821.512.122-3
A-131
K кит. 93.

阿拜箴言录

民族出版社

821.512.123-3
A-131
K

阿拜箴言录

栗周熊　艾克拜尔·米吉提　译

民族出版社
北京.1995.6

（京）新登字 154 号

图书在版编目（CIP）数据

阿拜箴言录：汉、哈对照/粟周熊　艾克拜尔·米吉提译。
—北京：民族出版社，1995
ISBN 7—105—02382—1

Ⅰ.阿…　Ⅱ.粟…艾…　Ⅲ.哈萨克族—散文—作品—中国—古代—汉、哈　Ⅳ.①Ⅰ293.66②Ⅰ267

中国版本图书馆 CIP 数据核字（94）第 00847 号

民族出版社出版发行
（北京市和平里北街 5 号　邮编 100013）
民族出版社微机照排　　民族印刷厂印刷
各地新华书店经销
1995 年　6 月第 1 版　　1995 年 6 月北京第 1 次印刷
开本：850×1168 毫米　1/32　　印张：8¼
印数：0001—2000 册　　定价：16.00 元

ҚАЗАҚСТАН
РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ҰЛТТЫҚ КІТАПХАНАСЫ
№ 116289

出版说明

为配合联合国教科文组织纪念哈萨克伟大诗人、思想家、哈萨克近代书面文学的奠基者阿拜·库南拜乌勒诞辰150周年，我社特出版《阿拜箴言录》汉、哈文对照版本，以飨读者。

本书为阿拜的代表作之一，凝聚了作者毕生的心血结晶。在这本书里，他详细记录了19世纪哈萨克社会的政治、经济、教育、文化、伦理和风俗习惯等诸多问题，表达了他的所思所想，倾注了他的爱与恨，是他留给世人的一份珍贵文化遗产。

本书先由中国侗族作家、翻译家粟周熊先生由俄译本译出，复又由中国著名哈萨克族作家、翻译家艾克拜尔·米吉提先生依照哈萨克原文译定，并加了注释。因此，忠于原文，译笔流畅，用丰富优美的语言准确表达阿拜的创作风格与思想，是本书汉译文的主要特点。相信读者会作出应有评价。

中国著名翻译家和画家高莽先生百忙之中还应约为阿拜造像供这本书使用，并题了诗。

哈萨克斯坦共和国驻华使馆对本书的出版创造了不少有利条件。在本书出版之际，我们谨向穆拉提·奥埃佐夫大使先生致以诚挚的谢意，并借此机会祝愿中哈两国各方面的合作不断得到加强，两国人民之间的友谊之树长青。

目　录

献给阿拜 …… (1)
第 一 篇 …… (1)
第 二 篇 …… (3)
第 三 篇 …… (5)
第 四 篇 …… (9)
第 五 篇 …… (11)
第 六 篇 …… (13)
第 七 篇 …… (15)
第 八 篇 …… (17)
第 九 篇 …… (19)
第 十 篇 …… (21)
第十一篇 …… (24)
第十二篇 …… (26)
第十三篇 …… (27)
第十四篇 …… (29)
第十五篇 …… (31)
第十六篇 …… (33)
第十七篇 …… (34)
第十八篇 …… (37)
第十九篇 …… (38)

第 二 十 篇……………………………………………… (39)
第二十一篇……………………………………………… (40)
第二十二篇……………………………………………… (42)
第二十三篇……………………………………………… (44)
第二十四篇……………………………………………… (46)
第二十五篇……………………………………………… (47)
第二十六篇……………………………………………… (50)
第二十七篇……………………………………………… (52)
第二十八篇……………………………………………… (56)
第二十九篇……………………………………………… (58)
第 三 十 篇……………………………………………… (60)
第三十一篇……………………………………………… (62)
第三十二篇……………………………………………… (63)
第三十三篇……………………………………………… (66)
第三十四篇……………………………………………… (68)
第三十五篇……………………………………………… (70)
第三十六篇……………………………………………… (71)
第三十七篇……………………………………………… (73)
第三十八篇……………………………………………… (76)
第三十九篇……………………………………………… (95)
第 四 十 篇……………………………………………… (97)
第四十一篇 …………………………………………… (100)
第四十二篇 …………………………………………… (102)
第四十三篇 …………………………………………… (104)
第四十四篇 …………………………………………… (108)
第四十五篇 …………………………………………… (110)

献 给 阿 拜

高 莽

茫茫的黑夜呀，
何时消散？
辽阔的哈萨克斯坦呀，
何时现青天？
你采集民间的泪花苦果，
编织成乐章诗篇。
你为人民请命申冤，
你替奴隶呐喊助战，
你已筋疲力尽，
你却心甘情愿。
你向往的是真是善是美，
回应你的只有
默默耸立的峭壁，
泪珠滚滚的河滩。
你完成启蒙者的使命——
走了，
把诗把歌把阿克利亚*
留给了后代，

---

* 即《箴言录》。

留给了人间。

星移斗转，
年复一年，
你心中的鸟儿终于
展开了翅膀，
放开了喉咙，
冲入了云端。
它唤醒了沉睡的大地，
它惊动了哑然的心弦。
如今回应你的
是欢腾腾的流水，
是绿油油的草原，
是奋起的一代，
是自由的笑靨。

世纪之风
吹遍宇宙，
正义之举
纵深发展。
你听，阿拜，
风把你颂扬，
你看，
人类把你思念。

1994.6.23.

第一篇

我这辈子不管过得好与不好，经历的事儿倒是不少。我拼博过，争斗过，申辩过，吃尽了苦头，度过了大半生，已经精疲力尽，心灰意冷，开始意识到自己是在枉度一生，一事无成。我该怎样度过余生，该干些什么好？我茫然，真不知该怎么回答这个问题。

去治理民众吗？不，民众是治理不了的。让那些愿意自讨苦吃的人，或那些心比天高的年轻人，来干这一行当吧。真主保佑，可别再让我干这种费力不讨好的差事。

去放牧吗？不，犯不着去干这种事。孩子们会照管好他们所需的畜群。我才不去为了使那些恶棍、窃贼和乞丐为自己口福喝彩，而把剩余的岁月弄得黯然失色。

去研究学问吗？居然没一个人可以与你切磋琢磨，还谈得上什么研究学问？研究了又去向谁传授，遇到疑团又去向谁讨教？犹如在荒无人烟的旷野上摆起布摊，手里拿着米尺又有什么用？身边没一个可以倾诉的知己，做学问只会更使人备受煎熬，催人衰老。

要不去当一名神职人员？我担心也当不好。干这种行当要求心静。我这辈子内心总被烦扰，生活不曾平静

过，在这个国度里，在这方天下，你还怎么在教门从职。

去教育孩子？这我也力不从心。原本是可为的，可是不知道该教给他们什么实质性的东西。期望他们成才？让他们参与国事，让他们参与某项有意义的活动？他们前途未卜，我给他们指明不了未来依靠自己的学识便可一生如意，我不知道让他们将来何去何从，又怎么去教他们。不，教育孩子也不是我的出路。

最后我想，还是拿起纸和笔来消磨时间，把自己的所思所想都写下来。如果有人认为我写下的篇什还对他们有点益处，他们可以阅读、传抄，如果认为没有益处，那也无妨，文章总归是我的。

除此，我别无所求。

第二篇

小时候，我常听人说我们哈萨克人一见到粟特人[①]就讥笑："嘿，你们这些穿着宽襟衫子的塔吉克人，打老远扛着芦苇去盖房顶，见面称兄道弟，背地里却互相戳脊梁骨，碰到灌木丛都吓破胆，说起话来没个完，所以才把你们叫做'叽叽喳喳'。"

遇见诺盖人[②]也是讥笑一通："诺盖人见到骆驼都害怕，骑马又嫌累，所以只有步行。与其叫他们诺盖人，还不如叫诺开[③]。什么也不会做，只配服兵役、做逃犯，倒腾一点小买卖。"

他们也笑话人家俄罗斯人："臭红头发的俄罗斯人，只要看到阿吾勒[④]，就纵马驰骋过去[⑤]，想起什么就干什么，听见什么就信什么，非要给他们找来'顺风耳'看看。"

听到这些话我觉得很有趣，也感到欣慰。"我的天啊！"当时我不无自豪地思量，"原来人世间最优秀、最高

---

① 古代民族，在哈萨克语中泛指中亚细亚一带商人。
② 哈萨克人对鞑靼人的称呼。
③ 哈萨克语音译，其义为"没头脑"。
④ 哈萨克语音译：村庄。
⑤ 哈萨克人只有报丧时向着阿吾勒纵马跑去，平时十分忌讳冲着阿吾勒跑来的骑手。

尚的民族还是我们哈萨克。”

可是现在看看，没有粟特人不会种的庄稼，没有他们的商贩不曾到过的地方，也没有他们不会的手艺。他们和睦相处，亲如一家。在还没有归属俄国之前，哈萨克人从活人的衣服到死人的尸衣，都是由粟特人运来。我们哈萨克人舍不得给自己儿子的牲畜，结果被他们雇人成群地赶走。从属俄国以后，又是粟特人最先接受他们的新技术。他们既有远近闻名的巴依①，也有博学多才的毛拉②。他们既精明，干练，又很儒雅。

再说诺盖人，他们一个个都是出色的战士，穷不志短、临死不惧。他们懂得爱护学校，尊崇宗教，深谙勤劳致富之道，十分爱美，也会自享其乐。

可我们哈萨克人，为了糊口只好给他们的殷实人家当长工。他们甚至把我们的巴依赶出家门，还说："这地板不是铺来让你的臭靴子踩的，出去，哈萨克！"

这一切均来自于他们竞相学习，不甘落后，务实苦干，奋发图强，从而获得如此实力。

我们跟俄罗斯人就更是无法相比，我们甚至不如人家的佣人。

我们往日的炫耀、喜悦与讥笑又到哪儿去了？

---

① 富豪。
② 对伊斯兰教学者的尊称。

第三篇

为什么哈萨克人互相不和，彼此算计？为什么他们口是心非，一个个争权夺利而且懒惰成性？

有识之士早就断言：所有的懒汉都胆小，缺乏毅力，而没有胆魄又缺乏恒心的人，都喜好自吹自擂，每一位喜好自吹自擂的人，都愚昧无知，而无知的人都不知廉耻。人到了寡廉鲜耻这一步，就会变得慵懒而贪婪，笨拙而碌碌无为，且毫无人情。

这些都是因为人们只顾去多养牲畜而别无心思的缘故，如果他们也去务农、经商、习艺、钻研科学，就不会沦落到这一步。

当父母的养了一大群牲畜，接着又为孩子们操心，想方设法让他们也都拥有大群牲畜，然后交给牧人去放养，他们自己则过着花天酒地的生活，整天沉醉于声色犬马之中。

等到过冬的牧场变小了，他们就会利用自己的权势和影响，或买，或骗，或占，千方百计把别人的冬牧场弄到手。而失去冬牧场的人又去算计别人，或者无奈之下只好远走他乡。

这样的人难道会愿别人好吗？穷人越多，工钱自然就会降低。失去牲畜的人越多，就会腾出更多的冬牧场。于是你盼我破落，我盼你破落，大家互相算计。逐渐地，我们相互之间私下的不和便发展成公开的、不可调和的敌对关系，一个个变得不共戴天，打官司，结党派，买通一伙有权势的人，好显得自己强于对手，甚至争官觅爵。

于是，那些厚道人家的孩子也不远走他乡，另谋出路，更不会去务农经商，只是跟着那些结党营私、拉帮结伙、以壮声威的人随波逐流，今天倒向这一方，明天又倒向那一方，轮番出卖自己。

草原上盗贼横生。要是国家稳定，偷盗行为便会受到扼制。可现在人们分成两派，窃贼便机敏地利用这派或那派的纵容，有恃无恐地大肆行窃。

草原上正直的人们倒是常常被以“行窃、抢劫”罪名累遭诬陷，并被传去审讯，而且事先就为他们找好了惯于无中生有颠倒黑白的假证人。此举目的就是为了败坏那些正派人的名声，让他们在选举中落选。如果这些正直的人为了保全自己而给坏人让步，就会丧失人格；如果不让步，就意味着他曾被法院传讯，在社会上找不到事做，甚至大祸临头。

已经窃取了权力的乡官们肯定不会器重那些老实人，他们总是想方设法巴结那些和自己一样卑鄙、奸诈的小人，生怕他们与自己作对，以求得他们的支持。

如今在哈萨克人中流行这么一句话：“想成事，则看

人”。这就是说，一个人的成功，不取决于他做事是否正确，而要看他的手段和计谋如何。

每届乡官的任期为三年。走马上任第一年，他天天听到的是人们的指斥声：“难道不是我们把你选为乡长的吗？”第二年则与未来的候选人明争暗斗。第三年新的选期临近，他只顾每天忙于寻求连选连任的可能。除此还有什么可言？

当我看到哈萨克人世风日下，便暗自思忖：应该选那些受过一定的俄罗斯教育的人来当乡长。倘使他们当中没有这样的人，或者即便有又没人选举他们，最好由县长、军事长官和省总督认可并予直接委任，这样做将对人民群众善莫大焉。其委由是：首先对那些热衷寻求公干的哈萨克人的子嗣接受教育将有益处；其次，那些被委任的乡长们，将不再会对百姓有所顾忌，只需对显贵们有所顾忌。此外，在予委任时，毋需理会那些投诉者，控告者。于是，那些诬陷者将会自然减少，甚至可能消声匿迹。

另外，在各乡乡长之下又选定一个比——执法官的做法，显然已经给人民群众带来灾难。在哈萨克人中不是所有当选者都能胜任这个职位。执法者首先应当熟知哈瑟姆汗王时代①的《哈瑟姆汗法典》，叶斯姆汗王时代②的

① 哈瑟姆汗王：(1445—1518)哈萨克汗国汗王。在位时依据钦察汗国遗留的法律创立了《哈瑟姆汗法典》。该法典包括：一、财产法；二、刑法；三、兵役法；四、使臣法；五、民法。

② 叶斯姆汗王：(？—1645)哈萨克汗国汗王。在位时继承了《哈瑟姆汗法典》，史称《叶斯姆汗习惯法》。

《叶斯姆汗习惯法》，埃孜·陶克汗王时代[1] 每天在库里吐柏议政时所遵循的《七部大法》等诸法。同时，要明晰这些陈年旧法哪些条文已经过时。如有与时代发展相悖处善于摒除，并制定和完善新的法规，依此裁定。然而这样的人实属凤毛麟角，抑或根本不存在。

古人深谙哈萨克状况，有古训道："设两个比，便会衍生四个案子。"此话意思设比——执法官应当是单数，若是双数，必定相持不下，那案中案就会自然增多。与其这样设比——执法官，不如在各乡推举三位有学识有威望的人担任此职，但不定任期、年限。除非发现他们有什么不轨行为，否则就不必替换。

原告与被告通常毋需直接面对这三位比——执法官，而是双方各自聘请一位诉讼代理人，再请一位仲裁人仲裁，以这一程序了结案子。如果仍然达不成协议，再请适才三位比——执法官中的一位出面裁定。或者，将复杂的案子全权交由他们处理，这样官司才不会无限期地打下去。

---

① 埃孜·陶克汗王(？—1718)哈萨克汗国汗王。在位时进一步补充了自哈瑟姆汗王时代以来的法典，确立了两项新的法律：一、土地法，二、赔偿法，加上《哈瑟姆汗法典》的五项法律，统称《七部大法》。

第　四　篇

凡明智者不难发现：迷醉于玩乐的人常常会有疏失，而且他们的言谈举止令人头痛生厌。因此，耽于玩乐的人既会误了生计、丧失理智，亦不知荣辱，只是自欺欺人而已。象这种漫不经心、无视后果的人，即使不是在今生也将在后世尝尽苦头。

每一位忧国忧民者，无论是对人世间的事，还是对后世的事比起他人自有主见，每一位富有主见的人最终都能获得成功。既如此，我们能否常常沉于忧思？抑或承受得了这无尽的忧思？能否不苟言笑，抑或承受得了毫无欢笑的日子？不，我不强求定要整日沉于忧思，只是为你的无忧无虑而忧虑。为摆脱无忧无虑的境地行动起来吧，去做一些有益的事。每一件有益的举措自然会抵消忧思。休要用无谓的玩乐来打消忧思，而是用你的义举免去忧思吧。

被重重忧思所困扰而不能自拔，那是一种懦弱的表现。你要嘲笑那些懦夫们，且不要畅快地笑，而是要愤怒地笑。愤怒地笑自是别一种忧思。当然这样发笑的机会并不多。对那些好人所成就的义举要由衷地欢笑，要为能

效仿他们而去欢笑。每一位值得效仿的楷模，会使人自我节制，变得稳重、成熟起来。

不是所有的笑都值得赞许。有一种笑不是发自肺腑，不是出自真心，而是虚情假意、矫揉造做的笑。是一副精心粉饰了的、象歌唱一样动听、美丽无比的笑。

人是从娘胎哭着来到人间，终将离开尘世。从生到死的生命历程中，人并没有享受到生活的乐趣，而是在无休止的争吵、炫耀中无所用心地虚度此生。直到发觉剩余的日子已经不多，为时晚矣，即使倾其所有也无法换得一天的生命。

诡计多端，招摇撞骗，摇尾乞怜，那只不过是没出息的无赖们的造化。既要相信真主的护佑，还要依靠自己的双手。大地决不会辜负那些付出诚实和辛勤劳动的人。

第五篇

满腹忧思会使人身不由主，热血奔涌，不能自持，或化作泪水夺眶而出，或化作话语脱口而出。我见过这样祈祷的哈萨克人："真主啊，让我们像孩子一样无忧无虑吧！"他们自认为比孩子更明事理，似乎没有他们不操心的事，摆脱不了烦恼缠身。他们究竟有些什么烦恼，这些谚语不言而喻："有半日之命，就得敛一日之财"；"两手空空，生父也会形同陌路人"；"财富是人心头肉"；"富人脸生辉，穷人脸生灰"；"勇士与狼总在征途获得美餐"；"勇士的财富在众人手里"；"重礼总能打破戒律"；"受礼者亦善于送礼"；"致富者，无罪也"；"指望不了巴依（富人），也就别指望真主"；"急欲充饥，去赴丧宴"；"须远离没有浅滩的湖泊和不仁不义的部落"；等等。真是不胜枚举。

这些谚语说明什么？显然，哈萨克人并不关心和平、正义、科学、知识，只是热衷于为财富——畜群[①] 而操心，但又不知如何致富——获得这些畜群。只知道去从那些富足人家手中骗取，捧取。倘不如愿以偿，便要与之为敌。即

① 畜群为草原经济的核心，亦即财富的象征，或曰固定资产。

便是亲生父亲，也敢冒天下之大不讳，公然行抢掠之能事。在这些人看来，只要能拥有财富——畜群，便可以为之明火执杖地劫掠，尔虞我诈，乞哀告怜，哪怕要尽一切阴谋诡计也在所不惜，亦无可指责。

这样的人又比孩子聪明多少？孩子见了熊熊燃烧的火炉尚且知道畏缩，而他们即使面临地狱之火也毫不发憷；孩子感到羞怯时恨不能寻个地缝钻进去，而他们却个个显得肆无忌惮。莫非这便是他们所强？倘若不把我们手中之物分与他们以防劫掠，或是不与他们同流合污，便要反目抛弃我们。莫非这就是我们所寻求向往的家园。

第六篇

哈萨克有这样一句谚语:“团结是成功的保证,幸福的前提是生命。”

但什么样的人讲团结,怎样才能和睦相处,无人知晓。哈萨克人以为团结就是有马同骑,有饭同吃,有衣同穿,有福同享。要是这样,贫富对人都无所谓了,只要有亲友投靠,根本就用不着去为获取财富而辛劳。难道这就是团结?不,团结是指思想上的一致,而绝不是指财产共有。如果有人舍得拿出财富,不是同宗、同教、同国度的人,也可以受雇于你,与你利益维系在一起。只不过这种用财富换来的团结只能导致道德上的堕落。兄弟之间讲团结,并不是为了互相谋取,每个人还得靠自己的本事,指望自己的造化。否则他们连真主也不指望了,也不谋生路,而是互相攻讦,互相抱怨,互相算计,互相诋毁,互相欺侮。这样还会有什么团结可言?

“幸福的前提是生命。”是指什么生命?是指灵魂还没离开肉体的生命么?不,狗也有这样的生命呀!那些苟且偷生、贪生怕死的人当为后世之大敌。为了求生,他们遇敌望风而逃,胆小如鼠。他们逃避劳动,逃避工作,好吃懒

作，最后沦为他们孜孜以求的幸福的敌人。

生命不该是这样，生命当属那些胸怀大志、内心具有活力的人。否则，即使你还活着，你胸无大志，不明事理，你也就再无勇气通过诚实的劳动来养活自己。

懒汉大王笑嘻嘻，
吃了上餐接下席。
看似精明实愚昧，
不为明天把心急。

与其这么苟活着，还不如接受真主的天命，到彼世去归真。

第七篇

孩子一生下来就有两种需求。

其一是要喝，要吃，要睡觉。这些都是躯体的需要，缺此灵魂就没有了躯壳，身体也不能发育成长。其二是对知识的渴求。婴儿见到发亮的东西，就拿过来放进嘴里，尝尝是什么味道，或是贴在脸上，感觉一下。听到笛子的声音，也会被吸引住。等稍长大以后，听见狗吠、牲口叫，或听见有人在哭在笑，他都会跑过去。“那是什么？”“这是什么？”“为什么他要这样？”“为什么他要那样？”就他所耳闻目睹的一切问个没完没了，没有个消停的时候。这一切自然是心灵的需要——想看，想听，想学。

倘若不能彻底明了宇宙万物或隐或现的奥秘所在，哪怕获得一点切身的感知，人就不能称其为人，这样的人与动物毫无二致。创世之初，真主就把人与动物分开，赋予人类伟大的生命，赋予人类以思想。所以，混沌未开的孩子竭力在问：“这是什么，那是什么？”试图穷尽他所不曾知晓的事理，以致着迷的常常为此废寝忘食。为什么我们到了成人懂事的时候，反而不去孜孜以求，不耻下问，去追寻那些科学探索者的足迹？

我们应该不断拓展自己的视野，增加知识，以满足心灵的需求。我们应该明白，心灵的需求远胜于肉体的需求，应该使肉体的需求服从于心灵的需求。然而，我们没有这样去做。我们像寒鸦一样嘈杂，乌鸦一样聒噪，但到头来仍飞不出阿吾勒的粪堆。心灵的需求只是在孩提时代支配过我们，成人后我们就不再受它的支配，反让它屈从于肉体需求，对周围的一切事物没有用心观察，那怕把目光停留一下。对需求根本不予理会。我们只满足于对事物表象浮光掠影的一瞥，而不打算去探求它的奥秘，还认为不知者也无伤大雅。遇到有识之士劝导，我们却回敬说："有言道'你干你的，我干我的'；'与其靠别人的智慧致富，不如凭自己的本事受穷'。"我们不知道别人比自己强，也听不懂别人话里的意思。

没有智慧，没有信念，只会两只眼睛眼巴巴地望着周围，这又与动物有什么区别？倒是孩提时代比现在要好，还有着求知的欲望，象一个人。现在我们却比动物还不如。它们是什么也不懂，但它们与世无争。

我们虽然什么也不懂，却不想用学识弥补自己的无知，只会不懂装懂，争得脖子上青筋直暴，拼命说自己什么都懂。

第八篇

谁人会聆听忠告，谁人会采纳进言？乡长？比——执法官？他们如果有听取忠言、虚心好学的心愿的话，也就不会去当选这些职位了。这些人自认为高人一等，是为了做人表率，教诲众生才去当选。他们已经是完人，现在只须治理众生。他们哪里还听进言？不过即便想听，恐怕也没工夫。他们的脑子里装满了各种烦心事：比如说千万不能得罪了上司，不能激怒一方地痞恶棍，不能让老百姓闹事，不能让自己破费吃亏，生怕那些亏空不能弥补。他们还得想着适时提拔某人，或袒护某人。总之，他们忙得不可开交。

富人呢？他们每天都在忙于进财，他们觉得世界有一半的财富掌握在他们手里，没有什么不可以买来的。他们眼睛朝上看，一个个心比天高。什么良心、真诚、科学、知识，在他们看来都比不上财富重要。只要有财富，不妨连真主也可以收买。他们的信条是：财富可以取代真主、人民、祖国、知识、道德、良知、亲人。他们哪里还顾得上倾听忠告，即便想听，也没工夫。他们得操心给牲口饮水，给它们添料，盼着卖个好价钱，防止窃贼和狼群的袭击，不能

让它们冻着，还得去找人来干这些杂活。等把这些事都安排妥当，又得到处去吹嘘炫耀。他们实在是没工夫啊！

至于窃贼、骗子、流氓、恶棍，他们更不会听你忠告。

穷人嘛，他们一个个比绵羊还温顺，自己度日都很艰难。对他们来说，既然科学、知识、忠告这些东西他人都不感兴趣，那跟他们更不相干。“别来缠我们了，还是给那些更能听懂的人去讲吧。”他们如是说，似乎人穷连知识也不需要。他们跟谁也不相干。而前三类人似乎对一切无忧无虑，毫无牵挂。

第九篇

我自己是个哈萨克人。我到底是喜欢哈萨克人，还是讨厌他们？要说喜欢，我就该认同他们的德行，从他们的所作所为中找出某种能让我欢心，能让我铭记在心的东西。我也不该感到失望，至少应该为他们的某些方面略感慰藉。但我不是这样。要说不喜欢，我就不该跟他们说话，不去他们的集会，不和他们谈心，不和他们共同商议才是。对他们的事也一概不闻不问，闭门不出。如果不能这样，索性远离这个群落，迁往他乡。我不奢望造就他们，丝毫也没有这种欲望。怎么会这样？总该有一个倾向吧。

我虽然也活着，但活得象一具僵尸。我不知道是因为怨恨他们还是怨恨我自己的缘故，或是由于其他什么原因，看上去我躯体完好，心却已经死去。我生气，却不能爆发；我也笑，却并不感到开心。我说出的话，发出的笑声，都不像是我自己的，倒像是旁人的。

年轻时我压根儿没想过要舍下哈萨克人去往他方，倒是一片赤诚，满怀希望。等到后来我彻悟了，不再存任何希冀，这才发现再想远走他乡异地生根已经力不从心。因此我现在只是一具内里空空的躯壳而已。不过有时也

在想，这样也好，在死期将至时，我也就死而无憾了。甚至没有什么值得夸口留恋的乐趣。既然不曾期望过什么，也就可以毫无牵挂地瞑目了。

第 十 篇

有人祈求真主赐予子嗣。人为什么要养孩子？他们说，养儿是为了传宗接代，是为了防老，死后还有人念经凭吊[①]，除了这些还有什么？

养儿为了传宗接代是什么意思？是担心你的遗产没人继承？你是在为遗产发愁？还是因为怕你死去留给别人而不甘心？你到底有哪一点与众不同而舍不得留给别人？

争气的孩子是福份，不争气的孩子是祸根。你预见他会有什么造化而向真主祈求赐子？难道你这辈子受的折磨还不够？或者是你干的蠢事还少？为什么你那样求子心切，莫非让他也出落成与你一样的蠢才，再去受尽你所受过的折磨？

你是想留得子嗣好在死后有人念经凭吊，要是你这辈子多为别人行善积德，还怕没人给你念经？如果你作恶多端，儿子给你念经也升不了天堂。在世时你自己不曾积过的功德，莫非死后你的子嗣能替你完成？

---

① 念经凭吊：伊斯兰民族习俗，后人当为亡故者念经凭吊，以祈求亡灵得到安宁，早日升入天园。

如果是为彼世着想祈求获子，不过是要儿子早夭而已。如果希望他长大成人，你又见过哈萨克人有谁家的儿子长大后会孝顺父母，不让他们吃苦？像你这样的父亲，像你们这伙人，还想养育出有这样品行的孩子？

你是想上了年纪后有人赡养，那也是一句空话。首先，你能活到那样的年纪吗？其次，你的儿子生来会有那样的孝心，愿意给你养老送终？第三，如果你牛羊成群，还愁没人赡养！如果你畜栏空空，那赡养又怎么会称心如意？不过，即使你有个儿子，还说不准他是个创业者还是个败家子呢。

好吧，假定说真主听见了你的祈求，赐给你一个儿子，你能给他以很好的教育吗？你无能为力。你自己的罪孽就够深重的了，那样你还要去分担儿子的罪孽。

从一开始你就欺骗孩子，随便许诺。一看见他很轻信，你还挺得意。但是，等他以后出落成江湖骗子，又是谁的过？你教他学会污言秽语，动不动还护着他："不许你们欺侮他！"把他都宠惯坏了。到该念书的时候，你找来一个收费最低的、学识最浅的毛拉当老师，只不过是想随便让他识几个字，自己却又向他灌输那些偷奸耍滑之道，教他一些下流勾当，叫他不要相信任何人，让他养成一身劣习。这难道就是你的教育？你还想期待这样的孩子孝顺你？

你们还向真主祈求财富。要那些财富又有什么用？你祈求过真主吧？求过。真主也赐予过你了，可你没有接受。

真主赐予你精力，以便让你勤劳致富，把精力用在正道上。你却没有这样去做。真主赐予你精力，是想让你用来学习科学，并且给了你足以掌握科学的智慧，可是不知道你用来干了什么。人只要勤劳不懈，持之以恒，方法得当，没有不能致富的。但是这些都不是你的追求，你朝思暮想的就是靠敲诈勒索，行哀乞怜和欺骗别人来攫取财富。这不是在向真主祈求什么，而是丧尽人格尊严，丧尽天良，沦落为乞丐。

好，就算你终于发家致富了，你应该用你的富有去获得科学知识，不为自己，也该让孩子去学。没有科学知识的人，在后世和今世都没有他的位置。没有科学知识的人所做的每日五拜、斋月把斋、圣地朝拜，都不会令真主愉悦。我还没有见过一个哈萨克人，在发了不义之财后，用于行善的。他们都在大发不义之财，转眼又挥霍贻尽。到头来什么也没剩下，剩下的只是苦难、怨恨和创伤而已。

这些人富有时会炫耀自己的家业，破落后还会吹嘘自己曾几何时也是富贵人家。可一旦家徒四壁，他们就会沦为乞丐。

第十一篇

民众都在忙于什么？不外乎两件事。其一，窃取。窃贼们试图靠窃取致富，失主则欲加倍索赔以达暴富。朝中人忙于吃了原告复吃被告。平民百姓则一方面忙于向当局举报告发以获奖赏，一方面又忙于为窃贼们提供保护、销赃灭迹，乃至廉价获取赃物。其二，居心叵测的人忙于煽动他人，告诉他们如此这般便可以争得爵位，可以富贵；如此那般便可以报仇雪恨，被民众识为强人。忙于使富庶人家走入歧途，谁迷途便离不了他，一旦头脑发热，便可以轻而易举地成为他口中的猎物。

朝中人为自己窥得的奥秘窃喜——不断地封官许愿，自然又是财源不尽。庶民则看谁肯出手大方，便争相涌向他的门下，甘愿为他帮腔作势，吹嘘抬轿，充当打手；置廉耻于不顾，甚至不惜卖身投靠，出卖亲人，出卖妻小。

如果窃贼和蛊惑人心者销声匿迹，人们也许会去想正事，务正业。富人敬业，穷人创业，人们都变得有抱负，有追求。

民众的状况即如此混乱，谁来拯救？莫非毫无盟约、

诺言、正义、廉耻可守？窃贼尚且可以制伏，然而，谁来约束那些巴依们，让他们不要听从那些居心叵测者蛊惑人心的挑唆？

第十二篇

无论何人，只要他对他的信仰常尽义务，我们都无法劝阻他不要去履行义务。他这种从善的愿望无可指谪。尽管这类人对于完全尽到义务修行尚不到家，还是容他们去尽善行的好。然而，他们应当明白须有两个条件：首先，对于信仰应该是坚定不移；其次，学无止境，要不断地进取。无论何人，尚未学成就要中断学业，便会受到真主的惩罚，所尽的义务也不被接受。当然，无论何人，并不知晓所尽的义务会因哪几样事达到至善至美的境地，抑或在哪几处稍有不慎会前功尽弃，便慕信徒之名，头戴缠巾，守斋礼拜，犹如对心灵并没有赋予便要索取一般。

没有操守，没有戒规，便守不住信仰。真正的信徒当严于律己，且仁慈为怀。信仰之于庸人无从谈起。

第十三篇

所谓信仰，是对超绝万物的、独一至尊的、实在的真主的崇拜，是对真主降示使者① 传达人间的喜信、警告的顺服。

这种信仰有两种前提。

首先，对于自已信仰的正确性有做出判断的能力，并能提出自已合情合理的论据去加以印证。这种信仰我们称之为真诚的信仰。

其次，通过书本和毛拉的传授产生信仰，并对此有坚定的信念。即使面临杀头的威胁，或是众生以凡人俗事相利诱也不为所动。这种信仰我们谓之卓越的信仰。

恪守这种信仰，需要有无畏的胆魄，纯洁的心灵，不懈的毅力。对于那些毫无学识就想获得真诚的信仰，缺少毅力却想具有卓越的信仰，面对威胁利诱却要混淆黑白、颠倒是非的人，我们还能说什么呢？只能祈求真主护佑。已经清楚表明，绝无上述两点前提之外的信仰可言。对于

① 指穆罕默德。《古兰经》云，穆罕默德在人间为真主“报喜信”，“传警告”，是真主派遣的使者。

你违背信仰之处，毋需企盼任何一个凡人乃至真主会给予宽恕。你不会得到真主的赦宥，使者的相助。让那些信奉“刀剑不认诺言”的荒唐格言者见鬼去吧！

第十四篇

对于一个人来说，还有什么比心更为珍贵的东西？哈萨克人把那些有雄心的人统称为巴特尔——英雄。除此，至于心还有一些别的功能，他们就说不上来了。仁慈，善良，把他人视作自己的骨肉兄弟，能设身处地为他人着想，这都是心的嘱托。爱也是心的一种愿望。人要是能心口如一，也就不会有谎言了。只有口是心非的人才把心搁在一边。那些被哈萨克人称之为有雄心的人，实际上也常常名不符实。真正的英雄应该是谦恭有礼，信守诺言，疾恶如仇，能为民众引路，而不像一条可怜的小狗尾随在别人身后。凡是正义的事业，即使有天大的困难，他也会挺身出来捍卫。凡是放弃真理的事，尽管非常容易，他也不为所动。这才是真正的英雄。而那些通常被哈萨克人称作英雄的人，在他们胸膛跳动的不是一颗正常的心，而只具一颗狼子野心罢了。

要知道哈萨克人也是人。他们中的很多人走上邪路并非因为自己糊涂，而是由于缺乏接受智者劝谕的勇气和决心所致。举凡不少人说自己干了坏事是由于无知，我大都不信。他们个个心里明白。只是由于他们不懂得自

尊自爱和缺乏意志才不知不觉地堕落了。一旦误入歧途染上恶习，哈萨克人恰恰缺少的就是得以自拔的毅力。

那些被民众常常提及的所谓智勇双全的好汉们，只不过是些高呼着“前进，勇士们”的口号，互壮声威，不顾后果，招灾惹祸的鲁莽之辈。

对于这些在真主面前，在自尊和良心面前不能猛醒、不能自持的人，常有劣迹又喜好自吹自擂、不肯反省的人，用不着去赞誉，他们甚至不能算做一个人。

第十五篇

我发现区分智者与庸人有一点明显的不同。

首先，人来到世上，对周围的一切并不会无动于衷。一个人对自己兴趣所至一旦执着追求，终会在他人生之旅留下一段最美好的记忆。

于是，智者全身心地投入他所认定的事业中，致力于不断追求、不断探索、乐在其中。对他而言，可谓人生无悔。

庸人往往漫无目的，庸庸碌碌，碌碌无为，虚度光阴，虚度年华，虽终日后悔不迭，但也于事无补。年轻时总喜欢朝三暮四，显得无所不能，似乎对他来说韶光不逝，精力永远旺盛。然而当他真正想追求某一项事业时，才发现自己早已力不从心，只能徒叹心有余而力不足矣。

再者，过于热衷某一件事，这会使你产生一种癖好。每一种癖好自会有它的痛苦。当你实现或接近实现你的癖好时，会令你陶然入醉。

而每一次陶醉都会导致你有所疏失，甚至失去理智。于是，给那些搬弄是非者以评头论足的可乘之机。

每当这种关头，智者丝毫不会惊慌，既保持了清醒的

头脑，避免成为众矢之的，同时依然孜孜以求。

庸人则早已丢盔御甲，狼狈不堪，却又不顾首尾，目空一切，搞得到处沸沸扬扬。

倘若你想站在智者的行列，如果不是每天都有新的收获，也该每周有所收获，哪怕一个月总该有一次收获。否则，你就应该反躬自问，检讨一下你的这一段人生是怎样度过的。是否真正做到献身科学，或为后世积德，或为今世做些有益的事，从而没有虚度年华？

抑或连你自己也不清楚你的所做所为？

第十六篇

哈萨克人从不思虑专一拜主而谨守拜功，只是效仿他人，立躬跪叩而已。犹如商人们前来讨集赊账时，不是常有人赖账云："就这些了，要拿你便拿去，你不拿莫非让我掘地现找难为我不成?"他们把真主也视作这些索账的商人一般，绝不为自己是否举意明确，念词准确，去除杂念，纯洁心灵，记念真主而操心。推诿自己老了，记性不好，只会这些云云。还说自己不是没有习过经文，只是奈何舌头绕不过弯儿来。

莫非他的舌头生成的与众不同？

ҚАЗАҚСТАН
РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ҰЛТТЫҚ КІТАПХАНАСЫ
№ 116289

第十七篇

毅力，智慧和心为各自的本领相持不下，便一同去找科学，请求它做出公断。

毅力说："喂，科学，你是知晓的，世上有哪件事离了我可以办成。就拿掌握你——科学来说吧，必须孜孜不倦地学习，这就属于我的公干了。再如，若欲膜拜真主，信守真主之道，也得依赖于我的相助。在这个世上要掌握适合于自己的一技之长获取财富，只有靠奋斗才能获得荣誉和地位。这些自然离不开我。也正是我阻止人们去追逐蝇头小利，让他们洁身自好；拯救他们有失检点，朝三暮四，轻浮冒失；不受欲望的驱使和诱惑，使那些迷途的人回心转意。而这两位怎么也敢与我比肩？"

智慧说："不论是面对今生，还是后世，只有我才能分清何谓积德，何谓造孽。能领会你毅力的意图的也只有我。离了我人们行不得好事，也无法祛灾，更无法懂得科学获取知识。这两位凭什么要与我争？没有我，它们又能有什么作为？"

心说："我是人体的主宰，血液靠我输送，生命在我这里寄居，没有我也没有生存可言。我能使那些饱食终日高

枕无忧的人躺在床上辗转反侧，无法入眠，唤醒良知，逼着他们不得不去考虑那些寄宿无门，衣食无禄，饥寒交迫的穷人的生计。是我叫他们懂得尊老爱幼的道理。然而他们不去保持我的纯洁，最终吃亏的还是他们自己。如果能保持我的纯洁，我会对人们一视同仁。面对善，我会无比感动；面对恶，我会义愤填膺。正义，良知，羞耻，信义，仁爱，一切均源自于我。离了我，它们过的算什么日子，它们二位还和我争个什么？”

科学听罢它们的陈述，回答说：

“毅力，你说得对极了。你还有许许多多尚未提及的长处。离了你的确不行。不过，你除了有坚定的一面，还有残忍的一面。你做好事时表现出坚强的意志，可干起坏事来也毫不手软，这就是你的缺憾。

“智慧！你讲的也很实在。没有你，确实是一事无成。多亏有了你，人们才知道有创世主，才了解今生与后世的奥秘。可你的能耐远非这些。诸如手段与诡计，也是你的作为。善与恶都依附于你，你也统统都为之效劳，这就差矣。

“我的责任就是使你们三者和解。这场公断最好由心做判官。

“智慧！你花花点子不少，心不会一味地追随你。你有什么好点子，它不仅全力支持，而且会欢欣鼓舞。但你要出坏点子，它不仅不会追随，还会厌恶地将你逐出心田。

“毅力！你虽然坚强有力，但心也不会让你为所欲为。你要干正当的事，它绝不会阻拦你。不正当的事，它不会让你插手。你们三者应该合为一体，听凭心的指挥。要是你们三者在一个人身上能融为一体，那这个人就会成为给众人引路的圣贤。如果你们之间有分歧，我决定站在心这边。因为它最近主。经书有云：‘须持守心灵的洁净，真主无时无刻均在洞察心灵的洁净’乃是也。”

第十八篇

人的穿戴应该朴实大方。而且服饰要干净,整洁。只有那些喜好虚荣的人才会不顾自己的实力去讲求穿戴,或是过分羡慕别人的穿着打扮,以此为精神依托。

追求虚荣的人大致有两种特点,一类特别注重自己的容貌,胡須。从他体态,举止,眉目看去,一切都显得那么矫揉造作,举手投足,甚是夸张,煞费苦心。另一类则完全仰赖于自己的座骑和着装得以立足,试图博得风度翩翩的君子的美名。以引起上层人物的瞩目,同辈的忌妒,还希望下层人为他们羡叹:“嘿,在人世间能骑上这样的好马,穿上这样华丽的服饰,死而无憾矣。”

所有这些既荒唐,又无聊。

但愿人们不要去追求这些浮华,一旦追求起来,很难成其为人了。

提起追求虚荣的人,我便想起那句退避三舍的老话来。其实人与人之间,应当相互学习才学、知识和风范才能得以长进。

除此,凡自持优越者,皆属无知之辈。

第十九篇

人并不是一生下来就明白事理，而是在日后的耳濡目染，品偿甘苦，切身体验，才日渐成长，才得以明辨人世间的善恶。这种见多识广的人，终会成为智者。当然，能够铭记有识之士教诲的人，自己也将成为一个明智的人。然而每一位明智的人并不一定都是成功者。只有记取有识之士的经验之谈，尽量避免出现错误，这样才会成功，才会成为一个真正的人。

当一个人在聆听智者教诲时，倘若过分陶醉，兴奋不已；或无精打彩，心不在焉；抑或不甚明了，也不再请教；甚至当场叹服确是真知灼见，出得门去便置若罔闻；凡此种种，听与不听有什么两样？

正如一位学者所云：与其向这种不识良言价值的人们说教，还不如养一头能认出你这个主人的猪快活。真乃不幸而言中也。

第二十篇

众所周知，命运与前定无可改变。

人有一种特性曰厌倦。它是同人的命运一道与生俱来的东西，并不是有谁自己占卜求来的。人一旦陷于其中，便难以自拔，即使你下了决心奋力去摆脱它，也只是一种枉然，它终将会制服你。

若是一位理智健全，头脑清醒的人稍作留意不难发现，人们还有什么不感到厌倦的东西？无论是面对吃喝玩乐，还是面对炫耀与虚荣，婚宴聚会，甚至妻室，都会或多或少让人厌倦。因为总会从中看到一些缺陷与不足。于是，愈发地心灰意懒起来。

世上的事不可能一成不变，人的精力与生命亦然。对于每一位凡人，真主并没有赐与他一种永恒，那么，他们的情感又怎么会永恒不变？

然而，真正的厌倦当属那些无所畏惧，且见多识广，对一切都品味过，领略过，懂得其价值与徒然意义的大智若愚者。而那些深谙生命之无常，人世间欢乐之短暂者，更当对人生感到厌倦。如此说来，愚昧与无忧无虑未偿不是一件幸事。

第二十一篇

凡人很难摆脱一种自傲情结，只不过每个人身上表现程度不同罢了。我以为自傲有两种类型：一曰清高，一曰炫耀。

所谓清高者，是自视比他人尊贵。或者生怕被别人视为无知冒失的自吹自擂者，没有修养的寡廉鲜耻之徒，贪婪而毫无信义的小人，欺言惑众行骗有术的顽劣之辈。生怕自己沾染了这些恶习，洁身自好，傲视这些芸芸众生。这种秉性当属那些品行高贵，出类拔翠的智者。他们并不在意别人是否赞誉，孜孜以求的却是不想听到他人的微辞。

至于自我炫耀者，从不去劝止他人的赞誉，甚至渴求赞誉，期望听到人们说他富有、勇敢、精明、干练。无论如何，总是渴望听到赞誉之声，从而忘却了应当劝止这种赞誉。何止是忘却，他从来就不曾有过这种意识。这类自我炫耀者还可以分为三种：

一类是挖空心思地去向外界炫耀。这种人尽管愚蠢，尚且还有一点人格可言。

第二类是在本乡本土竭力炫耀。这类人是十足的蠢

才，其人品也差。

第三类是只顾在自家里吹嘘，在邻里间炫耀，除此并无他人问津。这种人是蠢才中的蠢才，毫无人格可言。

喜欢向外界炫耀的人，盼着众人给他以捧场；喜欢在众人面前炫耀的人，盼着亲友们给他以捧场；喜欢在亲友间炫耀的人，只有靠自己给自己捧场了。

第二十二篇

我时常想，在当今的哈萨克人中，应该亲近谁，又该敬重谁？

敬重那些富人吧，似乎又没有这样的富人。既便有，他们既不能自主，也不能为自己的财富作主。有些富人为了与他人比肩，给百姓些许接济，企图以此赢得人心。却又常常禁不住在心中窃喜：瞧这些愚民，一个个在向我乞求呢。非也。是他自己在乞求别人赏脸受用。这既不是施舍，也不是绅士的开明之举，而是一种挥霍，是在本乡本土的相互倾轧，与那些芸芸众生同流合污。更有些富人，只顾了与那些权贵们貌合神离勾心斗角。于是，恶棍滋生，对他们趁势敲诈勒索。这些富人不但期望落空，甚至落得个任人宰割的地步。

敬重那些绅士吧，当今世上没有真正的绅士可言。好施小惠的绅士比比皆是。有人是为了利用他人才施些小惠，有人则是迫不得已才向人们做出施舍。

敬重那些权贵——乡长和执法官吧，可这些人的官位并不是真主赐予的。那些花钱买来的、卖身投靠得来的官，当是一文不值。

敬重那些有势力的人吧，然而做孽时显得个个都有势力，要行善举时却找不到一位有势力的人。、

敬重那些有学问的人吧，却没有一个具有正义感，具有廉耻，具有良心的学问人。然而搞起阴谋诡计、背信弃义的一套，似乎人人都显得满腹学问。

去敬重那些弱者吧，虽然他们羸弱得爬不上卧驼背上去，但这并不意味着他们安分守己。倘使他们稍有喘息之机，不但能骑上驼背，还忘不了来个顺手牵羊。

余下的便是那些滑头和恶棍。他们从来也不会有个消停的日子。

那么，去维护谁，去为谁而祈祷呢？让那些腐败透顶的权贵们见鬼去吧。无奈，只好去同情那些恪守“和气生财”信条的本分人家。他们常常慷慨解囊施舍，却仍不得安宁，反遭那些窃贼、恶棍和滑头们宰割。只有这些本分人家值得同情，值得为他们祈祷。

第二十三篇

幸灾乐祸与自我安慰使哈萨克人陷于窘境。

他们一旦发现某个贱人，或是某人做了他们不曾做过的贱事，便要幸灾乐祸。且不无得意地宣称：真主啊，保佑我们不要落到这般境地，他们还自以为是人呢，比起他们来，我们要高尚得多了，也很纯洁。

莫非真主降示于他你一定要高人一等不成？或是哪位贤哲启迪过他，若能找到比自己更愚昧、更下贱的人，便可以不与之为伍？莫非与贱人相比就可以显出自己是个贵人？只有与好人相比才能成为好人。

倘若有百马竞逐驰骋，拔得头筹才值得一提，抑或问你的马争得了前几名倒也是个话题。谁还会问有几匹马落在了你的赛马之后？或是自诩跑在五匹马或十匹马之前，难道也是一件值得称道的事？

所谓自我安慰，则是他们时常这样说：不只是我们如此，人们还不都是这样活着，自当与民同乐，只要能和众人在一起足矣。以此聊以自慰。莫非真主喻示他，‘只要你和众人在一起，我的威力便一筹莫展，我的惩戒便鞭长莫及’？彻知一切是萌自众生，还是源自独一的主？智慧

书①是出自众生，还是来自独一的主？莫非众生就不遭厄运之苦？是阖家染病省心，还是家里一半成员健康省心？当众人迷途忘返时，莫非不需要一位能够指点迷津的人？当众人结伴远行时，是所有人的座骑都累垮的好，还是一半人的座骑垮了，一半人的座骑还很强健的好？当天灾降临时，是所有的人在劫难逃的好，还是有个一星半点的人家能够幸免于难的好？在如此芸芸众生中愚不可及的一员，对愚夫们又有何益？一个憨态可掬的未婚夫，对自己的未婚妻宣称他家祖传口臭，莫非就能征服她，博得未婚妻的欢心？抑或会获得未婚妻的鼓励——“即如此，你可不要与众不同，一定要和众人一样保持口臭”不成？

---

① 智慧书：指《古兰经》。《古兰经》有55种名称，智慧书是其中的一种称谓。

第二十四篇

现今地球上有二十多亿人口，其中有二百万① 哈萨克人。

我们哈萨克人在识辨敌友，自尊自信，创造财富，寻求技艺，认识社会等诸多方面，观念上不同于任何其他民族的人民。

我们只会相互监视，伺机劫掠，永无宁日。

世界上有超过三百万人口的城市，更有多次游历过全球的人。

难道我们非得这样相互监视，心甘情愿地沦为世界民族之林中最没落的一员？不然哈萨克人也会有放弃相互劫掠，诈骗中伤，戕害他人的陋习，学会从正道创造财富，寻求技艺，过上繁荣富强日子的那一天？

唉，真是万般无奈。现在只要有一百头牲畜，便会有二百个人在打着各自的主意。一个个非要把对方逼到穷途末路，置于死地而后快。

---

① 阿拜在此说的是估计数。在阿拜那个年代，1897 年进行的人口普查中，在沙俄帝国殖民版图内的哈萨克人口为 484 万（原注）。

第二十五篇

让孩子们读书自然是好事，不过他们只要能识文断字，会做一般的祈祷便足矣。然而我们这一方天下并不太平，首要的是生存，然后才是了解阿拉伯与波斯语。对饥肠辘辘的人来说，何谈理智与荣辱，更无心思求学进取。饥饿与贫穷往往导致亲人不和，邪恶滋生，盗贼蜂起；人们相互恃强凌弱，敲诈勒索，无恶不做。只有衣食足，知荣辱，人们才会有求知的欲望，才会有心思不但自己去学，还要让自己的孩子去求学。

应该学习俄语。因为智慧、宝藏、科学、技艺，一切均在俄罗斯蕴藏。为了对他们既有所防范，又有所借鉴，应当学会他们的语言，了解他们的教育，掌握他们的科学。他们正是因为掌握了世界上的各种语言，才达到了今天这种境地。如果掌握了他们的语言，你会视野开阔，思路活跃。学会其他民族的语言和科技，便可以与他们竞争，获得平等的地位和尊严，不再有赖于他们。这种教育对宗教也很有用。

那些庸才企图鞍前马后地靠巴结奉承讨好他人度日。倘若一旦受人支使，恨不能出卖自己的亲生父母，亲

朋好友，乃至宗教信仰，人格尊严。只要博得校官们的微笑，一切在所不惜。

俄罗斯的科技是开启世界的一把钥匙，掌握了它世上的事便显得容易多了。然而，现今用俄罗斯的科技教育了自己孩子的那些人，却反过来试图以此对付自己的哈萨克人。我们不需要这种歹意。应当教育子女学会勤劳致富，好让更多的人群起仿效。这样一来，即便没有平等的法律也罢，对那些自鸣得意的俄罗斯人的恣意妄为，我们也就决不会逆来顺受了。应当立志成为哈萨克的卫士，为建立自己的家园，要饱学他人之长，从而走入世界民族之林。眼下在接受俄语教育的孩子们当中，尚没有出现出类拔翠的人物，究其原因是他们的父母、亲友给他们施加负面影响所致。即便如此，这些受过教育的孩子们，比那些没有受过教育的孩子会有出息。无论如何，要让他们晓谕明理。那些名门之后并没有受到多少教育，倒是那些贫寒人家的子女被送去受尽俄罗斯人的凌辱。只是他们除此别无出路。

还有一些哈萨克人在亲友间发生龃龉时，便会赌气地说："我与其受你这口窝囊气，不如先送我的孩子去当兵，然后蓄着长发胡须[①] 远走他乡"。象这种口出狂言的人，既不敬畏真主，也不顾人间廉耻。想想他们的子女还能学成什么样子。又能比别人多学到什么？无非是刚入

---

① 按照伊斯兰教规，穆斯林不得蓄长发。蓄发留须是东正教徒所为。

了校门，又出校门；刚学点东西，又放弃了。没有哪个孩子潜心钻研学业。做父亲的都是在公众捐资下才勉强肯让孩子去读书，自己却绝对舍不得拿出这一点开销。

说实在的，即使你不给孩子成亲，不留家产，也应该倾囊中所有，让孩子学会俄罗斯的科学。我所指出的这条路，是来不得半点吝啬的。

你当敬畏真主，你当具有人之廉耻。你若想让孩子成才，就应当让他接受教育，而绝不要为此吝惜钱财。

不然，孩子一旦成了社会渣滓，既不会让你享清福，他自己也不会幸福，更不要说为民众造福了。

第二十六篇

哈萨克人只要看到他们的赛马夺得第一，由他们推出的摔跤手在跤场获胜，他们的灵猩[①] 和猎鹰在狩猎中表现出色，就会高兴得忘乎所以。我真不知道他们还有没有比这更值得欣慰的事，大概是没有了。

不过，光凭一只动物在灵巧和速度方面战胜别的同类，或者一个人摔倒了对手，又有什么值得高兴的？得胜者并非是他自己，更不是他的亲生儿子。一点小事就得意忘形，是想有意以自己之快去勾起别人的恼怒和嫉恨。足见哈萨克人从来都是自己人与自己人过不去。

蓄意招惹别人嫉恨是一种违反伊斯兰教规之举，有损自己的事业，也有悖常理。为什么还要以无缘无故地去激怒旁人而洋洋自得，感到满足？受激怒者为什么当真就觉着好像是受了莫大的侮辱？

骏马有时出在这个阿吾勒，有时出在那个阿吾勒；锐敏的猎鹰和迅捷的猎犬今天出在这家，明天出在那家；大力士也不是光出在一个阿吾勒。所有这些都不以人的意

① 一种跑得特别快的猎犬。

志为转移。一次超前的马匹，一次获胜的摔跤手，总不能永远保持不败。既然懂得这个道理，为什么还要有如自己的劣迹败露，或恶行昭然于天下似地感到羞愧难当，无地自容？

不难想象，愚昧的人们常为一些微不足道的小事沾沾自喜。甚至于到了得意忘形的地步，全然不知自己在讲些什么，做些什么，完全沉湎于其中。为不值得羞惭的事感到无颜见人，而真正面临应该惭愧的事却从不赧颜。

所有这些都是由于愚昧无知造成的。要是你给他们指出来，有人也会附和："的确，的确。"不过切不可信以为真。尽管他眼下心悦诚服，转眼明天照样会我行我素。谁也对他们奈何不得。对于一些陈规陋习，哈萨克人除非慑于强制，或是死到临头才会收敛。否则，不要指望有谁会依靠理智去清醒地认识自己的所做所为是大逆不道，从而改邪归正。

第二十七篇

（先哲苏格拉底谈话录）

忽有一日，先哲苏格拉底向他的门徒——学者阿里斯托迪姆提起关于膜拜创造万物的主的话题，因为他向来嘲笑那些顶礼膜拜者。

“喂，阿里斯托迪姆，以你所见，是否存在因他的作品而足以让世人景仰的人物？”

“数不胜数，恩师。”

“请道来一位。”

“比如荷马史诗，索福克勒斯的悲剧所刻画的人物性格，以及宙克西斯的绘画艺术都让我景仰不止。”阿里斯托迪姆说道。与此同时，他还列举了数十位才华横溢的人物。

“既然如此，谁更让人叹服——是那位只会描绘毫无生命、智慧的人物形象的画家，还是创造了生命，创造了智慧，创造了人类的造物主？”苏格拉底问道。

“后者般配。”阿里斯托迪姆说：“造物主是创造了这些，但他的这些奇迹似乎总是出于偶然，而不是出自严密的意欲使然。”

“好。世上有众多有益的事物，其中有的益处十分明

显，一眼便可望知，有的益处却并不显眼，你认为哪一类才是奇迹？”

“当然益处愈是明显的事物愈具奇迹意义。”

苏格拉底说：“好，既然如此，造物主创造人类时赋予了五官及五种感觉，其用意十分明显，人的一切有赖于此。赋予眼睛是为了让你明察，倘若没有双目，我们如何观赏世上美好事物的万千姿态？由于眼睛十分娇贵，为了保护它又赋予了能够闭合自如的眼睑；为了提防风沙尘染，以防不测，特别赋予了双睫；为了防止额际的汗水浸袭，又赋予了双眉。倘若没有耳朵，既听不到各种动静的声响，更不能欣赏美妙的音乐旋律和动人的歌声。如果没有鼻子的嗅觉，我们不可能分享世上的芬芳，也不可能远离怪异的气味儿。如果不是上颚与舌具有味觉，我们怎么可能尽享世上甘甜可口的珍馐美味？

“这一切莫非对我们无益？

“眼睛和鼻子紧挨着嘴生成，无非是为了让人看清饮食的清洁，闻到扑鼻的饭香。尽管一些并不雅观的门道对我们十分有用，仍被安排在远离高贵的首脑脸面之外的幽处，这一切难道不都是有意而为的奇迹么？”

阿里斯托迪姆反躬自问，不得不承认人是造物主倾注了厚爱的杰作。

于是，苏格拉底说道：“既然如此，你还犹豫什么，赋予所有的生灵以母性，以及对死的厌恶和对生的渴望之心，确欲让他们为了生存奋斗，除此别无他求，以便使他

们代代相传，不断发旺。

“创造生灵时又赋予他们以这些欲念，不正显示了造物主的一片爱心么？

“喂，阿里斯托迪姆！你何以认定除了你自己——在人之外，别无其他智能生灵可言？

“人的躯体不正是有如你脚下大地的一粒尘沙么？你躯体的水分，不正是大地精气滋生的一滴水珠而已么？你的智慧又从何而来？当然，无论来自何方，首先你有了生命，尔后你才拥有了智慧。

“你身处这个宇宙之中，却无法穷尽它的奥秘。它是那样地和谐完美，精妙绝伦，其内在规律不可逆转。你将对此惊叹不已，觉得不可思议。这一切莫非是偶然的巧合，或是受到一种超绝一切的智慧所支配？倘若不是智慧使然，何以如此漫无边际的大千世界，每一种设定都是那样的不可或缺，且互为因果，相互关联，其完美无缺的规律，令凡人不可企及。”

“我承认恩师说的一切尽然，造物主确是超乎万物的伟大主宰。然而，如此伟大的主宰为何需要区区我等膜拜？”阿里斯托迪姆说道。

“喂，阿里斯托迪姆，休要妄言，即使他对你一无所求，由于垂恩于你，你便对他负有应尽的义务，莫非这一点也要由为师点拨？”

“何以见得他确曾垂恩于我？”

苏格拉底说道：“且慢，若是这样，你当俯瞰所有的生

灵，亦当俯瞰自身，他确实给一切生灵赋予了生命，但并没有赋予他们同样的心智。人作为人，当瞻前顾后，亦当日日反思。而动物对他日的感觉只是一片混沌，更不可能抚今追昔。看看赋予了动物以何样的躯体，再看看赋予人类的躯体。人能双脚直立行走，能够游历世界，并且具有驯化其它动物为己所用的能力。而动物中兽类只是依赖四蹄，飞禽依赖双翅而已，更无能力驯化其它同类。

“人类如果没有自信心，若再被造就的与动物无异，也就毫无价值可言。人只是所有动物之主。假设给动物赋予人类的智能、心计与欲望，以及相互传授科学的能耐，它们的躯体构造也完全不能承受。有哪头犍牛修建过城池，制造过武器、工具，且能做到礼貌文雅，心灵手巧？如果没有人类，造物主不把如此奇妙的智慧赋予人类如此奇妙的躯体，并且赋予如此独特的气势，使之成为一切动物之主，何以显现其奇迹？如此说来，这不也正是造物主对人之厚爱，并且从来都垂恩于人类的明证么？那么，不也说明每一个人都负有必须对造物主膜拜的义务么？”

第二十八篇

喂,穆斯林们!世上有富人和穷人,有健康人和病人,有聪敏人和蠢人,有善人和恶人。倘使有人问何以致此,你们则会回答:这是真主的旨意和造化。

的确,我们虔信真主是最公正的,毫无弱点、过错。然而真主让一些令人发指的好逸恶劳之徒不劳而获,却让虔信独一的主,辛勤劳作的人终日劳而无获,甚至难以养家糊口。让那些安分守已的人病魔缠身,受尽折磨,而那些盗贼与奸佞却个个安然无恙。让同一个父母所生的两个孩子,一个聪颖过人,另一个却愚不可及。

真主禁诫众生要远离邪恶,从善如流。应许那些从善的人升入天园,让那些作恶多端的人永入火狱。却让一些人专行善举,而另一些人专事邪恶。真主以他无边的神力,把一些人送上正道,把另一些人送入邪路。这一切怎么能与万能的主的无失无误、公正、至赦、至慈相符?众生与万物统归主的主宰,对他的这些造化,我们还能说些什么? 万物均在真主的意欲与掌握中。

倘若不敢去说主有过失,难道不是正好说明真主并非毫无过失和错误——府拾既是,只是没有那个胆量道出

而已么？如此说来，即使人们尽心尽意又有何益？一切皆属他的造化。人们毫无缘由相互抱怨。无论是谁行善也罢，作恶也罢，莫非全当这是在奉行主的旨意不成？

每一位理智健全的人当以信仰为他的天职。每一位具有信仰的人应当履行为信仰所承诺的义务。与此同时，每一项正义的事业理当不必惧怕理智。即如此，如果我们不让思想自由翱翔，那么造物主所喻示的每一位理智健全的人当以信仰为他的天职一说如何解释，“只有理智健全的人才能知认我”又怎样去讲？如果我们的宗教并无被遮掩了的虚伪之处，又如何可以不让一个理智健全的人去思索？倘使理智尚不健全，那么宗教缘自何处？如不首先端正信仰，对信仰应尽的义务又从何谈起？不，只有你确信真主造化了善与恶，但让你作恶的并不是真主；真主造化了疾病，但让你患病的并不是真主；真主造化了贫与富，但让你有贫有富的并不是真主才是。否则，别无他法。

第二十九篇

哈萨克民谚大多对人生颇有启迪。不过，也有一些民谚不仅于事无补，反而有悖天理人情。

首先是："人穷志短"之说。人无志气，枉为一生。倘若此说含义是指在为生计所迫受雇于人时，受苦受累也罢自当靠劳动换取酬劳，那并不辱没志气。只要不是游手好闲，靠摇尾乞怜度日，而是发奋图强，依靠勤劳致富，那才是有志者事竟成也。

"只要窍门对了路，白雪自己会燃烧"；"嘴巧没有讨不来的东西。"这些皆属最为大逆不道之言。与其投机取巧，油嘴滑舌地苟活着虚度年华，不如挥洒辛勤的汗水，向大地索取财富。

"实在无名，纵火也可以扬名。"靠纵火换来的名声有什么可以称道的？又云："与其做百日骟驼，不如做一日雄驼威风。"命中没有莫强求。为了要尽一日之威风，费尽心机，四处奔波乞怜，又有何用。

有道是："见了金子，天仙也会入歧途。"怎么也配提起天仙！金子对天仙有何用，无非是他们为自己的贪得无厌寻个托辞而已。

更有道是:“父母没有金钱亲,金屋哪有命珍贵”。把金钱看得比父母还亲的人,他的生命自当一文不值。只有寡廉鲜耻之徒才会出卖自己的父母。做父母的辛辛苦苦积攒钱财,无非是想留给身后的子女。他却要伤天害理出卖自己的父母。对这些无知妄言,尤其要慎而又慎地听之才是。

第三十篇

有些人总喜欢沾沾自喜地自诩炫耀，其实都是些井底之蛙，毫无用处。他们既无大志，更无头脑，寡廉鲜耻，没有远大的理想和抱负，没有胆魄和力量，也没有人格和尊严，更不要说有才华了。

他们只会脖子一歪直嚷嚷："天哪！得了吧，谁比谁强到哪儿去，谁能把谁怎么样，难道离了他我就没吃没喝的了？"或者只会激动地说："我才不惜这条命呢！他妈的，活着还有什么用，大不了毙了我，或者流放，反正是一死，我全认了！"

你们也见得多了。难道真见过这般言行一致的哈萨克人么？我倒是没见过有哪个哈萨克人视死如归，当然也没见过有哪个哈萨克人说自己怕死，他们只会梗着脖子亮出颈说："来吧，砍头不过头点地。"

如果真有人敢说敢为，即使他胸无韬略，凭着一身胆魄，也能镇住一方天下。然而，如果只是为了镇服那些原本平日里一见风吹草动，便恨不能找个地缝钻进去的轻浮之辈而滥发淫威，好让他们一见到自己便退避三舍，仅此而已，岂不悲哉？

唉，真主在上！真正的硬汉应当具有视死如归，信守诺言，不惜钱财，慷慨大度等诸多美德。

“寡廉鲜耻的人总是巧舌如簧”。他们只不过是满嘴飞沫的无耻之徒罢了。

第三十一篇

一个人若想铭记闻知的事物，有四点要领：

其一：要集中精力，全神贯注。

其二：当听闻或目睹该事物时，应当在心中有个对照，并且认真领会，着意弄懂弄通。

其三：在一段时期内对该事物要反复思索，以求铭记在心。

其四：要避开烦扰思绪的事物，如遇烦扰，切记千万不能陷于其中。

烦扰思绪有如：无所事事，萎靡不振；贪图安逸，追求享乐；陷于苦闷，不能自拔；偏生嗜好，玩物丧志。凡此四种，足以葬送一个人的才智与学识。

第三十二篇

有志于研究科学和学问的人应当明了，这些都有一定的前提，首先应当搞清楚这些前提的内涵，否则，盲目行事将一事无成。

第一，不能为了荣华富贵去寻求科学与知识。因此，要对科学知识充满感情与渴求，以获取知识为最大的乐趣，每当获得新的知识，便会感到一种莫大的快慰与满足。自当以此为乐，并且富有新的进取精神，也就乐在其中了。于是，对耳闻目睹的一切将心领神会，铭记在心。

倘若你另有所图，学习和掌握科学知识无非是为其所用，那么你对科学知识的感情是隔膜的。如果你对科学知识的感情是真诚的，那么科学知识也会对你报以真诚，显得易于掌握。半心半意只能半途而废。

第二，学习科学，要以探求真理为目的，不能逞强好胜。有一点好胜心对增强自信心并无害处。然而，过于逞强好胜不仅无益，甚而能毁了一个人。每一位逞强好胜者并不是为了探求真理才去角逐，只是为了显示自己胜过他人而已。这只能滋生嫉妒心，有损人格完善，无助于把心用在学业上。只能让人勾心斗角，搬弄是非，是那些居

心叵测者的勾当。把一百个人引入歧途者，绝然不能与把一位歧途上的人引上正道者相比拟。当然争论也是科学的途径之一。不过不能沉醉于此，过于醉心争论将导致刚愎自用，骄横自傲，妄自尊大，心胸狭隘。人到了这一步，也就无所顾忌地欺世盗名，颠倒是非，甚而大打出手了。

第三，确信你发现了真理，就要执着追求，宁折勿弯。如果你的发现连你自己都不能信服，对他人也就毫无价值可言。你自己不懂得珍视，怎么能奢望他人珍视？

第四，在发展科学知识方面人们具有两项武器：其一，相互探讨和交流；其二，共同维护和捍卫。要竭尽全力去加强这两项武器，否则，科学难以进步发达。

第五，在本著第十九篇[①] 中曾谈及烦扰思绪的四种情况，应当远离之。其中之一曰：无所事事，萎靡不振。亲爱的，无论如何不要沾染上它！它与真主之道、与人民、与国家、与义务、与理智和尊严，一切的一切都格格不入，更为有志者所不齿。

第六，科学和理智维系于人的品德。但愿人的品德不要堕落：不能贪图享乐，轻浮冒失，从而或对偶然的出言不逊者大发其火，或轻易卷入他人的玩乐圈中。这样完美的品德就会受到损害，于是，再发奋攻读也无济于事。既

① 此段话出自本书第三十篇，而非作者所云第十九篇，看来这一顺序之差，是后来编撰出版者所为之故。

然缺少德性,科学与理智又何以为继?但愿人人具备坚强的毅力和持之以恒的决心;有健全的理智和完美的品德;有足以维护尊严的力量和胆魄。总而言之,既要有理智,又要有尊严。

第三十三篇

要想致富，就得学点手艺。财富会用尽，手艺却永无止境。不靠偷工减料，而靠扎扎实实的活计谋生的手艺人，当是哈萨克中的人杰。然而，但凡真主赐予他些许手艺的哈萨克人，自然也就有些毛病。

首先，不思精工出细活儿，不再拜师学艺，不去开阔眼界，不与高手切磋交流，不图精益求精，为自己那点雕虫小技沾沾自喜，自满自足，安于现状，不思进取。

第二，理当辛勤创业。可是一旦圈里有了一两匹大牲口，便有如牛羊成群那般神气，总以为自己什么也不缺。于是，变得慵懒、悠闲、消沉，甚至有几分自视清高。

第三，但凡有人花言巧语地说上一句："亲爱的，你既富有，又有手艺，求求你了"；或者说："大哥，对你来说这只不过是九牛一毛，就帮我这点小忙吧。"便觉得有人求上门来了，变得忘乎所以，甘心受人算计不说，还浪费了自己宝贵时光。反倒让那些骗子自鸣得意，认为人生的窍门就在于懂得攻于心计。

第四，滥交朋友。方才的骗子哄着他交上朋友，送他一点薄礼，再许他以大愿，亲亲热热地称兄道弟，便以为

自己也成了一位人人有求于他的人物，显得十分幼稚。所以也不顾自己手头是否活络，轻信谎言，即刻去为他人忙碌，缺了什么哪怕自己先垫上，以至于到了有求必应的地步。结果时光流逝，耽误了自己的活计。而他却醉心于成为他人的“座上宾”，全然忘记了一家人的衣食供养，一旦迫于生计，只有去向他人举债度日。

当他开始走家挨户地找点活计时，早已是入不敷出，债台高筑。于是，陷于无穷尽的纠纷，人格丧尽，备受凌辱。何以致此？哈萨克的后裔原本似乎个个精明，怎么又屡屡受他人的愚弄？

第三十四篇

众所周知，黄泉路上无老少，人总有一死，且不能死而复生。哈萨克人不得不相信这个道理，但不是由于彻知彻悟才接受的。

他们照例会宣称：创造万物的真主在上，在后世复生日审判时，给罪人判罪，给善人赏赐，无论判罪与赏赐，均与我们凡人不同，既有十分严酷的刑罚，也有无限的恩泽，对于这一切我们都确信无疑，等等。且慢，我才不信他们这一套，即使他们宣称自己确信无疑，绝不是由于他们确实发现了真理所在，从而专心致志地去投入，去笃信。既然对末日审判赏罚笃信无疑，也就没有什么可以忧虑的了，自会为此而积德积善。倘若他们对此半信半疑，我们还能指望他们信奉什么呢？怎么能够要求他们坚守正道，认可他们是对独一的主具有信仰的穆斯林？

无论是谁欲获两世平安，应当切记：没有谁两世欢乐、两世追求与心愿会是一样，两世的惧怕、与两世的忧虑也不会一模一样，也根本不会有这种可能。既然如此，倘若有谁把今世的忧虑、今世的欢乐，看得比后世的忧虑、后世的欢乐更为重要，那他绝不是穆斯林。这样看来，

我们哈萨克人居然也算得上是穆斯林了。

如果有两样物品，一样在后世有用，一样在今世有用，不过只许取舍其中之一。有人宁可不要对后世有用之物，认为届时再取也不为迟，万一再无机缘，至赦的主自会赦宥。倒是眼下不能坐失良机，先把对今世有用之物取来为快。那么此人一旦归真，他宣称自己并未把后世之物换于今世之物，还可信么？

应当说，四海之内皆兄弟也，在今世人人都是同胞手足。因为你的成长、饥饱、忧虑、终结、躯体、出生、归宿，一切相同。死后去往后世——墓室安葬、枯朽、以及接受末日审判，一切相同。两世的罪行难逃刑罚，与两世的善行恩泽永享福乐，全然相同。不知你是否还有五日光阴可度？人与人之间彼此是客，人对于这个世界亦是匆匆过客。何需对他人的福祉、财富抱有妒意，或生非分之念，乃至反目。这值得么？

应向真主祈求赐予，莫向凡人祈求。不求自己的劳动结出硕果，却求把他人之物据为己有，难道这也是可以向真主启齿的么？真主岂可以有为了你而损害他人之理？胸无点墨，却为了印证自己正确，偏偏还要呼天抢地，象话么？这种人难道也算人？

第三十五篇

在后世末日审判时，真主将把朝拜过圣地麦加的哈吉，宗教学者毛拉，虔诚的信徒，乐善好施者，殉教者召集在一起，把那些只图名誉地位而为的哈吉、毛拉、信徒、施主、殉教者排列在一边，把那些为了后世，为了博得独一的主的愉悦而为者排列在另一边。

真主对那些为今世而为者说："你们在世上为了获得哈吉、毛拉、虔信者、乐善好施者、勇士的美名而施展过各自的才智，但那个世界在这里不复存在，你们各自施展的才智早已同那个世界一同消失。在这里不仅没有荣誉等待着你们，还要你们回答审判！休要提起你们施舍过钱财、献出过生命的事了。为什么你们身在人世之际，无视后世，反倒欺世盗名，白白浪费钱财、生命？"

对那些用自己的真诚，博得独一的主的愉悦者则说："你们只为了博得我的愉悦而散尽钱财，献出生命，我对你们是满意的。你们在天园各自都有合适的位置，请你们进入吧。另外，倘若你们在这里还能找到那些曾经虽然没有亲自参与过你们的善行，但确是诚心诚意地同情和支持过你们的好友，可以善待他们！"

第三十六篇

使者穆罕默德——愿真主赐福于他，并使他永获安宁——圣人有圣谕曰："我不心悦没有羞耻和没有信仰的人。"这就是说，谁没有羞耻，也就没有信仰。哈萨克人也有一句民谚："谁懂得羞耻，谁就拥有信仰。"现在已经明了，羞耻是信仰的构成之一，那么应当清楚究竟何为羞耻。

有一种属愚夫的羞耻：犹如羞怯的孩童，在显贵面前无缘无故地怯场，不敢近前。其实它既没有违背教规，也没有违背常理，只是由于愚昧而畏畏缩缩，放不开手脚。在不该羞怯时怯场，实为愚夫之举、懦夫之为也。

真正的羞耻应是这样：往往会有一些违背教规或有悖常理甚或与声名相牴的事情发生，于是便会有两种羞耻感萌生：其一，尽管这种劣迹非己所为，而是发生在他人身上，你却为此感到无地自容。究其原因，你是在为那个冒失鬼深感惋惜。就好象在说："唉，这个可怜的人怎么了，这到底算是怎么回事儿呢。"一种怜悯之心油然而生，甚至为他感到赧颜、羞惭。

另一种是当你违背教规，有悖常理与名声，或玷污人

格，或受欲望驱使做出了错事时萌生的。即使无人知晓你这种可耻行为，由于受到理智与良心的谴责，你会从心底责罚自己。往往感到无地自容，无颜见人，深感内疚。那些自尊心极强的人，常常会因此而寝食不安，甚至自寻短见。羞耻感是人格的一部分，是迫使你承认自己过错的一种自责力。这是一种无言的自责，你的心绪将处于一片迷茫中。甚至顾不上去擦一把眼泪和鼻涕，痛不欲生。不但不敢正眼看人，什么也不想正眼去看。对如此彻底自责的人，即使你再有成见也当谅解。如果有谁在这种时刻还不放过，欲在火上浇油，那他也算不得一个人了。

当今世上我所见到的人，不仅不知羞耻，甚至毫无愧色地说："我不是说过那事挺让我惭愧，你还要我怎样？"或者说："得得，就算我丢人现眼，你不也这样么？""张三李四不也活的挺自在，比起他们我这算得了什么，再说我这事不也和他们一样情有可原么？"休想让他感到半点羞惭，他反倒与你争辩，处之泰然。我们能说他们有羞耻么？倘若说他们知道羞耻为何物，可圣人在上，贤哲遗训犹在耳畔响。那么到底说他们是有信仰的人呢，还是说他们没有信仰？！

第三十七篇

1. 一个人的为人，在他处事之初就已显露，毋须看他如何行事。

2. 美好的心愿一旦说出来，就会逊色。

3. 若欲以智慧启迪那些愚顽的人，有时会让你欣慰，有时又会让你失望。

4. 你当帮助有学识的人。帮助那些不争气的人，只能使他越发堕落。

5. 父亲之子是人民的敌人；人民之子才是你的同胞。

6. 高尚的人所得比所求少也会满足；卑贱的人所得比所求多亦不知足。

7. 为私利奔波的人，与畜类无异；为民操劳的人，才会受主喜悦。

8. 是谁迫使苏格拉底服毒自杀，把贞德绑在火刑柱上烧死，把耶稣钉在十字架上，把污秽的驼渣① 泼在先知穆罕默德身上？应当说，是民众。如此说来，民众也很愚昧，的确需要治理。

① 骆驼未消化的食物。

9. 人是由时代哺育成长，任何人有过错，他的同时代人都有不可推御的责任。

10. 如果我有行使法律的权力，我将割下那些宣称人的秉性不可改变者的舌头。

11. 被人唾弃的孤立者，无异于行尸走肉，一切烦恼均与他相随。世上的苦难与众人相伴，不过欢乐与快慰也与众人同在。有谁能够忍受前者之苦，又有谁不为后者沉沦？

12. 没有不曾经历过磨难的人，只有弱者才会感到绝望。世上没有一成不变的事情，磨难也不会永恒存在。在冰封雪盖的寒冬之后，绿草如茵、碧波荡漾的盛夏已为期不远。

13. 愤怒时保持沉默的人，说明他刚毅，善于后发制人。如果只会血口喷人，那说明他不是个信口开河者，便是个十足的懦夫。

14. 成功的喜悦与幸运往往使人陶醉，只有微乎其微的人不会因此而忘乎所以，并保持自己清醒的头脑。

15. 成功的关键在于找到事物的内在规律。

16. 显赫的爵位有如高耸的峭壁，雄鹰凭着双翅飞上绝顶，毒蛇凭着耐性也能爬上峰巅。惯用伎俩的人善于凭空吹嘘，而那些喜欢轻信的人常常信以为真。

17. 世界有如海洋，时代有如劲风，前浪如兄长，后浪是兄弟，风拥后浪推前浪，亘古及今皆如此。

18. 凭着鸿运超群的帝王，不如凭着智慧超群的庶

民；倚老卖老的长者，不如自食其力的少年。

19. 富足的乞丐——鬼精，没有行动的信徒——阴险。

20. 虚伪的朋友有如人影，当紫阳高照时，你无法摆脱他；当乌云压顶时，你又无法找到他。

21. 对不善交往的人可以倾心交谈，对交际广泛的人可以友善相处，对无忧无虑的人要小心提防，对不幸的人要真诚相助。

22. 无可奈何的愤怒，不着边际的爱情，没有门徒的学者，皆为枉然。

23. 在你成功之前，他人也会为你祝福；在你成功之后，只有你为你自己祝福。

第三十八篇

喂，我心灵的支柱——孩子们！我为你们写下一篇有关一个人品性的文章，以志留念。切望你们认真阅读品味，它将充实你们的爱心。爱心首先通过人格、智慧和科学得以升华。它萌自美好的追求，健康的身心。其次仰赖家严家慈良好的家教，以及良师益友们的耳濡目染。人的抱负和理解源自爱心。而对科学与学识的挚爱，则来自于前述三者施加的影响。

孩子并不会自己寻求科学和知识，起初需要采取一定的强制手段或诱导，使之逐步产生兴趣，在学习过程中日渐变得自觉起来。直到何时他开始有了主动求知的欲望，方可称之为人。这时才可以指望他会去知认至高无上的主，亦即认识自己，认识世界，区分利弊，并且善于维护自己的人格，从而学习和掌握科学知识。否则，徒劳无益，或者一知半解。然而做父母的常常耽误孩子们的学习良机，到后来才送到毛拉那里受点启蒙教育，或者孩子们索性自己找上门去求教，自然收效甚微。

那些被耽误了学习的孩子们，终将会成为一个胸无大志、无视科学、目无师长、乃至没有信仰、没有操守的

人。这些被耽误者只能算作不健全的人，半个毛拉和半心半意的穆斯林。他们的人格获得公众的推认亦将难上加难。因为真主之道是真理正道，真理与真实向来与虚与委蛇相对立。差谴冤家去请友人怎肯赏脸光顾，一个另有所爱的人怎么会寻求公正？一个人只有以他的才学、知识致力于追求真理与真实境界，方能揭开事物的奥秘所在。这不只是对神学而言，而是对大众科学的一种追求。人类自有真主赋予的相应的科学。

因此，切当对真主充满挚爱。科学是真主的本体之一，这是真理，你对此所具有的爱心，自然是公正与人格的体现。否则，以迷恋财富、赞美、荣誉与声望之心，去追求科学、知识、真理，终将一无所获。

倘若财富、赞美、荣誉与声望是自然而然获得的，不仅不会对人格构成损害，还会带来荣耀。反过来一个人若要刻意寻求，无论他是否如愿以偿，他的人格终将丧失贻尽。如果你热爱真理，且想一心探索，你当认真聆听如何完善人格。首先，信奉伊斯兰教的人们，应当信仰真理之所在。所谓信仰不是一般的信奉而已，你当信仰至高无上的真主的独一，《古兰经》是由真主降示的圣言，先知穆罕默德——愿真主赐福与他，并使他永获安宁——是真主的使者。不知是否清楚？你是在为至高无上的主去崇拜，还是为你自己崇拜？即使你不去为主崇拜，真主也不会有丝毫缺憾。倘使你仅止是为了你自己，即使你尽心崇拜，亦于你无助。你并不会因你崇拜而获主任何襄助。如果

你想获主襄助，主会助佑你，你的崇拜亦会被主接受，只是你当理喻如何获主襄助之道。

你宣称信奉真主的美名与完美的德性，真主的美名是对他完美德性的表述。你当深明其义，并铭记属于真主的八种德性。你当明白你是真主的仆人，作为一个穆斯林，你当成为一个完全的顺服者。你当尽你所能，规范你的行为以求近主。切不能在至高无上的真主面前愚蠢地为自己的行为不能近主而失去信心。近主毋须你能言善辩，而是一种终级目标。至高无上的真主的德性有如：永生、全知、全能、全明、全聪、意欲、能言、创造等。

真主在创造人类时，虽然没有将八种德性同时赋予一个人，使他变得十全十美，却也赋予了每一个人适于他自己的不同的德性。

我们如不把自身具有的渺小的近似八种德性，用来追求近主的八种伟大德性，而是走上旁门左道，我们还能被称之为穆斯林么？恐怕不能。如此，怎样才能以我们的德性追求和接近真主的八个德性，和他美名表明和引申的内涵意义，这一心愿怎样才能达到，应当明确知晓。至高无上的真主的物质不需要任何属性，我们需要用理智明辩真主的上述德性。如果我们不能明辨真主的德性，便不可能知认真主。当然我们对至高无上的主的知认也仅限于其显迹，绝无可能穷尽。任何一位先哲的思辨也不能对真主的所有物质与迹象加以囊括。真主不受任何限制和制约，而我们的智慧则有限。以有限去认识无限绝无可

能。我们肯定真主“独一”、“必有”，也是为了使我们理智的理解能够统一。否则，只说“独一”亦与至高无上的真主不宜。在可知世界无论存在何种事物与可能，均不能超越独一的主的支配。每一圣训所表述的均为经典依据。独一存在于宇宙间，而宇宙则在真主的掌握中。创造万物的、至高无上的主在圣书中以恒定的八种德性，和 99 个美名将其显迹。这一切皆为至高无上的真主的意欲。

在此我向你们诠释其中的四种。有两个为全知、全能。八个德性中其余六个是这两个德性的注脚。而六个德性之一为永生，亦即生命。

我们说真主是独一的本体存在，知认他全知、全能的德性。那么此独一的本体存在是否更能强化他全知、全能的德性？全知、全能当然便是本体存在，对此永生便已昭示，还有意欲。全知与意欲互为关联。他不受制于任何一物，却让万物受他的支配。意欲与全知的另一属性曰能言，即降圣言者。有何种语言既无文字，又无声音？唯有真主的语言既无文字、又无声音。如此说来，他的语言之所以能够让你知认，是由于他全能、全明、全聪使然。亦即能明察和闻知一切。至高无上的真主明察和闻知截然不同于我们，毋需用眼去看，用耳去听便能洞察一切，这便是他全知的德性之一。

一曰创造，亦即创造万物之意。倘使创造是他独具的德性，至高无上的真主的德性与他一样无始，一样令人膜拜。如果通常仅止于膜拜他的创造，就显得他的德性有主

次之分，那样是不妥的。那样一来，不去知认他全知、全能的德性，仅限于膜拜他的创造，便会衍生一种被动。而被动对于知认至高无上的真主并不相宜。他的创造只是对他的全能所做的一个注脚而已。他的全知、全能与他的八个德性是一个密不可分的统一体。这一全知、全能涵盖了一种无限，并无任何缺憾可言，亦无力所不及的弱点。观其创造便当知其能量。有目共睹和共同感知的宇宙万物的和谐与统一，便是一个创造的奇迹，是凡人的智慧所不可企及的。

但是，人又运用其智慧、能力和意志去进行营谋行为。由此而想，这也是至高无上的真主的德性定然。如前所述，全知、全能仅在我们的概念中是相互有别的，实则融为一体。否则，德性之间便会有主从关系了。这一点与元始的养育者并不相宜。

把八个德性分离开来，并认定相互非此非彼之说，势必让教民与民众背离此道。这样显然不妥。如果说这些德性相互独立存在，便说明真主是一个各类客体的结合物。此说大逆不道矣。人的唯一特性在于他的才能。而才能、知识是有别于知慧的存在。至高无上的真主除了具有全知、全能的德性，还具有至善的属性。这一至善的属性虽没有写入八个德性中去，却从真主拉赫曼（普慈的主）、拉希姆（特慈的主）、厄富尔（至赦的主）、瓦杜德（至爱的主）、哈 菲兹（荫庇穆民的主）、赛达尔（宽恩的主）、拉扎克（普施的主）、纳菲尔（施益于人的主）、瓦基勒（可

信赖的主)、拉蒂夫(仁厚的主)等美名中,便可以知认他的这一伟大德性。我一向坚持此说,依据便是上述真主的美名。我所参悟的依据在于真主创造的这个宇宙奇妙无穷,同时万物又相互依存。动物作为生灵有赖于植物生存;而智能人有赖于这些动物生存皆是他的造化。

将供养动物的植物创造的毫无痛楚,将有生命的动物归于有智慧的人来豢养,并在末日审判时亦不为此而受审问。而且赋予人类以智能,以便从这一切受益。

创造人类并让他们接受末日审判,个中既有公正,亦有厚爱。创造人类时,将其创造的有别于虫豸、飞鸟、及其它动物。赋予如此健美的形体——双足直立,头颅在上,以便于放眼世界。也不象其它动物垂首采食,使他具有为其头颅服务的双手。并当双手将食物送到嘴边时,为了明了所饮所食为何物,嗅知、享受饮食的美味,在嘴上边赋予了鼻子。为了审视其清洁,又在鼻子上方赋予了眼睛。为了保护双眼不受异物损害,又赋予了眼睑,在眼睑启闭时为了不致磨损,又赋予了眼睫,为了不使额际的汗水浸染眼睛,又赋予了双眉加以阻隔。更使人脸面生辉的是,为了在一个人力所不及时能够求助众人,以便人们相互沟通,特别赋予了语言。这一切不正是对人类的厚爱么?谁给予你厚爱,你当给他奉上爱心,这难道不正是应尽的天职么?

你当以智慧的目光去看:在阳光照射下海水生云,从云中又降下雨水,而借雨水大地上多种谷物和果实生长,

赏心悦目的花卉盛开，树木枝繁叶茂，庶园丰盛，植物竞长，保护了动物，生出百泉汇流成川，奔腾而去，成为动物、飞鸟、家畜饮水之源，鱼类繁衍畅游之所。大地以其孕育的棉花，大蒜，水果，矿产，鲜花；飞禽以其羽绒，肉，蛋；动物以其肉，奶，力气，美观，皮毛；水里的鱼，鱼之鱼籽；甚至蜜蜂所产的蜜，蜂蜡；蚕吐的丝等，一切均为人类所需创造，没有任何一物能够言明这些是它的，一切皆属人类取之不尽的给养。

制造多种精密的机器，开设工厂，是为了让人类享受与利用。这些制造者不正是因为对人类拥有一颗爱心么？谁对你献出爱心，你当爱戴他不也理所当然么？

为了防止人类无休止地滥捕滥杀动物，不顾荫及后人使之灭绝，便让人类自身的惜财妒忌之心守护家畜。其余动物生存有的依靠双翅，有的依仗雄风，有的依赖生风的飞蹄；有的攀于绝壁悬崖，有的潜入海底深渊，有的藏进深山密林。而且赋予它们各自以繁衍生息的本能，使其雏幼柔弱，却尽其保护，并非为了使它们发旺，以便复与人类争雄，而是为了使它们成为生生不息的人类取之不竭的给养。在这些显迹中无不透着仁爱与公正。

你在我们当中并不把这种仁爱与公正视为信仰的条件之一，那么何以证明我们身为穆斯林，已然顺服至高无上的真主，遵循了真主正道？这两点难道不是胜似日月同辉一般明显么？

我们不去仰慕真主的每一德性，也不反感他人的这

种所为，自己不去恪守天职，难道这不是一种亏折么？

凡亏折的人或不是穆斯林，或起码是半个穆斯林。

何为创造万物的、至高无上的真主给人们引导的正道？很多人并不明了。“你当感念真主的赐予，”高贵的圣人有圣训曰：“虔敬真主者，必受真主喜爱。”对此，未见有谁认真从内心科学地表示拥戴。“你当信道而且行善，真主确是喜爱行善者的。”“信道而且行善者，是乐园的居民，他们将永居其中。”《古兰经》中此类章节比比皆是，然而何为行善我们却一无所知。“确有信道而且行善的人，谨守拜功。真主的确不喜爱奸诈的犯罪者。”从这些章节看来，信道与奸诈确是对立的。如此，无论是谁在扬善时不主公道，便无廉耻。而无廉耻者便无信仰可言。愿真主赐福于他，并使他永获安宁——先知在他高贵的圣训中所云：“无廉耻者，便无信仰，”便是明证。显然，信仰并非仅止于信服，同公道与扬善并存。那些举意行善、仁爱、公道并仅以躯体膜拜者，将与公道与仁爱无缘。你每天都能看到，那些仅会礼拜、把斋者的境况如何，对此无须举例赘述。

或许公道乃是一切善举之母。良知、廉耻均由公道衍生。因此，一个公道的人当会反躬自问：我的品性我自己心知，不能长此以往，当与那些具有各种高尚品性者交往。这本身不就是公道与良知的体现么？同样不也是一切善举之源么？那么，既有这样秉赋与这般心愿的人，怎么会不思感赞造物主呢？

感赞由崇拜衍生。切勿松懈与真主的盟约、公道、行善。倘若松懈，信仰与人格无从谈起。受主庇护的苏菲苦行僧所云前功尽弃的困境终将降临。

以我们前述知认，至高无上的真主是全知的、至慈的、公正的、全能的。你亦当有学识、善良、公正这三种品性。你有愿望起誓成为一名穆斯林，方能有完整的人格。慷慨大度的人亦当有三种品性，即真诚、行善、智慧。这三种品性真诚与公正相通，行善与善良一致，智慧的别名显然是知识了。创造万物的、至高无上的真主将这些品性大约赋予了每一个人。但是每个人都要致力于如何进一步发扬光大，或者尽各自的能力达到虔信。

这些品性你要执意追求才能获得，否则，将一无所获。在具有这三种品性者的行列里，以众先知为先，尔后是列圣，然后是各位先哲，最后是坚定的众穆斯林。是众先知启迪教化我们，此三种德性当属真主正道，应当一心作真主的奴仆，挚爱这些德性。列圣们早已诵读并炽爱之。不过，他们只着眼于末日的功过。虔教者以至于达到了这样的境地，他们全然淡忘了今世的功利，甚至根本不予理会。

先哲们往往论及的是今世的福祉，以经验的目光来看，两者并不相去甚远。因此即使他们各有各的说法，有一点却是二者一致强调的，要以至高无上的真主的意欲阐释。阐释之后当是体认。智慧、科学二者，最为忌恨自高自大、奸诈、以及人与人之间的尔虞我诈，主张乐善好

施，大概这就是仁慈为怀。

不过我想，这二者均希望人们牺牲自己的某种欲望。

也就是说，倘若人人修行是为了成为圣贤，个个都逃遁现实世界，狂热地投入到教门中去，世界亦将毁于一旦。这样一来，谁来放牧，谁来御敌，谁来织衣，谁来种粮，谁来寻找真主为世人创造的宝藏？

撇开令人作呕的不洁之物不提，凭了至高无上的真主的力量，依靠自己的智慧，非但不去获得和享用为你理应享用而创造的财富，反倒冷眼以待，漠然处之，难道于理智、礼貌、良知相吻么？倘使你对财富的主人（真主）没有谢忱，难道你不会（在真主面前）由于失礼而成为罪人？

其次，这种人极有受尽凌辱，一生穷困潦倒的危险。甚至成为异教徒口中的食物。某些没有忍耐心的人还会出现迷误，以为只要恪守某一信条便足矣。

如果说这是一条给半心半意者指明的路，现实世界中是否真的存在这种半心半意的人呢？如果确实如此，自然人人都该是这样。那么他们每当念及真主是否还有真情？有无公道可言？如果是这样，说明在这一方压根没有生活。生活本身就是真理。哪里没有生活，哪里便没有虔信可言。

不过，即便圣贤们也不都是遁世者。在先知穆罕默德

以天园相许的十位圣门弟子中，奥斯曼[1]、阿卜杜·拉赫曼·本·奥夫[2]、赛尔德·本·艾比·瓦戛斯[3]等三位都十分富有。

遁世者生怕被现世的享乐所迷惑而不能实现心愿，实则是对自己没有信心之故。或是想以此对那些迷恋今世的人们产生影响，克制自己的义愤，而以牺牲自己的方式去唤醒民众。以为当他与自己的生命苦斗时，众人总该与欲望苦斗，从而漠视嗜好、渴念与欲望，追求公正、良知、爱心。此举自是对人们强烈爱心的体现。然而这是一条极为艰难、极为脆弱的途径，只有那些不惧徒劳执意追求的人才会成功。如今已经十分罕见。这需要渊博的学识、文静的性情、坚强的毅力、强烈的爱心。这些对人民对天下都具有十分重要的意义。要想将这些集于一身恐怕难上加难，也许从恶更易些。

总是标榜自己特殊的人容易走上邪路。每一位浅薄的人声言自己是禁欲主义的门徒，无异于宣称自己已经堕落。虽说贤哲与学者并无二致，但他们在认识上各有千秋。

世上有一种揭示客观规律的学说，也就是通常所说

---

① 奥斯曼：(577—656)全名奥斯曼·本·阿凡，伊斯兰教历史上的第三任正统哈里发。贵族富商。他主持汇集的《古兰经》，史称“奥斯曼定本”，世界穆斯林一直沿用至今。

② 阿卜杜·拉赫曼·本·奥夫：(580—652)穆罕默德的门弟子。以慈善好施著称，曾将多年经商积累的巨额财富捐献给伊斯兰教事业。

③ 塞尔德·本·艾比·瓦戛斯：(593—675)穆罕默德的门弟子。军事将领，家庭十分富有。曾参加过穆罕默德领导的所有战役，因骁勇善战并在吴侯德战役中保卫穆罕德有功，而享有“雄狮”之称。

的思想，那些思想敏锐的人就是学者。

至高无上的真主从来不曾无缘无故地创造任何一物，至尊圣书(《古兰经》)中关于“你当感念真主的赐予”一节便是依据。对于全能的主全身心地膜拜、体认者是无禁令的。也许他们对于知认真主何以全能的缘由十分着迷，并由此更加挚爱真主的造化。对至高无上的真主的造化，一个人倘若不能参悟，声言自己如何挚爱恐怕不妥。人与动物之间不可能相爱。惟有悟知真主赋予人以爱心与仁爱，并深受真主爱心感动的人，我们才称之为真正把爱心奉献给真主的人。

如是说来，对真主的迹象极欲知认，并竭力想探明每一事物缘由的人，当称其为贤哲是也。

他们无私无畏，致力于探明事物的缘由，不要说玩乐，凡世上一切该有的享受对他们而言都退居次位。他们的乐趣只来自于寻求公道、探明每一事物的缘由。

如果不是这些不曾迷误、坚持正道的贤哲，天下便要大乱。人类的各项事业便是以这些贤哲为核心，得以发展的。他们所追寻的事业，往往都是天下大事。然而，这些贤哲发现、传播、告诫过的事物，犹如“今世播种末日”之说，正是与末日互为因果。

每一位学者并非都是贤哲，然则每一位贤哲都是学者。

由于学者们的真知灼见，穆斯林的信仰不会盲从，将会更为坚定；由于贤哲们的箴言指引，信仰将会一片至

诚。

这些贤哲——是穆斯林贤哲也好，或是异教贤哲——都认定只要努力，将会有收获，并且揭示了世界和人类生活的奥秘，但是均未能知认宗教的公正所在。这些人大多对信仰的七项条件，除知认真主独一外，对其余六项或持怀疑，或持否定，未能详加研究。虽说这些人不是我们教门导师，但正如我们教门的引导者——真主的使者在高贵的圣训所云："高尚的人是给人类造福的人。"

这些贤哲废寝忘食，舍弃个人爱好与享乐，为了给人类造福，发明了电，并能避开天上的雷电，发明了即刻便能与世界的另一端取得联系的手段，驾驭和利用水与火的能量，轻而易举地去完成成千上万的人难以胜任的劳作。尤其是提高了人类自身的认识能力，教会他们无私无畏，真乃善莫大焉。无须多言，我们对他们自有应尽的义务。

当今时代的毛拉们仇视贤哲，实属无知，甚至是一种道德的堕落，是人内心丑恶的表现。他们的学生大多刚刚接触阿拉伯语、波斯语，一知半解便感到很满足，开始装腔作势。休说对民众带来益处，反而造成各种危害，竭力用各种空话和自我标榜迷惑乡里四邻。倘若他们并非想成为一般的坏人，而是要做一个十足的恶棍的话，怎么可能一听到公正的话语便会立即找回良知重新膜拜。坑害忠良，网罗罪名者良心何在，自私与一切自私自利的行为终将使一个人堕落。真理亦名公正，公正乃是真主的化

身。与其对此抗拒,不如认真地去领会,透彻地了解。不然这种品性有叛教的危险。先知穆罕默德——愿真主赐福予他,并使他永获安宁——曾经说:“当世界末日降临时,一日等于一年。”有虔信者问:“在这有如一年漫长的一天里,该做几番礼拜才是。”他回答说,到了那时的学者自会对此有说法的。由此看来,显然意味着随着时代的变化,一些规矩也会有相应的变化。

如今学习科学知识,如果还象旧式宗教学校那种教法,则对今天这个时代并无益处。所以在奥斯曼帝国建立了军事学校,和综合学科的学校,形成了一种新的气象。而这里的人们长久以来虚度年华,以一种毫无意义的方式探寻科学知识,在这个生存空间终将成为一介愚夫。由于一事无成,便开始干起琢磨人、算计人的勾当来。当然这些愚夫们的话一般是不会具有影响力的。

世界的乐趣在于不断地丰富自己的智慧。贫困往往使人兽性勃发。应当说一个不了解世界科学的人,是在以一种愚昧的方式戕害自己。《古兰经》有训诫曰:世界上无论是谁,不得为自己拥有特殊地位而去追逐财富。只有那些不是一门心思地迷恋财富,只是出于担心自己无力帮助他人,并且不想为此有求于人,而是为了慈善事业,以自己正当的劳动所得积累起来的财富,算不得聚敛贪财。

我们不是以出卖科学换取财富,而是用财富来支撑我们探寻科学。科技自身就是财富,学习科技本身就是在帮助他人。当然不能让科技背离正义的事业,应与教律相

符。人与人尽力相助是相互的义务，然而依赖他人的帮助终究不是正道。

暂且不要理会那些毛拉们，尤其要提防那些现今的依禅①们。他们对科学只具破坏力，他们除了带来损害别无益处。他们并不真正懂得教律教规，大多愚昧无知，反而自诩为真主正道的信徒，并且声言要培育他人。这并不是他们份内的事，更不具备培育他人的能力。他们只是些蛊惑人心者，甚至破坏正教。他们只依靠愚昧的人，满嘴谎言，除了手中的念珠和头顶的缠巾，别无依据可言。

孩子们！现在你们该懂得了，真主的正道是无限的，任何人都不可能达到其极限。但是有谁将追随此道作为已任，并已迈步，他便是纯正的穆斯林，一个真正的人。如果今世的根本目的是你的私利，那你是一个受局限的人。那不是真主的正道。声言让全世界的财富汇集到你手里，滚滚财源流进你家门，这是什么样的良心？无论以什么方式，或以你的财富，或以你的智慧，或以你的畜群，给他人带来公正和仁慈，并让他人受益，——你如果有这种目的，这便是真主正道，是无限的正道。只要你们坚实的步伐迈上此道，你便有希望近主，成为真主慈悯的奴仆。其他的道路有什么希望？

有些人的全部能量和心思都用在了如何穿戴和修饰自己的仪表举止上。他们把这些看得很重。这一切无非

---

① 依禅：中亚与中国新疆地区伊斯兰教苏非派首领的尊称。

是为了显示自己，招摇过市，以便博得那些浮浅者的青睐与喝采。有人对此起而效仿，有人为此妒火中烧。这一切究竟带来了什么好处？如此费神是为了让那些倾慕你外表的民众仿效你的作派？人的天赋并不在于外表，而是在于受真主审视的品格和毫无粉饰的心灵中。那些迷恋镜子的人会有什么长进？只有对深邃无边的善充满渴望的人才会有长进。

至高无上的真主创造的万物精美绝伦，创造人类意欲让其繁衍生息。人类在繁衍生息进程中，首先应尽的义务是广结朋友。广结朋友的途径在于你自己要对他人充满友情和诚意。将心比心，以心换心。最起码不能对任何人怀有歹意，要避免自视清高，谨防从言行中流露出来。

所谓自视清高者通常有两种类型。

首先，要出污泥而不染，这将给人增辉。

其次，总喜欢自我表现不同凡响，这将会败坏你的人格。

另外，与人做对，侮辱他人，贬低他人的言行，都将招徕敌意。

总要表现自己不同凡响的根由是爱慕虚荣。每一种虚荣心实则都是一种妒意使然。而妒意又将点燃新的妒火。如果没有这三者，人将会心平气和。平静的心情自然会使你向往追求。

通常困扰人类的有三个因素，理应远离他们。其一、愚昧；其二、懒惰；其三、残暴。

愚昧是指没有知识不懂科学。离开科学知识便无法了解世界。

人没有知识形同走兽。

懒惰是世界上一切生计的大敌。胸无大志、缺少毅力、没有尊严、穷困潦倒，盖源自于此。

残暴是人类的公敌。与人类为敌的人，自然要被人们唾弃，汇入那些凶残的野兽行列中去。

医治的良方是要有爱心，要对天下大众仁慈为怀，要有坚强的毅力，要有能够明辨是非的学识。学识是为了用来遵循真主的正道。也就是说，至高无上的真主创造了宇宙万物，履行了他的约言，显示了他的迹象，使一切统一和谐。你们从事的事业也应有一个良好的基础，并且要有娴熟的本领。至高无上的真主创造的每一种事物，奇迹在于各有各的用途。你所从事的事业也不要出现纰漏，要成为能给大众带来益处的有希望的事业。离开这些，事业无从谈起。抑或连膜拜也无从谈起。

显然，真主创造的任何一物皆有迹象，从不存在毫无迹象的意欲。一切迹象均有缘由。暂且不提我们的民众，热爱科学的人必须应当了解他所应尽的义务。你们的每一举措充满仁慈，而且是在诚心诚意这样去做。有这样的心意本身便是尽了义务。先知穆罕默德——愿真主赐福予他，并使他永获安宁——在高贵的圣训中曰："人应当有追求有事业心。"

你已举意净身、礼拜、斋戒。如果你只是净你外在躯

体，岂不是未能达到崇拜的境地？只有你内心洁净方能守住信仰，外在净身也才能算做你为信仰尽了义务。你的外在崇拜是你内心信仰的折射，而且只会使你的信仰生辉。所以学者们认定信仰独一无二，仁慈之心有了忍耐才能生辉。若是忍耐不足，便会显得暗然失色，甚至潜伏着泯灭的危机。如果那些愚昧的人忽略崇拜的内在奥秘，即使他们在行崇拜之事，内心的信仰将泯灭。

我担心他们自以为是，以为这便是崇拜，是真主应允了的，只要这般行事就会成为坚定的穆斯林。监护的主明察你的崇拜。那么，监护者岂能不顾受监护者的平安，只是让他们觉醒作罢，尔后不再理会受监护者何去何从？监护的目的不正是要受监护者平安、纯洁么？

喂，你们这些不懂启示的人，请看！崇拜之首为礼拜，礼拜首先要净身，之后再行礼拜。而净身的关键是小净，一定要切记这些。最后一道还要醮水点在软靴尖上。所有这些都已启示。

小净要洗下体。你的下体原本与人无关，只是你以此显示投入纯净的感情和绝对的真诚，将你纯洁的心灵昭示于天下，同时保持体表的干净，乃至羞体的干净。在这纯洁的基础上向真主祷告。

乃麻孜又名索拉特，索拉特亦即都阿，也就是礼拜、祷告之意。

在洗脚和洗过颈部之后，又要以水醮在软靴尖上，这只是为了表明已经净身而已。

祷告时首先是端立举手至耳，面朝天房正向，赞颂至高无上的主，一心向主。但祷告时间拖得太久属无礼之举。祷告乃是向真主祈求免于使你坠入罪恶深渊，摆脱人世的诱惑，给予你佑助。

然后恭敬地两手交叉在胸，胜于仆人立于主人面前，臣民立于君主面前，表明对真主的威严和对你自己的渺小心悦诚服。

面朝天房表明，虽然对真主不可能认定某一处所，但是面向有朝拜义务的处所祷告，有如亲临其境祷告，有可能近主和被真主悦纳之意。

然后是诵经，既念诵法谛海章[1]。这就难以一言以敝之，法谛海章的含意十分深奥。

鞠躬、叩首表明真主犹在面前之意。

叩首表明首先知认人是真主由泥土造化的，最终将复归泥土而去。直身表明人将在复生日复生，并将接受末日审判之意。

跪坐乃是在祷告结束前向真主致意，并为高贵的先知穆罕默德——愿真主赐福予他，并使他永获安宁——作为真主的使者作证。并以最后的行礼来结束祷告，也就是说，你究竟向至高无上的真主举意祈求了什么。神圣的祷告将以向所有穆斯林祈求平安，并求他们的谢忱而结束。

那么，这一篇使我们懂得了什么样的义务?!

---

① 法谛海章：为《古兰经》首章。《古兰经》共114章。

第三十九篇

的确，我们的先辈比起这个时代的人来说，他们的知识、生活、修养、卫生境况都差矣。不过有两个特性比今人要强。今人在革除祖先遗留下来的陋习的同时，把那两个特性也丧失贻尽。现今的人在竭力改变自己的特性，倘若我们不要抛弃祖先生前的两点特性，今天我们也会站在先进民族的行列里了。由于失去了特性，靠我们模仿来的那点东西，根本就不像个人样，反倒更像魔鬼了。民族越发不成其为民族的根本原由看来在此。

若问何为两点特性，第一，那个时代民众都有领头人。无论是迁徙转场，还是发生纠纷，他们都会出来做出决断。黎民百姓则各过各的日子，相安无事。那些领头人怎么去做，怎么去办，民众从不过问和为难他们，更不会搬弄是非。正像常言所说的，“手捧一把羊拐来，那个顺手便用它。”“要是人人都成比[1]，辽阔的山野容不下；如果有了领头人，面临火海也不怕。”既是宰牲祭灵，盟誓祝福，把草原的缰绳交给这些领头人，民众不再反悔不说，

① 执法官。

反而会同舟共济，扬你之长，避你之短，对你倍加尊崇。于是，那些显贵们也不再造次。大家情同手足，不分彼此。真要有人生活拮据，自然会替他们排忧解难。

第二，十分珍惜尊严。只要以祖先的名义号召，人们会不顾前嫌聚拢在一起，奋不顾身地奔向疆场。常言说的好："懂得自尊自爱者，令人望而生畏"；"过于计较前嫌，终会因小失大"；"骨肉之间若反目，断了骨头连着筋"；"隔阂冲运，和气生财"；"探寻正道者将致富，热衷纠纷者将招祸。"这些也正是他们的信条。

这两个特性今安在？应当说是从你的志气、尊严、毅力中来。而这些在我们已经荡然无存。

今天人与人之间没有真诚的友谊，有的只是虚情假意。就连真正的敌意也不存在，有的只是妒意与庸人自扰罢了。

第四十篇

先生们，我有心事要求教于你们。

为什么哈萨克人只有当一个人故去了才会人人说他是好人，而活着的人没有一个可以躲过流言蜚语的中伤？

为什么力不从心的老人可以与年轻人和睦相处，而尽管老人们相继作古，同辈人日益见少，他们却仍不能和睦相处？

为什么一些人远走他乡时，人们个个有如亲人一般柔肠寸断地思念他；一旦他重归故里，要不了多久又要逼得他再度出走？

为什么见到一位略显体面的异乡人，便要对他赞不绝口，推崇备至；而本乡本土有比他更为出色的人物，却视而不见？

为什么一些人到了外乡夸自己的家乡好，而回到家乡又夸外乡好？

为什么我所见到的哈萨克人，孩子年幼时，做父母的处处袒护着，视若掌上明珠；一旦长大成人，反倒要疏远他？

为什么亲友之间遇到红白喜事，需要有人伸出援助

之手时，找不到一个人；如果相约结伙前往劫掠、行窃，便会立即纷纷找上门来？

为什么当你的马参赛时，友人会为你的骞马喝采；一旦你的马果真获胜，却要为你的奖品眼红？

为什么从前的人在自己遇到困境时，得到他人的相助会没齿不忘；而今天的人，即使你刚帮助过他，转身就会忘却？

为什么破落弟子宁肯偷盗面无愧色，让他再兴家业却会感到大为尴尬？

为什么两个能人在一起不能长期友好相处，反倒那些背信弃义的小人往往会一拍即合？

为什么你对朋友十分慷慨，而你的敌人只给他蝇头小利，朋友即刻就会背弃你？

为什么人们比起言听计从的朋友，更乐意讨好那些偶然听从一次的仇人？

为什么许多人并不希望自己的朋友出人头地，一旦当真出人头地了，第一个便要与朋友反目为仇？

为什么有的人明明苦于找不到一位可以指点迷津的人，却要极力回避那些知根知底、明察秋毫的人？

为什么有人去做客，要把别人的羊群从草原赶进主人圈里——期待着享受宰牲款待的礼遇；而当别人来他家做客时，反倒要把自己家的羊群赶往草原深处去？

为什么苦于不得安宁的人们，一旦过上安宁的日子，转瞬便觉得百无聊赖？

为什么治理民众的人一般都精明，而精明人个个又很贫穷？

为什么偏房总是占上风，歹人总是胆大妄为，穷人总是一根筋？

为什么安分守已的人往往落得个恶名，而从不安分，好惹事端的人却备受赞赏？

为什么哈萨克人从不愿意相信真话，不肯留意、甚至没有工夫去听；反而热衷于流言蜚语，即使耽误了正事也在所不惜，也要听完听尽方肯作罢？

第四十一篇

如果有谁操心启迪、改造哈萨克人，应当具备两个条件。

首先，需要一位手中操有生杀大权的人。要能镇服那些做父母的人，强制他们把子女送进学校，去奔各自的前程。世上有无数学科，每一学科都有相应的专科学校，要让这些孩子分修这些不同的专科，并让这里的民众分担费用。甚至就连女孩子，起码也要送进伊斯兰学校，让她们精通宗教学识。当这些年轻人成长起来，他们的父辈由于年迈而退出舞台时，方会有所好转。

其次，他应当有无穷的财富。这样可以与那些做父母的人进行交易，把孩子们赎来，再如前所述把他们送去接受教育，方能走上正道。

不会有谁能拥有足以镇服这样一群民众的力量，也不会有谁能聚敛如此取之不尽、用之不竭的财富。

对哈萨克人既不镇服，又不赎买，只靠以理服人，以情感化，无论何事都难以奏效。那种与生俱来，根深蒂固，因袭至今的愚昧，早已使他们不成体统。除了他们那点喜欢眉飞色舞，飞长流短，飞扬跋扈，自吹自擂的习性，便不

知道世上还有比这更为有趣的事，即使他们想起也不会投入。你给他以忠告，他却没有那个耐心听完，只会环顾左右，心不在焉。

我们该怎么办才好，又有什么指望！

第四十二篇

哈萨克人恶习不改的原因在于——无所事事。倘若他们或去务农，或去经商，哪里还会有闲暇？成天走村串户，东家蹭饭，西家传言，费尽心机，唆使他人。自己一门心思投机钻营，整日介沉缅于游手好闲。这些行为自然让那些忙于正业的人们所不齿，更不会丢下手中的正事，跟着到处去游荡。

富裕人家把畜群分给牧民去牧放，或者交代给家小照看作罢，并不珍惜真主赐予的这点家业，也不操心天灾人祸会使家业流失。却不肯舍弃搬弄是非，走乡串村，混迹席间，耍弄阴谋诡计的乐趣。若问其缘由，世风如此。那些善经营能发财，善于养牧的人，不再被认为是能人；而那些善于捕风捉影，谣言惑众，不务正业的人才算得上能人。

因此，哈萨克人当中的那些自命不凡者，说一声“帮我照看照看，”便把自己那点畜群丢给他人，腾出身来，四处打探，混吃闲饭，到处周游。

现今就是这样，人们对富足、智慧、威望不以为荣，反以善于控告、诈骗为荣。这种人尽管势单力薄，却往往被

视为上宾，肥马轻裘，美餐佳肴总不离他。只要他们对那些喜好虚荣的财主信口说上一句："您尽管吩咐，在下甘愿为您赴汤蹈火，"就立刻被他们煽乎得忘乎所以。于是，毋须再去辛劳，便可获得良骥，也不愁吃穿，混得像个人五人六似的。

从此，这位财主便不再有安宁，也不会发觉自己的损失，反倒每当有人投门求拜，总要先找来那位骗子请他指点。骗子生怕财主身边的谋士多了，自己的高位会被人取代，便会出些笨招："天哪，您连这一点都不明白，那是他的一计毒招，这是他的一计损招，您只要对他如此这般一说，不就了了么！"尽讲一些歪理，点拨一些邪门歪道，使这位财主从此不敢近人，也失信于人。由于财主回复的不爽快，脸色也不大好看，来人自然不能谈拢，那个骗子便会更加得意："这不，我早说过了，他那只是虚情假意而已，您都瞧见了不是。"从此财主会对他百依百顺。时下人们的心思、期待、行动皆是如此。

第四十三篇

人是由躯体与生命两者构成。首先应该知道，这两者之间哪个是与生俱来的本能，哪个则是后天生成。

欲解饥渴是人的第一本能，睡眠也自然相同。些许存在的求知欲，也是人的本能之一。智慧、科学，则属于后天生成的范畴。亲耳聆听，亲眼目睹，亲手触摸，亲口品偿，亲嗅其味，才能获知外部世界的信息。

这些信息，无论有益与否，都以其原初形态传导于内心世界，并在那里归纳储存，最终留下印象。

由于生命本能的驱使，令人内心对于美好事物留下难以忘怀的美好记忆，对丑恶事物则留下恶劣的印象。这种本能的力量原本十分脆弱，有心人会精心培植这种力量使之壮大，反之稍不留意，这种力量将会消失。即便没有消失，也只能对一些微不足道的事情发挥一点作用，而不能对重大的事情有所作用。

无论何人，如果能够多听多看，他就会广集博采，并且善于取其精华，去其糟粕。我们把这种人称之为智者。

有人抱怨："真主没有赐予我智慧，我无可奈何。"也有人说："真主没有把你我造就成一样。"这分明是在亵渎

真主，企图以此为他自己开脱，是那些无能之辈所为也。

莫非真主让他充耳不闻，视而不见，毋须留意，也不必记取在心？更没有让他只顾吃喝玩乐，吹嘘炫耀，沉睡不醒，把肚子里的那点存货丢失的一干二净，像个畜生一样苟活。

有人说："虽说智慧不是本能，欲念却是本能。有了欲念人可以获得智慧，没有欲念则将一无所获。"真是一派胡言。

就连小孩也有欲念，这一点无可争辩。如前所述，生命本能的力量原本十分脆弱，稍纵即逝，只有精心培植方会壮大。用生命本能的力量换取的本领，经日日精选，会日渐增长。如果长期弃之不顾，不但会断送到手的本领，甚至你自己也会不知不觉间变得判若两人。行将荒疏的本领从来不会向你朗声辞别，再去追回，已是难上加难。

生命本能的力量十分庞杂，在此无暇一一例举。然而，正是它驱使人们寻求和掌握各种本领，并在心田扎下根来。长期无暇顾及自身本领的人，将会失去其最迷人、最珍贵的部分。再若长此下去，你连守住那点本领的能力都会丧失贻尽。至此，你再想重操旧业，已是万不可能。

在这种生命本能的力量中有三种超然之力，无论如何不能丧失。一旦丧失，人将不人，将变作畜生。

第一种曰：对周围环境反应的敏捷性。此为何物？是指对你看到的、听到的、感触到的事物，反应要快速敏捷，对其前因后果，要做出准确判断。如不这样，懂得再多，读

多少书也无济于事。在关键时刻不动心思，不去行动，不去说通，总是坐失良机。于是只有长吁短叹，抱怨自己："唉，想当初我怎么没有这样，我怎么没有那样！"一生追悔莫及。

第二种曰：对事物的本质应当充满好奇与探究精神。是指当你听到、看到某种事物时被吸引，便立即投入与同类事物进行比较。是完全相同？还是只在某些方面有相似之处？于是，对自己感触到的类似的事物都加以思索，把已经晓知的部分头绪理清，尚不明白的求教于人，或从书本寻找答案。不彻底弄通，不肯罢休。

第三种曰：内心的敏感性。也就是说，要谨防内心被虚荣，贪欲，轻浮，疲沓等四种情结玷污。这样，客观世界投射于内心世界的形态，将在心镜清晰地显现，并留下刻骨铭心的记忆。倘若内心被方才的四种情结所玷污，心灵的明镜将被损毁，所折射的形态或是扭曲，或是模糊，更无助于产生正确的认识。

靠躯体本能所聚敛的称之为财富，财富乃身外之物，当然守财也有它独特的门道。与此相同，靠生命本能所汲取的是智慧与科学，自然也有相应的烦恼与痛苦。不懂得这些，不去专心志致地钻研，将会荒废学业。每一种美好事物都有它的限度，超越这个限度就要走向反面。知晓事物的限度尤为重要。思索固然是好事，过于投入的人将无法收住思绪，陷于想入非非也是常事。

吃喝穿戴，嬉戏玩乐，拥抱相爱，升官发财，胸怀韬

略，攻于心计，这一切均有各自的限度，一旦超越限度，将适得其反。

古人云："执意追求某种乐趣，必将饱尝它的痛苦。"有一点可以正言相告，在我所说的三种超然之力中，第一、二种互为关联，所有的利弊均源自于此。而丧失理智，官迷心窍，喜欢炫耀，好施淫威，巧舌如簧的恶习，亦由二者滋生。总之，人应当追求美好的事物，要早有防备不要堕入上述那些非人的勾当中去。

理智能够明断利弊。不过单凭理智尚不足以自制。只有理智与决心融为一体，才能具有自制力。如果有谁二者兼备，便能对前述两种超然之力驾轻就熟。

如果两种超然之力都有亏欠，或二者缺一，其中之一便会有如脱缰的野马，天知道会将你撞向山崖、怪石，还是将你坠入河流、沟壑。路人甚至来不及问明原由便抛于身后。你身不由主，任凭双襟迎风翻飞，两眼空望长空，狼狈不堪地奔向末路。

第四十四篇

人之大忌为不思进取。有进取心的人也各不相同，进取目标五花八门。当选择进取目标时，只有选择与你相适应的目标方可达到。人不管有无进取心，都希望博得他人的称道。不管这种称道是否适宜，总是翘首以待，十分入耳。

志趣相投，志同道合，人们自然就走到一起了。因此，对于陌路人的称道，一般未必在意。只是很想听到同道的圈内人的称道。

人们通常把进取心更多地投向如何获得荣誉、地位。有人却投向如何聚敛财富，并为此而不择手段。认为："谁发财，谁好汉；""财大者，气也粗。"对这些民谚确信无疑。在他们看来，黎民百姓从来笑贫不笑娼，财富对他既可享用，又使人荣耀富贵。似乎这些从哈萨克人的尺度来看，倒也合乎情理。不过，从理智和作人的准则来看，不要说是哈萨克人，简直让任何一个人作呕。

有人乘机想被人称为朝觐过圣地的哈吉大人，威镇一方的霸主，智者，机灵鬼，乃至地头蛇，并为此而奔波操劳。无非想在哈萨克民众面前抬高自己，并以此作为日后

的资本而已。

而这边有人早已开始窥探哈萨克人的心态。“看来眼下到这儿推销这类物品能赚大钱，”他们得出结论。其实这一切从哈萨克人的脸上便可一望而知。毋须从书本字里行间苦苦寻觅。

如果你想从书本获得进取，首先应当净化心灵才是，然后方可以有所祈求。

如果想从阅读哈萨克人的面孔获得进取，那么尽可以继续下去，毋须为净化心灵而费力。谁也不会注意的，不是说人缺了心眼财源不会茂盛么。现在大概已经辨清，究竟可以从何处着手开始阅读和进取了。

第四十五篇

存在一个创造万物的主的最伟大的明证在于，千百年来尽管人们操着各不相同的语言，却不约而同地认为存在一个伟大的造物主，各种宗教也同样一致认为公正与爱心皆属于造物主。

我们不是造物主。我们只是能够隐约认识被造物主创造的事物轮廓的凡人而已。也想获得公正与爱心。一个人因对造物主的奇迹知认程度不同而将优越于他人。

信服与顺从，不能勉强。

人性的前题是爱与公正。时时处处凡事都离不了二者。这是造物主的意欲。即使牡马占有牝马，也有爱情的驱使。

谁更公正，更具爱心，谁便是学者，智者。我们命中并没有带来科学，只能从造物主所创造的客观事物中去感知，去发现，去认识。

قىرىق بەسىنشى ٴسوز

قۇداي تاباراكا ٴۋا تاعالانىڭ بارلىعىنىڭ ۇلكەن دالەلى— نەشە مىڭ جىلدان بەرى ٴار كىم ٴارتۇرلى قىپ سويلەسە دە، ٴبارى دە ٴبىر ۇلكەن قۇداي بار دەپ كەلگەندىگى. ٴۋا هام نەشە مىڭ ٴتۇرلى ٴدىننىڭ ٴبارى دە عادەلەت، ماحاببات قۇدايعا لايىق- تى دەگەندىگى.

ٴبىز جاراتۋشى ەمەس، جاراتقان كولەڭكەسىنە قاراي بىلە- تۇعىن پاندەمىز. سول ماحاببات پەن عادەلەتكە قاراي تارتپاق- پىز، سول اللا تاعالانىڭ حيكمەتىن بىرەۋدەن بىرەۋ انىعىراق سەزبەكپەن ارتىلادى .

يناندىم، سەندىم دەمەك يناندىرامىن، سەندىرەمىن دەگەن ەمەس.

ادامشىلىقتىڭ الدى—ماحاببات، عادەلەت، سەزىم. بۇلار- دىڭ كەرەك ەمەس جەرى جوق، كىرىسپەيتۇعىن دا جەرى جوق. ول—جاراتقان ٴتاڭىرىنىڭ ٴىسى. ايعىر بيەگە يە بولماقتا دا ماحاببات سەزىم بار.

بۇل عادەلەت، ماحاببات سەزىم كىمدە كوبىرەك بولسا، ول كىسى—عالىم، سول—عاقىل. ٴبىز جانىمىزدان عىلىم شىعارا المايمىز، جارالىپ، جاسالىپ قويعان نارسەلەردى سەزبەكپىز، كوزبەن كورىپ، اقىلمەن ٴبىلىپ.

كەندىرەتۋعىن ٴىس.

وسىعان وراي، بىرەۋ قاجەكە اتانامىن، بىرەۋ باتىرەكە اتانامىن، بىرەۋلەر بىلگىش، قۋ، سۇم اتانامىن دەپ سول حارەكەتتە ٴجۇر. ٴارقايسىسى قازاقتا بۇلداماق تا بولىپ، باسىنا "وسىنىم ٴبىرىسپىرا ەلەۋ ازىق بولار" دەگەن تالاپپەنەن قىلىپ ٴجۇر.

مۇنىسى قازاقتىڭ تامىرىن ۇستاپ-ۇستاپ قارايدى-داعى، "مىنانى الىپ كەلىپ بەرسە، قىمبات العانداي ەكەن، وسى كۇندە مىنا ٴبىر ٴىستىڭ ٴبىراز پۇلى بار ەكەن" دەپ قازاقتىڭ بەتىنەن وقىپ، ىزدەنگەن تالاپ بولماسا، كىتاپ بەتىنەن وقىپ ىزدەگەن تالاپ ەمەس.

انىڭ ٴۇشىن كىتاپ سوزىمەنەن ىزدەنگەن تالاپ بولسا، اۋەلى كوكىرەكتى تازالاۋ كەرەك دەيدى، ونان سوڭ عيبادات قىل دەيدى.

قازاقتىڭ بەتىنە قاراپ، سودان وقىعان بولسا، ول تالابىن-ىدى قىلا بەر، كوكىرەكتى دىم تازالايمىن دەمە، ونى كىم كورىپ جاتىر، نشىندە قاتپار كوپ بولماسا، قۇت-بەرەكەگە جاعىمدى بولمايدى دەيدى. ەندى وسىعان قاراپ قايدان وقىپ، ۇمتىلعان تالاپ ەكەنىن بىلەرسىڭ.

قىرىق ٴتۇرتىنشى ٴسوز

ادام بالاسىنىڭ ەڭ جامانى—تالاپسىز. تالاپ قىلعۋشىلار دا نەشە ٴتۇرلى بولادى. هام تالاپتىڭ ٴوزى دە ٴتۇرلى-ٴتۇرلى . هام سول تالاپتاردىڭ قايسىسىنىڭ سوڭىنا تۇسسە دە، بىرىنەن ٴبىرى ونەرلى، تۇرلاۋلىراق كەلەدى. ۋا، لاكين ادام بالاسى ٴيا تالاپتى، ٴيا تالاپسىز بولسىن، ايتەۋىر "بارەكەلدىنى" كەرەك قىلمايتۇعىنى بولمايدى. ٴار نەشىك ، ورىنسىز با، ورىندى ما، "بارەكەلدى" دەۋشىنى كوڭىل ىزدەپ تۇرادى.

ادام بالاسى ٴوزى قاي جولدا، قاي مايداندا جۇرسە، سول مايداناعى كىسىمەن سىرلاس بولادى. ونىڭ ٴۇشىن وزگە جولداعىلاردان " بارەكەلدىنى" وڭدى كۇتپەيدى. ماعان "بارەكەلدى" دەسە، وسى وزىممەنەن سەرىكتەس، سىرلاس وسىلار "بارەكەلدى" دەر دەيدى.

تالاپتىڭ ىشىندە ادام بالاسى كوبىنەسە باسىنا قادىر ىزدەپ، سول تالاپتا بولادى. بىرەۋى مال قۋىپ جاتىر، سارادىنىپەن، ارامدىقپەن، ايتەۋىر مال تاپسام، "مال تاپقان ەردىڭ جازىعى جوق" دەيتۇعىن، "مالدىنىڭ بەتى جارىق" دەيتۇعىن ماقالعا سەنىپ، حالىقتىڭ تۇرىنە قاراي، ٴيت تە بولسا، مالدىنى سوگە المايدى دەپ، بۇل مال هام پايدا، هام قاسيەت بولادى بويىما دەيدى. مۇنىسى راس، قازاقتىڭ ٴوز قۇلقىنا قاراعاندا، ٴبىراق، ادامدىققا، اقىلعا قاراعاندا، قازاق تۇگىل، كوڭىل جيىر-

بار، ٴبىرى جوق بولسا باعاناعى ٴكى قۋاتتار—ٴبىر باسى قاتتى اساۋ ات، جۇگەنسىز، تاۋعا ۇرا ما، تاسقا ۇرا ما، سۋعا ۇرا ما، جارعا ۇرا ما—قۇداي ٴبىلسىن، ايتەۋىر جولدا كورگەن ەستى، اقىلى دۇرىس ادامدار الدە سۇراماي دا قالادى. سەندە ەرىك جوق. ەكى ەتەك جايىلىپ، ەكى كوزىڭ اسپاندا ماسقارا بولىپ كەتكەنىڭ ولگەنىڭشە.

”نەنىڭ قىزىعىن كوپ تىزدەسەڭ، سونىڭ كۇيىگىن ٴبىر تارتاسىڭ“، —دەگەن بۇرىنعى عالىمدار. باز ماحفي ولمايا[1]ول، مەن ايتقان ٴۇش قۋاتتىڭ ىشىندە ەكەۋى، ياعني ”سيلا پريتياگا-تەلنايا ودنورودنوگو“ ٴبىرلان پودۆيجنوي ەلەمەنت—بۇل ەكەۋى قوسىلىپ تۇرا تۇرعان نارسە، كۇللى پايدا دا بۇلاردان شىعادى، ۋا كۇللى زارار دا بۇلاردان شىعادى. ٴمانساپ سۇيگىشتىك، ماقتانشاقتىق، اشۋلانشاقتىق، وتىرىكشىلىك، وسىعان ۇقساعان ٴاربىر ماسكۇنەمدىككە تارتىپ، قۇمار قىلىپ، اقىلدان شىعا-رىپ جىبەرەتۇعىن نارسەلەر وسى ەكەۋىنەن بولادى. بۇلاردى تۇبەگەيلەتكەندە جاقسى نارسەلەردى تۇبەگەيلەتىپ جامان نارسە-لەردەن، ياعني جوعارعى ايتىلمىش سەكىلدى ادامشىلىقتان شى-عارىپ، قۇمارپازدىققا سالىپ جىبەرەتۇعىن نارسەدەن بويدى ەرتە تيىپ الۋعا كەرەك.

پايدا، زالالدى ايىراتۇعىن قۋاتتىڭ اتى اقىل ەدى عوي. ٴبىر اقىل قۋاتى ٴبىرلان مۇنى توقتاتىپ بولمايدى. هام اقىل، هام قايرات—ەكى مىقتى قۋات قوسىلىپ توقتاتادى. ول ەكەۋى كىمدە بار بولسا، باعاناعى ەكى قۋات مۇنان سالساڭ ونان شىعا-تىن ٴبىر جورعا اتپەنەن تەڭ.

ەگەردە بۇل ەكى قۋاتتىڭ ەكەۋى دە از بولسا، ياكي ٴبىرى

[1] ايتىلماي جاسىرىن قالماسىن.

دىك، سالعىرتتىق—بۇل ٴتورت نارسە ٴبىرلان كىرلەتپەي تازا
ساقتاسا، سوندا سىرتتان ىشكە بارعان ٴار نارسەنىڭ سۋرەتى
جۇرەكتىڭ ايناسىنا انىق راۋشان بولىپ تۇسەدى. ونداي نارسە
تۇلا بويىڭا جايىلادى، تەز ۇمىتتىرمايدى. ەگەردە باعاناعى
ٴتورت نارسەمەنەن جۇرەكتى كىرلەتىپ الساڭ، جۇرەكتىڭ اينا-
سى بۇزىلادى، ٴيا قيسىق، ٴيا كۇڭگىرت كورسەتەدى. ەندى
ونداي نارسەلەردەن وڭدى ۇعىم بولمايدى.

ٴار نەشىك ٴتان قۋاتىمەنەن سىرتتان تاۋىپ، سىرتتا ساق-
تايسىز، ونىڭ اتى داۋلەت ەدى. ونىڭ دا نەشە ٴتۇرلى كەسەلى،
كەسەپاتى بار نارسەلەرىن بىلمەسەڭ، ساقتاي الماۋشى ەدىڭ
عوي. سوعان ۇقساعان ىشتەگى جان قۋاتىمەنەن جيعان نارسەنىڭ
اتى اقىل، عىلىم ەدى عوي. ونىڭ دا نەشە ٴتۇرلى كەسەلى،
كەسەپاتى تيەر نارسەلەرى بار. ونى بىلمەسەڭ، باقپاساڭ
—ايرىلاسىڭ. جانە ٴاربىر جاقسى نارسەنىڭ ولشەۋى بار، ولشە-
ۋىنەن اسسا—جارامايدى. ولشەۋىن بىلمەك—ٴبىر ۇلكەن كە-
رەك ٴىس. ويلانباق جاقسى، ىسكە ٴتىپتى سالىنىپ كەتكەن
كىسى ويىن بايلاي الماي، قيالي بولىپ تا كەتكەنى بولادى.

ىشپەك-جەمەك، كيمەك، كۇلمەك، كوڭىل كوتەرمەك،
قۇشپاق، سۇيمەك، مال جيماق، ٴمانساپ ىزدەمەك، ايلالى
بولماق، الدانباستىق—بۇل نارسەلەردىڭ ٴبارىنىڭ دە ولشەۋى
بار. ولشەۋىنەن اسىرسا، بوعى شىعادى.

بۇل قۋاتتىڭ ىشىندە ٴۇش ارتىق قۋات بار، زينهار سونى جوعالتىپ الۋ جاراماس، ول جوعالسا، ادام ۇعىلى حايۋان بولدى، ادامشىلىقتان شىقتى.

بىرەۋى ورىسشا پودۆيجنوي ەلەمەنت دەپ اتالادۇر. ول نە نارسە؟ نە كوردىڭ، ەستىتىڭ ٴار نەشىك ٴبىلدىڭ، سونى تەزدىكپەنەن ۇعىپ، ۇققاندىقپەنەن تۇرماي، ارتى قايدان شىعادى، الدى قايدا بارادى، سول ەكى جاعىنا دا اقىلدى جىبەرىپ قاراماقشا تەز قوزعاپ جىبەرەدى. ەگەر بۇل بولماسا، كوپ بىلۋگە كوپ وقۋ وڭدى پايدا دا بەرمەيدى، كەرەكتى ۋاقىتىندا ويلاماي، كەرەكتى ۋاقىتىندا قىلماي، كەرەكتى ۋاقىتىندا ايتپاي، دايىم ۋاقىتىنان كەش قالىپ، ”ٴاي، اتتەگەن-اي! ٴويتۋىم ەكەن، ٴبۇيتۋىم ەكەن“ دەپ، ٴومىر بويى عاپىل بولىپ-اق وتىرعانىڭ.

بىرەۋىن ورىسشا ”سيلا پريتياگاتەلنايا ودنورودنوگو“ دەيدى. ول — ٴبىر نارسەنى ەستىپ، كورىپ ٴبىلدىڭ، قوش كەلدى، قازىر سوعان ۇقساعانداردى تەكسەرەسىڭ، تۇگەل ۇقساعان با؟ ياكي ٴبىر عانا جەردەن ۇقساعاندىعى بار ما؟ ٴار نەشىك سول ىسكە ٴبىر كەلىسكەن جەرى بار نارسەلەردىڭ ٴبارىن ويلاپ، بىلگەنىن تەكسەرىپ، بىلمەگەنىن سۇراپ، وقىپ، بوتەننەن حابارلانىپ بىلمەي، تىنىشتىپايدى.

ٴۇشىنشىسى، ورىسشا ” ۆپەچاتليتەلنوست سەردتسا“ دەيدى، ياعني جۇرەكتى ماقتانشاقتىق، پايداكۇنەمدىك، جەڭىلـ

قازناقدى جوعالتىپ الىپ، حايۋان بول دەگەن جوق.

كەيىرەۋلەر ايتادى: ″اقىل جيبيلي بولماسا دا، تالاپ— جيبيلي. تالاپ بەرگەن ادام اقىلدى تاپتى. تالابى جوق كىسى تابا المادى“—دەيدى. و دا بەكەر.

تالاپ بالادا دا بار، وعان تالاس قىلۋعا بولمايدى. باعانا ايتتىق قوي، جان قۋاتى باسىندا كىشكەنە بولادى، ەسكەرمەسە جوعالىپ تا كەتەدى، ەسكەرسە، كۇتىپ اينالدىرسا، زورايادى دەپ. جان قۋاتىمەنەن ادام حاسيل قىلعان ونەرلەرى دە، كۇندە تەكسەرسەڭ، كۇندە اسادى. كوپ زامان تەكسەرمەسەڭ، تاۋىپ العان ونەرىڭنىڭ جوعالعاندىعىن جانە ٴوزىڭنىڭ ول مەزگىلدە- گىدەن ٴبىر باسقا ادام بولىپ كەتكەنىڭدى بىلمەي قالاسىڭ، قاي جوعالعان ونەر، ال مەن جوعالدىم دەپ، حابار بەرىپ جوعالادى. ەندى قۋساڭ، باعاناعى اۋەلگى تابۋىڭنان قيىنىراق تيەدى.

جان قۋاتى دەيتۇعىن قۋات—بەك كوپ نارسە، ٴبارىن مۇندا جازارعا ۋاقىت سيعىزبايدى. ٴبىراق ٴاربىر ونەردىڭ تىستان تاۋىپ الىپ، ىشكە سالعانىن سونىڭ تامىرىن بەرىك ۇستاپ تۇرۋعا جاراۋشى ەدى. كوپ زامان ەسكەرمەگەن ادامنان ول باعاناعى ونەردىڭ ٴوزىنىڭ ەڭ قىزىقتى، قىمباتتى جەرلەرى جوعالا باستايدى. ونان سوڭ كوپ زامان وتسە، سول ونەردى ساقتايتۇعىن قۋاتتىڭ ٴوزى دە جوعالادى. ونان سوڭ قايتا كاسىپ قىلۋعا بولمايدى.

جاقسى نارسەدەن كوڭىلگە جاقسى اسەر حاسيل[1]بولىپ، جامان نارسەدەن كوڭىلگە جامان اسەر حاسيل بولۋ سەكىلدى نارسەلەر. بۇل قۋاتتار اۋەلدە كىشكەنە عانا بولادى. ەسكەرىپ باققان ادام ۇلكەيتىپ، ۇلعايتىپ، ول قۋاتتاردىڭ قۋاتىن زورايتادى. ەسكەرۋسىز قالسا، ول قۋاتتىڭ قايسىسى بولسا دا جوعالادى، ٴتىپتى جوعالماسا دا، از-ماز نارسە بولماسا، ۇلكەن ەشنارسەگە جارامايتىن بولادى.

كىمدە-كىم سىرتتان ەستىپ ٴبىلۋ، كورىپ ٴبىلۋ سەكىلدى نارسەلەردى كوبەيتىپ السا، ول—كوپ جيعانى بار ادام؛ سىناپ، ورىندىسىن، ورىنسىزىن—ٴبارىن دە باعاناعى جيعان نارسەلەرىنەن ەسەپ قىلىپ، قاراپ تابادى. بۇلاي ەتىپ بۇل حارەكەتكە تۇسىنگەن ادامدى اقىلدى دەيمىز.

"قۇداي تاعالا ٴوزى اقىل بەرمەگەن سوڭ قايتەيىك؟" دەمەك، "قۇداي تاعالا سەنىمەنەن مەنى بىردەي جاراتىپ پا؟" دەمەك—قۇداي تاعالاعا جالا جاۋىپ، ٴوزىن قۇتقارماق بولعاندىعى. بۇل—ويسىز، ونەرسىز نادان ادامنىڭ ٴىسى.

وعان قۇداي تاعالا كورمە، ەستىمە، ەستىگەن، كورگەنىڭدى ەسكەرمە، ەسكە ساقتاما دەپ پە؟ ويىن-كۇلكىمەن، ىشىپ-جەمەك، ۇيقتاماقپەن، ماقتانمەن اۋرە بول دا، ىشىندەگى

---

[1] پايدا.

قىرىق ٴۇشىنشى ٴسوز

ادام ۇعىلى ەكى نارسە ٴبىرلان: ٴبىرى—ٴتان، ٴبىرى—جان. ول ەكەۋى ورتالارىندا بولعان نارسەلەردىڭ قايسىسى جيبيلي[①]قايسىسى كاسيبي[②]، ونى بىلمەك كەرەك.

ىشسەم، جەسەم دەمەكتىڭ باسى—جيبيلي، ۇيىقتاماق تا سوعان ۇقسايدى. از با، كوپ پە، بىلسەم ەكەن، كورسەم ەكەن دەگەن ارزۋ[③]، بۇلاردىڭ دا باسى—جيبيلي. اقىل، عىلىم—بۇلار—كاسيبي. كوزبەنەن كورىپ، قۇلاقپەن ەستىپ، قولمەن ۇستاپ، تىلمەن تاتىپ، مۇرىنمەن يىسكەپ تىستاعى دۇنيەدەن حابار الادى.

ول حابارلاردىڭ ۇنامدىسى ۇنامدى قالپىمەنەن، ۇنامسىزى ۇنامسىز قالپىمەنەن، ٴار نەشىك ٴوز سۋرەتىمەنەن كوڭىلگە تۇسەدى. ول كوڭىلگە ٴتۇسىرۋشى باعاناعى بەس نارسەدەن وتكەن سوڭ ولاردى جايعاستىرىپ كوڭىلدە سۋرەتتەمەك.

ول—جاننىڭ جيبيلي قۋاتى ٴدۇر، ٴبىرى ۇمىتپاستىق

---

① ەرىكسىز بولاتىن تىلەك.
② ەڭبەكپەن تابىلعان نارسە.
③ تىلەك، ماقسات، ارمان.

ٴوز جاۋابى، ٴوز مىنەزى وڭباي تۇرعان سوڭ، باعاناعى كىسى بۇزىلسا، الگى انت ۇرعان بايعا: ”مەن ايتپاپ پا ەدىم، ونىكى قۋلىق ٴسوز دەپ، مىنە كوردىڭ بە؟“ دەپ ەكىنشىدە تىرپ ەتپەيتۇعىن قىلىپ الادى. ەندىگى جۇرتتىڭ اقىلى دا، تىلەۋى دە، حارەكەتى دە—وسى.

ونەرلىلەرگە قوسىلعانداي كورىنەدى.

سول ٴۇشىن وسى قازاقتىڭ ىسكە جارايمىن دەگەنى ٴوزدە ىنىڭ ازدى-كوپتىسىن بىرەۋگە قوسا سالىپ، ”كورە ٴجۇر، كوزدەي ٴجۇر“ دەپ باسىن بوساتىپ الىپ، ٴسوز اڭدىپ، تاماق اڭدىپ، ەل كەزۋگە سالىنادى.

بۇل كۇندەگىگە بايلىق تا ماقتان ەمەس، اقىل-ابىروي دا ماقتان ەمەس، ارىز بەرە ٴبىلۋ، الداي ٴبىلۋ—ماقتان. بۇل ەكەۋى قولىنان كەلگەن كىسى، سالت اتتى، ساباۋ قامشىلى كەدەي دە بولسا، از دا بولسا ورنى توردە، مايلى اتقا، مايلى ەتكە قولى جەتەدى. جەل وكپەلەۋ، ماقتانشاق بايلاردى: ”ٴسىز ايتساڭىز، وتقا تۇسۋگە بارمىن“ دەپ جەلدەندىرىپ الىپ، شار-ۋاسىن قىلماي-اق، مالىن باقپاي-اق، سودان الىپ كيىمىن بۇتىندەپ كيىپ، ٴتاۋىر اتىن ٴمىنىپ الىپ، قاتارلى ٴبىر قۇرمەتكە جەتىپ جۇرە بەرەدى.

ول باي ٴوز تىنىشتىعىن دا بىلمەيدى. بوس شىعىندانعانىن دا ەسكەرمەيدى. ٴبىر كىسىمەن سويلەسسە، مۇنى قايتەمىز دەپ باعاناعى انت ۇرعانمەن اقىلداسادى. ول سيىردىڭ جورعاسى سەكىلدەنىپ، قارايعاندا جالعىز ٴوزىم بولسام ەكەن دەيتۇعىن نيەتىمەن جانە دە اقىلداسار دوسى كوبەيسە، قادىرىم كەتىپ قالادى دەپ: ”وي، ٴتاڭىر-اي ، سونى بىلمەي تۇرسىز با؟ ول انا قۋلىق قوي، بۇل مىنا قۋلىق قوي دەپ وعان بۇيدەي سالساڭ بولماي ما!“ دەپ بار وڭباعان جاۋاپتى ۇيرەتىپ، امالشىلىقتىڭ جولىن ۇيرەتەم دەپ، ول بايدىڭ ٴوزىن كىسىگە سەنبەيتۇعىن قىلادى. جانە بايدىڭ وزىنە دە ادام سەنبەيتۇعىن بولادى. بايدىڭ

قىرىق ەكىنشى ٴسوز

قازاقتىڭ جامانشىلىقتا ٴۇيىر بولا بەرەتۇعىنىنىڭ ٴبىر سە-
بەبى—جۇمىسسىزدىڭ جوقتىعى. ەگەر ەگىن سالسا، ٴيا ساۋداعا
سالىنسا، قولى تيەر مە ەدى؟ ول اۋىلدان بۇل اۋىلعا، بىرەۋدەن
ٴبىر جىلقىنىڭ مايىن سۇراپ ٴمىنىپ، تاماق اسىراپ، بولماسا
ٴسوز اڭدىپ، قۋلىق-سۇمدىقپەنەن ادام ازدىرماق ٴۇشىن، ياكي
ازعىرۋشىلاردىڭ كەڭەسىنە كىرمەك ٴۇشىن، پايداسىز، جۇ-
مىسسىز قاڭعىرىپ جۇرۋگە قۇمار. دۇنيەلىك كەرەك بولسا،
ادال ەڭبەككە سالىنىپ العان كىسى ونداي ٴجۇرىستى يتتەي
قورلىق كورمەي مە؟ ٴوزىنىڭ كاسىبىن تاستاپ، كەزەگەندىككە
سالىنا ما؟

مالدىلار مالىن وڭكەي مالشىلارعا، بالا-شاعاعا تاپسىرىپ،
قولداعى قۇداي بەرگەن ازدى-كوپتى داۋلەتى قىزىقسىز كورۋ-
ىنىپ، ونىڭ ۇرى-بورىگە جەم بولىپ، قارعا-جارعا ۇشىراۋىنا
شىدايدى. ”پىش-پىش“ كەڭەستەن قالىپ، ٴبىر اۋىلدان ٴبىر
اۋىلعا بارىپ قۋلىق-سۇمدىق جاساسىپ ٴجۇرىپ، تەگىن تاماق
جەپ، ىرجىڭداسۋدى قىسىراتۋعا شىدامايدى. نە ٴۇشىن دە-
سەڭ، حالىقتا ادەت سول بولعان سوڭ، شارۋاعا پىسىق، مال
باعۋعا، مال تابۋعا پىسىق ول ونەرلى كىسىگە قوسىلمايدى، ٴيا
ٴوزى پالە شىعارۋعا پىسىق، ٴيا سوندايلاردىڭ ٴسوزىن ”ەستىگە-
نىم، بىلگەنىم“ دەپ ەلگە جايىپ ٴجۇرىپ، ىرباڭداۋعا پىسىق

قازاقتى ٴيا قورقىتپاي، ٴيا پارالاماي، اقىلمەنەن، نە جەر-
لەپ، نە سىرلاپ ايتقانمەنەن ەشنارسەگە كوندىرۋ مۇمكىن دە
ەمەس. ەتىنەن وتكەن، سۇيەگىنە جەتكەن، اتادان ميراس ال-
عان، انانىڭ سۇتىمەنەن بىتكەن ناداندىق الدەقاشان ادامشىلىقتان
كەتىرگەن. وزدەرىنىڭ ىرباڭى بار ما، پىش-پىشى بار ما،
گۋلدەگى بار ما، دۇرىلدەگى بار ما—سونىسىنان دۇنيەدە ەش-
بىر قىزىقتى نارسە بار دەپ ويلامايدى، ويلاسا دا بۇرىلمايدى،
ٴسوز ايتساڭ، تۇگەل تىڭداپ تۇرا المايدى، نە كوڭىلى، نە
كوزى الاڭداپ تۇرادى.
ەندى نە قىلدىق، نە بولدىق!

قىرىق ٴبىرىنشى ٴسوز

قازاقتا اقىل بەرەم، تۇزەيمىن دەپ قام جەگەن ادامعا ەكى ٴتۇرلى نارسە كەرەك.

اۋەل—بەك زور وكىمەت، جارلىق قولىندا بار كىسى كەرەك. ۇلكەندەرىن قورقىتىپ، جاس بالالارىن ەرىكسىز قولدارىنان الىپ، مەدرەسەلەرگە بەرىپ، ٴبىرىن ول جول، ٴبىرىن بۇل جولعا سالىپ، دۇنيەدە ەسەپسىز علىمنىڭ جولدارى بار، سول ٴاربىر جولدا ٴبىر مەدرەسە بار، سولارعا توزدىرىپ، ٴبىرىن سەن بۇل جولدى ۇيرەن، سەن ول جولدى ۇيرەن دەپ جولعا سالىپ، مۇنداعى حالىقتا شىعىنىن تولەتىپ جىبەرسە، حاتتا قىزداردى دا ەڭ بولماسا مۇسىلمان علىمىنا جىبەرىپ، جاقسى ٴدىن تانىرلىق قىلىپ ۇيرەتسە، سوندا سول جاستار جەتىپ، بۇل اتالارى قارتايىپ سوزدەن قالعاندا تۇزەلسە بولار ەدى.

ەكىنشى—ول ادام ەسەپسىز باي بولارعا كەرەك. اتالارىن پارالاپ، بالالارىن الىپ، باستاپقى ايتقانداي جولعا سالىپ، تاعلىم بەرسە، سوندا تۇزەلەر ەدى.

ەندى مۇنداي حالىقتى ەرىكسىز قورقىتىپ كوندىرەرلىك كۇش-قۋات ەشكىمگە بىتپەيدى. ول بالانى قازاقتىڭ ٴبارىن پارالاپ كوندىرەرلىك داۋلەت ٴبىر كىسىگە بىتۋگە مۇمكىن دە ەمەس.

ايداپ كەلىپ، ٴوز ۆينە كىسى بارعاندا بار مالىن دالاعا ايداپ جىبەرەتۇعىنى قالاي؟

تىنىشتىق بۇزدەپ تابا الماي جۇرگەن جۇرت، تىنىشتىق كورسە، ساتكە تۇرماي، تىنىشتىقتان جالىعا قالاتۇعىنى قالاي؟

ەلدى پىسىق بيلەگەنى نەسى؟ پىسىقتىڭ ٴبارى كەدەي كەلەتۇعىنى نەسى؟

توقال قاتىن ٴور كەلەتۇعىنى نەسى؟ كەسەلدى كىسى ەر كەلەتۇعىنى نەسى؟ كەدەي كىسىنىڭ كەر كەلەتۇعىنى نەسى؟

ٴناپسىسىن تيىپ، بويىن توقتاتقان كىسىنىڭ جامان اتا-نىپ، ٴناپسىسى بيلەپ، ماقتانعا ەرىپ پالە شىعارعان كىسى مىقتى اتاناتۇعىنى نەسى؟

قازاقتىڭ شىن سوزگە نانباي، قۇلاق تا قويماي، تىڭداۋعا قولى دا تيمەي، پالەلى سوزگە، وتىرىككە سۇتتەي ۇيىپ بار شارۋاسى سۋداي اقسا دا، سونى ابدەن ەستىپ ۇقپاي كەتپەيتۇ-عىنى قالاي؟

بىرەۋدىڭ اعايىنى تورقالى توي، توپىراقتى ولىمدە، ادال-
دىق، بەرەكەدە الىسۋعا تابىلماي بارىمتا الىق، ۇرلالىق دەسە،
تابىلا قوياتىنى قالاي؟

بايگەگە ات قوسساڭ، اتىڭدى تارتىسپايتۇعىن اعايىن، اتىڭ
كەلسە بايگەسىنە وكپەلەيتۇعىنى قالاي؟

باياعىدا بىرەۋ بىرەۋدى پالەن جاسىمدا جارىقتىق اتىم ارىپ
كەلە جاتقاندا پالەن جەرگە جەتكىزىپ سالىپ ەدى دەپ، سونى
ولگەنشە ايتا ٴجۇرۋشى ەدى. وسى كۇندە، بۇل جىلعى بەرگەن،
ەندىگى جىلعا جارامايتۇعىنى قالاي؟

بايدىڭ بالاسى كەدەي بولسا، ۇرلىق قىلۋعا ارلانبايدى،
بايعا كىرىسۋگە ارلاناتۇعىنى قالاي؟

ەكى جاقسى ٴبىر ەلدە سۇيىسكەن دوستىعىندا تۇرا الىسپاي-
دى. كەيبىر انت ۇرعانداردىڭ تىم-اق تاتۋ بولا قالاتىنى قالاي؟

بىرەۋدى دوستىم دەپ ات بەرىپ جۇرسەڭ، وعان سەنىڭ
ٴبىر دۇشپانىڭ كەلىپ ٴبىر تاي بەرسە، بۇزىلا قالاتىنى قالاي؟

كۇندە ٴتىلىن الاتۇعىن دوستان كەيدە ٴبىر ٴتىل الا قويعان
دۇشپانعا كىسىنىڭ ولە جازدايتۇعىنى قالاي؟

كوپ كىسى دوستىم جەتىلسە ەكەن دەمەيدى، ەگەردە ٴبىر
جەتىلسە، باعاناعى دوسىنا ٴبىتىمى جوق دۇشپان سول بولاتۇعى-
نى قالاي؟

كەي جۇرت اقىل ايتارلىق كىسىنى ىزدەپ تابا المايدى.
قىلىعىنىڭ قىلشىعىن تانيتۇعىن كىسىدەن قاشىپ جۇرەتۇعىنى
قالاي؟

بىرەۋ بىرەۋدىكىنە كەلگەندە ۇيىندەگى مالىنىڭ ٴبارىن دە

قىرقىنشى ٴسوز

زينهار، سەندەردەن ٴبىر سۇرايىن دەپ جۇرگەن ٴىسىم بار.

وسى ٴبىزدىڭ قازاقتىڭ ولگەن كىسىسىندە جامانى جوق، ٴتىرى كىسىسىنىڭ جاماندآۋدان امانى جوق بولاتۇعىنى قالاي؟

قايراتى قايتقان شال مەن جاستىڭ ٴبارى ٴبىتىم قىلادىٌ، شالدار ٴوزدى ٴوزى قۇربىدان ايرىلىپ ازايىپ وتىرسا دا، ٴبىرى مەنەن ٴبىرىنىڭ ٴبىتىم قىلمايتۇعىنى قالاي؟

ٴبىر ەلدىڭ ىشىندە جاماعايىندى كىسى بىرگە تۋعانداي كورىپ، ٴىشى ەلجىرەپ جاقسى كورىپ تۇرىپ، ەلگە كەلسە، ٴارى-بەرىدەن سوڭ قايتا قاشقانداي قىلاتۇعىنى قالاي؟

جاتتىڭ ٴبىر ٴتاۋىر كىسىسىن كورسە، ”جارىقتىق“ دەپ جالبىراپ قالىپ، ماقتاي قالىپ، ٴوز ەلىندە سودان ارتىق ادام بولسا دا، تانىمايتۇعىنى قالاي؟

ٴبىر جولاۋشى الىس جەرگە بارسا، بارعان ەلىنە ٴوز ەلىن ماقتايمىن دەپ وتىرىكتى سىباپ-سىباپ، قايتىپ كەلگەن سوڭ، سول بارعان-كورگەن ەلىن، جەرىن ماقتاپ وتىرىكتى سىبايتۇعىنى قالاي؟

قاي قازاقتى كورسەم دە، قاي بالاسى جاسىراق بولسا، ونىڭ باسىنان پارمەنە بولىپ ٴجۇرىپ، ەرجەتكەن سوڭ سۋىق تارتاتۇعىنى قالاي؟

القاثىز بار بولسا، جانعان وتقا كۇيمەسسىڭ“ دەپ، مال ايتىپ تىلەۋ قىلىپ، ەكى تىزگىن، ٴبىر شىلبىردى بەردىك ساعان، بەرگەن سوڭ، قايتىپ بۇزىلماق تۇگىل، جەتپەگەنىڭدى جەتىلـ تەمىن دەپ جاماندىعىن جاسىرىپ، جاقسىلىعىن اسىرامىن دەپ تىرىسادى ەكەن. ونى زور تۇتىپ، اۋليە تۇتىپ، ونان سوڭ جاقسىلارى دا كوپ ازبايدى ەكەن. ٴبارى ٴوز باۋىرى، ٴبارى ٴوز مالى بولعان سوڭ، شىنىمەنەن جەتەسىندە جوق بولماسا، ولاردىڭ قامىن جەمەي قايتەدى؟

ەكىنشىسى—نامىسقور كەلەدى ەكەن. اتى اتالىپ، ارۋاق شاقىرىلعان جەردە اعايىنعا وكپە، ارازدىقتا قارامايدى ەكەن، جانىن سالىسادى ەكەن، ”وزىنە ار تۇتقان جاتتان نازار تۇتادى“ دەپ، ”از ارازدىقتى قۋعان كوپ پايداسىن كەتىرەر“ دەپ، ”اعايىننىڭ ازارى بولسا دا، بەزەرى بولمايدى“ دەپ، ”التاۋ الا بولسا، اۋىزداعى كەتەدى، تورتەۋ تۇگەل بولسا، توبەدەگى كەلەدى“ دەسىپ، ”جول قۋعان قازىناعا جولىعار، داۋ قۋعان پالەگە جولىعار“ دەسىپ.

كانىكي، ەندى وسى ەكى مىنەز قايدا؟ بۇلار دا ارىلىق، نامىستىلىق، تاباندىلىقتان كەلەدى. بۇلاردان ايرىلدىق.

ەندىگىلەردىڭ دوستىعى—بەيىل ەمەس، الداۋ. دۇشپاندىعى—كەيىس ەمەس، نە كۇندەستىك، نە تىنىش وتىرا الماعاندىق.

وتىز توعىزىنشى ٴسوز

راس، بۇرىنعى ٴبىزدىڭ اتا-بابالارىمىزدىڭ بۇل زامانداعىلا-ردان ٴبىلىمى، كۇتىمى، سىپايىلىعى، تازالىعى تومەن بولعان، ٴبىراق بۇل زاماداعىلاردان ارتىق ەكى مىنەزى بار ەكەن. ەندىگى جۇرت اتا-بابالارىمىزدىڭ ٴمىندى ٴىسىن ٴبىر-بىرلەپ تاستاپ كەلەمىز، الگى ەكى عانا ٴتاۋىر مىنەزىن ٴبىرجولا جو-عالتىپ الدىق. وسى كۇندەگىلەر وزگە مىنەزگە وسى ورمەلەپ بىلگەرى بارا جاتقانىنا قاراي سول اتالارىمىزدىڭ ەكى عانا ٴتاۋىر مىنەزىن جوعالتپاي تۇرساق، ٴبىز دە ەل قاتارىنا كىرەر ەدىك، سول ەكى مىنەز جوق بولعان سوڭ، الگى ۇيرەنگەن ونەرىمىز-دىڭ ٴبارى دە ادامشىلىققا ۇقسامايدى، سايتاندىققا تارتىپ بارا-دى. جۇرتتىقتان كەتىپ بارا جاتقانىمىزدىڭ ٴبىر ۇلكەن سەبەبى سول كورىنەدى.

ول ەكى مىنەزى قايسى دەسەڭ—اۋەلى—ول زاماندا ەل باسى، توپ باسى دەگەن كىسىلەر بولادى ەكەن. كوشى-قوندى بولسا، داۋ-جانجالدى بولسا، بىلىك سولاردا بولادى ەكەن. وزگە قارا جۇرت جاقسى-جامان وزدەرىنىڭ شارۋاسىمەن جۇرە بەرەدى ەكەن. ول ەل باسى، توپ باسىلارى قالاي قىلسا، قالاي بىتىرسە، حالىقتا ونى سىناماق، بىردەن-بىرگە جۇگىرمەك بولمايدى ەكەن. ”قوي اسىعىن قولىڭا ال، قولايىڭا جاقسا ساقا قوي“، ”باس-باسىڭا ٴبي بولساڭ، مانار تاۋعا سيماسسىڭ، باس

ـكـن ەمەس بولسا دا زياراتـىن[1]پارىز ەتكەن ورىنعا ٴجۇزىن قاراتىپ، سونداعى دۇعاداي قابىلدىققا جاقىن بولار ما ەكەن دەگەن يشاراتى.

ونان سوڭ قيرا-ات[2]، ياعني ٴسۋراهي فاتيحا وقيسىڭ، مۇندا ٴبىر-اق ٴسوز ۇزارادى. ول فاتيحا سۇرەسىنىڭ ماعىنالا-رىندا كوپ سىر بار.

رۋقۋع[3]باس ۇرماق—الدىندا قۇدا حازىرگە ۇقساس، ول دا—يشارات.

ساجدەلەر[4]اۋەلى جەردەن جارالعانىنا ىقرارى، ەكىنشىسى جانە جەرگە قايتپاعىنا ىقرارى، باس كوتەرمەك جانە ٴتىرىلىپ، سۇراۋ بەرمەگىنە ىقرارىنىڭ يشاراتى.

قاداعاتۋ ل-احير[5]—دۇعانىڭ اقىرىندا اللاعا تـاحـايـات[6] ودان تاشاهھۋد[7]، ودان سالۋات، پايعامبارىمىز ساللاللاهۋ عا-لايهي ۋاساللامگە ايتپاق ٴۇشىن ەڭ اقىرعى سالەم ٴبىرلان تاۋد-ساسىز، ياعني اللا تاعالادان نە تىلەپ دۇعا قىلدىڭىز. ول دۇعا قازيناسى كۇللى مۇسىلماندارعا ورتاقتاستىرىپ، ولارعا دا سالا-ماتشىلىك تىلەپ هام راقمەت تىلەپ بىتىرەسىز.

ٴجا، بۇل سوزدەن نە عيبىراتلەندىك؟!

---

① زيعرات.
② وقۋ.
③ ناماز وقىعاندا تىزەگە قول قويىپ ەڭكەيۋ.
④ ناماز وقىعاندا ماڭدايىن جەرگە تيگىزۋ.
⑤ نامازدان كەيىنگى، سوڭعى وتىرۋ.
⑥ سالەم.
⑦ كۋالىك بەرۋ.

ەشكىمگە كەرەگى جوق ەدى. ونىمەن سەزىمدى تازالىققا كىرگەنـ
دىگىڭدى، كامىل ىقلاسىڭدى كورسەتىپ، ٴىشىمىنىڭ سافلىعىـ
نىڭ①سوڭىندا حالىق كورەر، سىرتىمدى دا پاك ەتەمىن هام
كوزگە كورىنبەيتىن اعزالارىمدى②دا پاك ەتەمىن، بۇل پاكتىكـ
تىڭ ۋستىندە اللاعا دۇعا ايتامىن دەپ ازىرلەنەسىز. ەندى
نامازدىڭ اتى—سالاۋات③، سالاۋات دۇعا ماعىناسىندا دەگەن.

اياقتا، موينىندا بولعان ماسحىلار—ول جۋماق ەمەس،
وزدەرى دە جۋۋلى دەپ كورسەتكەن يشاراتى.

نامازدان اۋەلى قۇلاق قاقتىڭىز—كىرشا اللا تاعالانى جوعاـ
رىدا دەپ، ماكان يسپات④، ەتپەسەڭ دە، بەگىرەك سوزۋ ادەپـ
سىز بولىپ، كۇنا ٴدارياسىنا عارىق بولدىم، ياعني دۇنيە اۋەسىـ
نە عارىق قىلماي قولىمنان تارت، ياعني قۇتىلارلىق جاردەمدەـ
رىنىڭ يشاراتى.

ونان سوڭ قيامدا⑤تۇرىپ قول باعلاماق—قۇل قوجا الدىندا
تۇرماق، بۇقارا پاتشا الدىندا تۇرعانىنان ارتىق اللانىڭ قاديرلىلىـ
گىنە⑥، ٴوزىنىڭ عاجيزدىعىنا⑦ىقرارىنىڭ⑧بەرىكتىگىن كورـ
سەتكەن يشاراتى.

قىبلاعا قاراماق—كىرشا، قۇداي تاعالاعا ەشبىر ورىن مۇمـ

---

① تازا.
② مۇشەلەرىمدى.
③ دۇعا.
④ ورىن بار دەۋ.
⑤ ناماز وقىعاندا تۇرەگەپ تۇرۋ.
⑥ كۇشتى.
⑦ السىزدىگىنە.
⑧ موينداۋىنىڭ.

بولعان سوڭ عانا پارىز بولعان، ٴسىزدىڭ زاھيرىڭىزداعى عيبا-
دات—باتينىڭىزداعى يمانىنىڭ كولەڭكەسى، ھام سول يمانىنىڭ
نۇرلانىپ تۇرماعىنا كورىك ٴۇشىن بۇيىرىلعان. ونىڭ ٴۇشىن
عۇلامالار يمان ەكەۋ ەمەس بىرەۋ، ٴبىراق ەزگۋ تاعات ٴبىرلان
نۇرلانادى، تاعات جوق بولسا كۇڭگىرتتەنەدى، بالكي ٴسونۋ
حاۋپى دا بار دەگەن. ەگەر ناداندار ول عيباداتتىڭ ىشكى سىرىن
ەسكەرمەي قالسا، سونى قىلىپ ٴجۇرىپ، يمانى سونەر دەگەن.

مەنىڭ حاۋپىم بار، ولار حاس وسى عيبادات ەكەن، قۇدا-
نىڭ بىزگە بۇيىرعانى، ٴبىز وسىنى قىلساق مۇسىلماندىق كامىل
بولادى دەپ ويلايدى. ول عيبادات كۇزەتشىسى ەدى. ٴجا،
كۇزەتشى كۇزەتكەن نارسەنىڭ اماندىعىن ويلاماي، ٴبىر عانا وياتۋ
تۇرماعىن، قاسىل قىلسا، ول نە كۇزەت؟ كۇزەتكەن نارسەسى
قايدا كەتەدى؟ ماقسات كۇزەتىلگەن نارسەنىڭ اماندىعى، تازالىعى
ەمەس پە؟

ەي، يشاراتتان[①] حابارسىزدار، قارا! بۇل عيباداتتان ٴبىر
ۇلكەنى—ناماز، ول نامازدان اۋەلى تاھارات الماق، ونان سوڭ
نامازعا شۇرۋع[②] قىلماق، ول تاھاراتتىڭ الدى يستينجا[③] ەدى.
مۇنى بەرىك ويلاپ تۇر. اياعى ەكى اياقتا ماسىح[④] ٴبىرلان ٴبىتۋ-
شى ەدى، بۇلار ھاماسى بولماسا كوبى يشارات ەدى.

يستينجادا ك . . . ىزدى جۋاسىز، ٴسىزدىڭ ك . . . ىڭىزدىڭ

① ٴبىلدىرۋ، كورسەتۋ.
② كىرىسۋ.
③ دۇزگە وتىرعاننان كەيىن تازالانۋ.
④ دارەت العاننان كەيىن ٴماسىنىڭ ٴۇستىن سۋلى قولمەن تارتۋ.

تاعالا ٴار نه جاراتتی، ٴبىر ٴتۇرلی پايدالی حيكمەتی بار. سەنىڭ دە ىسىڭنەن ٴبىر زارارلار شىعىپ كەتكەندەي بولماي، كوپكە پايدا بولارلىق ٴبىر ٴۇمىتی بار ٴىس بولسىن. بۇلارسىز ٴىس—ٴىس ەمەس. بالكي بۇلارسىز تاعات[1]—تاعات تا ەمەس.

بەلگىلى، قۇداي تاعالا ەشبىر نارسەنی حيكمەتسىز جاراتپا- دى، ەشبىر نارسەگە حيكمەتسىز تاكليف[2]قىلمادى. ٴبارىنىڭ حيكمەتی بار، ٴبارىنىڭ سەبەبی بار، ٴبىزدىڭ عاۋام[3]بىلاي تۇر- سىن، عىلىمعا ماحابباتی بارلارعا سەبەپ، پارىزداردی بىلمەككە يجتيهات ٴلازىم[4]، سىزدەر ٴاربىر عامال قىلساڭىز ەزگۇلىك دەپ قىلاسىز، ەزگۇلىككە بولا قاسد[5]ەتىپ نيەت ەتەسىز. نيەت ونىڭ پارىزىنان حيساپ، پايعامبارىمىز سالللا اللاهۇ عالايهي ٴۋاسساللامنىڭ حاديس شاريفی: ”ٴيننا ياعمالا—اعمال ٴبين نيات“[6]دەگەن.

ەندی نيەت ەتتىڭىز تاهارات[7]الماققا ناماز وقىماققا، ورازا تۇتماقتا، بۇل تاعاتتاردی نيەتىڭىز زاهيرىنان[8]قالىپ سىر عيبا- داتقا جەتپەگەندىگی كەمشىلىك ەمەس پە؟ ٴسىزدىڭ باتينىڭىز[9] تازا بولماعی ول يمان بولىپ، بۇل زاهير عيباداتىڭىز يماندی

---

[1] قۇلشىلىق ەتۋ، جالبارىنۋ.
[2] بۇيىرۋ، ىستە دەۋ.
[3] كوپشىلىك.
[4] تالاپ قىلۋ، مىندەت.
[5] نيەت، ارناۋ.
[6] ٴىس ىستەۋ ٴۇشىن نيەت، تالاپ كەرەك.
[7] ناماز وقىر الدىنداعی جۋىنۋ.
[8] سىرت، سىرتقی جاق.
[9] ٴىش، ىشكی جاق.

ٴاربىر ماقتان بىرەۋدەن اسامىن دەگەن كۇنشىلىكتى بىتىرەدى دە، كۇنشىلىك كۇنشىلىكتى قوزعايدى. بۇل ٴۇش ٴتۇرلى ٴىس-تىڭ جوقتىعى، ادامنىڭ كوڭىلىنە تىنىشتىق بەرەدى. ٴاربىر كوڭىل تىنىشتىعى كوڭىلگە تالاپ سالادى.

كۇللى ادام بالاسىن قور قىلاتىن ٴۇش نارسە بار. سونان قاشپاق كەرەك: اۋەلى—نادانديق، ەكىنشىسى—ەرىنشەكتىك، ٴۇشىنشىسى—زالىمدىق دەپ بىلەسىڭ.

نادانديق—ٴبىلىم-عىلىمنىڭ جوقتىعى، دۇنيەدەن ەشنار-سەنى ولارسىز ٴبىلىپ بولمايدى.

بىلىمسىزدىك حايۋانديق بولادى.

ەرىنشەكتىك—كۇللى دۇنيەدەگى ونەردىڭ دۇشپانى. تالاپ-سىزدىق، جىگەرسىزدىك، ۇياتسىزدىق، كەدەيلىك — ٴبارى وسىدان شىعادى.

زالىمدىق—ادام بالاسىنىڭ دۇشپانى. ادام بالاسىنا دۇشپان بولسا، ادامنان بولىنەدى. ٴبىر جىرتقىش حايۋان ەسەبىنە قو-سىلادى.

بۇلاردىڭ ەمى، حالقىنا ماحاببات، حالىق عالامعا شاپقات، قايراتتى، تۇرلاۋلى، عادالات ٴىسىنىڭ الدى-ارتىن بايقارلىق ٴبىلىمى، عىلىمى بولسىن. ول ٴبىلىم عىلىمدى قۇداعا مۇق-تادي[1] بولسىن، ياعني قۇداي تاعالا بۇل عالامدى جاراتتى، ەرىن-بەدى، كەلىسىمەنەن، حيكمەتپەنەن كامالاتتى ٴبىر جولعا سالىپ جاسادى، سىزدەردىڭ ىسىڭىزدە ٴبىر جاقسىلىقتى بينا[2] قىلىپ، ارقا سۇيەرلىك شەبەرلىكپەنەن بولسىن جانە قۇداي

① ەرۋ، جولعا ٴتۇسۋ.
② نەگىز، تىرەك.

ینەر، مۇنان نە پايدا شىقتى؟ مۇنشا اۋرەلەنىپ، سىرتىڭدى ٴبىر سۇيگەن قاۋىمىڭا ۇقساتارسىڭ؟ سىرتقا قاسيەت بىتپەيدى، اللا تاعالا قارايتۇعىن قالبىڭا، بوياماسىز ىقلاسىڭا قاسيەت بىتەدى. بۇل ايناعا تابىنعانداردىڭ اقىلى قانشالىق وسەر دەيـ سىڭ؟ اقىل وسسە، ول ٴتۇپسىز تەرەڭ جاقسىلىق سۇيمەكتىڭ ٴبىرلان وسەر.

قۇداي تاعالا دۇنيەنى كامالاتتى شەبەرلىكپەن جاراتقان هام ادام بالاسىن ٴوسسىن-ٴونسىن دەپ جاراتقان، سول ٴوسىپ-ٴونۋ جولىندا ادامنىڭ تالاپ قىلىپ ىزدەنەر قارىزدى ٴىسىنىڭ الدى—اۋەلى دوس كوبەيتپەك. ول دوسىن كوبەيتپەكتىڭ تابىلماعى ٴوزىنىڭ وزگەلەرگە قولىڭنان كەلگەنىنشە دوستىق ماقامىندا[1]بولماق. كىمگە دوستىعىڭ بولسا، دوستىق دوستىق شاقىرادى، ەڭ اياعى ەشكىمگە قاس ساعىنباستىق هام وزىنە وزگەشەلىك بەرەمىن دەپ، ٴوزىن تىلمەن، ٴيا قىلىقپەن ٴوزىن ٴوزى ارتىق كورسەتپەك ماقساتىنان اۋلاق بولماق.

بۇل ٴوزىن ٴوزى ارتىق كورسەتپەك ەكى ٴتۇرلى!

اۋەلگىسى—ٴاربىر جامانشىلىقتىڭ جاعاسىندا تۇرىپ ادامـ نىڭ ادامدىعىن بۇزاتىن جامانشىلىقتان بويىن جيماقتىق، بۇل ادامعا نۇر بولادى.

ەكىنشى—ٴوزىن ٴوزى وزگەشەلىكپەن ارتىق كورسەتپەك ادامدىقتىڭ نۇرىن، گۇلىن بۇزادى.

ٴۇشىنشى—قاستىق قىلماق، قور تۇتپاق، كەمىتپەك. ولار دۇشپاندىق شاقىرادى.

هام ٴوزى وزگەشە بولامىن دەمەكتىڭ ٴتۇبى—ماقتان،

---

[1] كوڭىل، جورەك.

مۇحال[9]، بۇلار ادام ازدىرۋشىلار، حاتتا دىنگە دە زارارلى دۇر. بۇلاردىڭ سۇيەنگەنى—نادانداز. سويلەگەنى—جالعان، دالەلدەرى ٴتاسبىعى مەنەن شالمالارى، ونان باسقا ەشنارسە جوق.

ەندى بىلىڭىزدەر، پەرزەنتتەر! قۇداي تاعالانىڭ جولى دەگەن جول نيهاياتسىز[1] بولادى. ونىڭ نيهاياتىنا ەشكىم جەتپەيدى. ٴبىراق سول جولعا ٴجۇرۋدى ويىنا شارت قىلىپ كىم قادام باستى، ول تازا مۇسىلمان، تولىق ادام دەلىنەدى. دۇنيەدە تۇپكى ماقساتىڭ ٴوز پايداڭا بولسا، ٴوزىڭ نيهاياتلىسىڭ، ول جول قۇدايدىڭ جولى ەمەس. عالامنان جيىلسىن، ماعان قۇيىلسىن، وتىرعان ورنىما اعىپ كەلە بەرسىن دەگەن ول نە دەگەن ىنساپ؟ نە ٴتۇرلى بولسا دا، ٴيا دۇنيەڭنەن، ٴيا اقىلىڭنان، ٴيا مالىڭنان عادالات، شاپاعات سەكىلدى بىرەۋلەرگە جاقسىلىق تيگىزبەك ماقساتىڭ بولسا، ول جول—قۇدانىڭ جولى. ول—نيهاياتسىز جول، سول نيهاياتسىز جولعا اياعىڭدى بەرىك باستىڭ نيهاياتسىز قۇداعا تاقىرىپ حاسيل[2] بولىپ حاس[3] ەزگۋ قۇلدارىنان بولماق ٴۇمىتى بار، وزگە جولدا نە ٴۇمىت بار؟

كەيبىرەۋلەردىڭ بار ونەرى، ماقساتى كيىمىن تۇزەمەك، ٴجۇرىس-تۇرىسىن تۇزەتپەك بولادى دا، مۇنىسىن ويىنشا ٴبىر داۋلەت بىلەدى. بۇل ىستەردىڭ ٴبارى، ٴوزىن كورسەتپەك، ٴوزىن ٴوزى بازارعا سالىپ، ٴبىر اقىلى كوزىندەگى اقىماقتارعا، ”بارەكەلدە“ دەگىزبەك، ”وسىنداي بولار ما ەدىڭ“ دەپ بىرەۋلەر تالاپتانار، بىرەۋلەر ”وسىنداي بولا المادىق“ دەپ كۇ-

---

① شەك، شاما. بۇل جەردە ولشەۋسىز، ارتىق دەگەن ماعىنادا.
② جاقىندىق تابۋ.
③ ناعىز.

دەكىم وزىنە وزگەشەلىك بەرمەك قاستى ٴبىرلان مالعا ماحابباتىن اۋدارعاندار دۇنيەدە بولماسا، يحساندا[1]قولىم قىسقا بولماسىن دەپ هام ٴوزىم بىرەۋگە تامعىلى[2]بولمايىن دەپ، مالعا ماحابباتىن اۋدارماي، ەزگۋلىككە بولا حالال كاسىپ ٴبىرلان تاپقان دۇنيە ەمەس.

ٴبىز عىلىمدى ساتىپ، مال ىزدەمەك ەمەسپىز. مال ٴبىرلان عىلىم كاسىپ قىلماقپىز، ونەر—ٴوزى دە مال، ونەردى ۇيرەنبەك—ٴوزى دە يحسان. ٴبىراق ول ونەر عادالاتتان شىقپاسىن، شارعىعا[3]مۋافيق[4]بولسىن. ادامعا حالىنشە يحساندى بولماق—قارىز ٴىس. ٴبىراق وزگەلەردىڭ يحسانىنا سۇيەنبەك دۇرىس ەمەس.

موللالار تۇرا تۇرسىن، حۇسۋسان[5]بۇل زامانانىڭ يشاندارىنا بەك ساق بولىڭدار. ولار—فيتنا[6]عالىم، بۇلاردان زالالدان باسقا ەشنارسە شىقپايدى. وزدەرى حۇكىم ٴشاريعاتتى[7]تازا بىلمەيدى، كوبى نادان بولادى. ونان اسىپ ٴوزىن ٴوزى اهىل تاريقات[8]ٴبىلىپ جانە بىرەۋدى جەتكىزبەك داعۋاسىن قىلادى. بۇل ٴىس ولاردىڭ سىباعاسى ەمەس، بۇلاردىڭ جەتكىزبەگى

---

① جاردەم، جاقسىلىق.
② تىلەۋ، سۇراۋ، العىسى كەلۋ.
③ ٴدىني زاڭعا.
④ ۇيلەسىمدى، سايكەس.
⑤ اسىرەسە.
⑥ بۇلىنشىلىك، بۇزىقتىق.
⑦ شاريعات جولى.
⑧ سوپىلىق جولىنداعى ادامدار.
⑨ مۇمكىن ەمەس، ەكىتالاي.

رىمىز ساللالا اللاحۋ حالايحي ۋا ساللامىنىڭ "اقىر زاماندا ٴبىر جىلدىق، ٴبىر كۇن بولار" دەگەندە ساحابا-ي كارامىلار[1] "بۇل ٴبىر جىلدىق كۇندە ناماز نەشەۋ بولار" دەپ سۇراعاندا: ونىڭ ٴپاتۋاسىن سول زامانىنىڭ عالىمدارى بىلەر دەگەن سوزىنەن عيبىراتىلانىپ قاراساق، زامان وزگەرۋ ٴبىرلان قاعيدالار وزگەرىلمەگىن بىلدىرگەنى ماعلۇم بولادى.

بۇل كۇندەگى تاحسيل-عۇلۇم[2] ەسكى مەدرەسەلەر عۇرپىندا بولىپ، بۇل زامانعا پايداسى جوق بولادى. سوعان قاراي عۇسمانيادا[3] مەكتەپ حاربيا[4]، مەكتەپ رۋشديالار[5] سالىنىپ، جاڭا نيزامعا اينالعان. مۇنداعىلار ۇزاق جىلدار ٴومىر وتكىزىپ، عىلىمدى پايداسىز ۇزاق باقاستار ٴبىرلان كۇنىن وتكىزىپ، ماعيشات[6] دۇنيەدە نادان ٴبىر ەسسىز ادام بولىپ شىعادى دا، حاراكەتكە لايىعى جوق بولعان سوڭ، ادام اۋلاۋعا، ادام الداۋعا سالىندى. كوبىنەسە مۇنداي ەسسىزدەردىڭ ٴناسيحاتى دا تاسيرسىز بولادى.

دۇنيەنىڭ ماعمۋرلىعى[7] ٴبىر ٴتۇرلى اقىلعا نۇر بەرىپ تۇراتۇعىن نارسە. جوقشىلىقتىڭ ادامدى حايۋاندانىدرىپ جىبەرەتىنى دە بولادى. بالكي دۇنيەنىڭ عىلىمىن بىلمەي قالماقتىق — ٴبىر ۇلكەن زارارلى ناداندىق، ول قۇراندا سوگىلگەن: دۇنيەدە كىمـ

---

① ىزگى ساحابالار.
② عىلىم ۇيرەنۋ.
③ بۇرىنعى تۇركيا پاتشالىعى.
④ اسكەري مەكتەپ.
⑤ ٴتۇرلى پاندەر وقىلاتۇعىن مەكتەپ.
⑥ تىرشىلىك.
⑦ قىزىق، ادەمى.

تۇرعاندىعى، ۋا حۇسۋسان[1]ادام بالاسىنىڭ اقىل-پىكىرىن ۇس-تارتىپ، حاق ٴبىرلان باتىلدىقتى ايىرماقتى ۇيرەتكەندىگى —بارشاسى نافيعلىق[2]بولعان سوڭ، ٴبىزدىڭ ولارعا مىندەتكەر-لەرىمىزگە داعۋا جوق.

بۇل زاماننىڭ موللالارى حاكيم اتىنا دۇشپان بولادى. بۇلارى بىلىمسىزدىك، بالكي بۇزىق پيعىل، ٴالينسان عاددۇ ٴلاما جاهيلگە[3]حيساپ. ولاردىڭ شاكىرتتەرىنىڭ كوبى ٴبىراز عاراپ-پارسىدان ٴتىل ۇيرەنسە، ٴبىرلى-جارىم بولىمسىز ٴسوز باقاس ۇيرەنسە سوعان ٴماز بولىپ، وزىنە وزگەشەلىك بەرەمىن دەپ اۋرە بولىپ، جۇرتقا پايداسى تيمەك تۇگىل، ٴتۇرلى-ٴتۇر-لى زارارلار حاسيل قىلادى. ”هاي-هاي“ مەنەن! ماقتانمەنەن قاۋىمدى اداستىرىپ بىتىرەدى. بۇلاردىڭ كوبى انشەيىن جاهيل[4]تۇگىل جاهيللار كىبىك[5]تالاپ بولسا، قايدا حاق سوز-دەر كەلسە، قازىر ىنساپقا قايتىسىن هام عيبىراتتاناسىڭ. راس سوزگە ور قازىپ، تور جاساماق نە دەگەن ىنساپ، قۇرى وزىم-شىلدىك هام هاربىر وزىمشىلدىك—ٴاربىر ادامدى بۇزاتىن پي-عىل. راستىڭ ٴبىر اتى—حاق، حاقتىڭ ٴبىر اتى—اللا، بۇعان قارسى قارۋلاسقانشا، مۇنى ۇعىپ عادالاتپەن تاپتەشتەۋگە كە-رەك. مۇنداي پيعىلداردان كۇپىر[6]حاۋپى دە بار. جانە پايعامبا-

---

① اسىرەسە.
② پايدا بەرۋشى.
③ ادامنىڭ كوڭىلى جامانشىلىققا اۋىپ تۇرادى.
④ بۇزىق.
⑤ بۇزىق ادامدار سياقتى.
⑥ دىنىنەن شىعۋ.

—اقىرەت[1] دەگەندەي، اقىرەتكە ەگىندىك بولاتىن دۇنيە سول.

ٴاربىر عالىم—حاكىم ەمەس، ٴاربىر حاكىم—عالىم.

عالىمداردىڭ ناقىلياسى ٴبىرلان مۇسىلمان يمان تاقليدي[2] كاسىپ قىلادى. حاكىمدەردىڭ عاقىلياتى ٴبىرلان جەتسە يمان ياكيني[3] بولادى.

بۇل حاكىمدەردەن مۇراد—مۇسىلمان حاكىمدەرى، بولماسا عايري ٴدىنىنىڭ حاكىمدەرى، —اعارشە فاتلۇبني تاجيدۋني[4] دەلىنسە دە، دۇنيەنىڭ هام ادام ۇعىلى ٴومىرىنىڭ سىرىنا جەتسەدە، ٴدىنىنىڭ حاق ماعىريفاتىنا[5] جەتە الماعاندار. بۇلاردىڭ كوبى —يمانىنىڭ جەتى شارتىنان، ٴبىر اللانى تانىماقتان عايري، ياعني التاۋىنا كىمى كۇماندى. كىمى مۇنكىر[6] بولىپ، تاحقيقلاي الماعاندار. ەگەر بۇلار ٴدىن ۇستازىمىز ەمەس بولسا دا، دىندە باسشىمىز، قۇدايدىڭ ەلشىسى پايعامبارىمىزدىڭ حاديس شاريفى، حايرۋ ن-ناس ٴمان يانفاعۇ ن-ناس[7] دەگەن.

بۇل حاكىمدەر ۇيقى، تىنىشتىق، اۋەس، قىزىقتىڭ ٴبارىن قويىپ، ادام بالاسىنا پايدالى ٴىس شىعارماقلىعىنا، ياعني ەلەكتردى تاۋىپ اسپاننان جايدى بۇرىپ الىپ، دۇنيەنىڭ ٴبىر شەتىنەن قازىر جاۋاپ الىپ تۇرىپ، وت پەن سۋعا حايلاسىن تاۋىپ، مىڭ ادام قىلا الماستاي قىزمەتتەر ىستەتىپ قويىپ

---

① دۇنيە اقىرەتتىڭ ەگىنى.
② بىرەۋگە ەرىپ كەلتىرىلگەن يمان.
③ شىن يمان.
④ تالاپ قىلساڭ تاباسىڭ.
⑤ تانۋ، ٴبىلۋ.
⑥ سەنبەۋ، قارسى كەلۋ.
⑦ ادامنىڭ جاقسىسى ادامعا پايدا كەلتىرگەن ادام.

تيۋ جوق، بالكي سۇنعاتىنان سەبەبىن بىلمەككە قۇمارلىقتان سانيعىنا[1]عاشىقتىق شىعار. قۇداي تاعالانىڭ زاتىنا پەندەسىنىڭ اقىلى جەتپەسە، ٴدال سونداي عاشىقپىن دەمەك تە ورىنسىز. عاشىق-ماعشۇقلىقتا[2]حاليق ٴبىرلان ماحلۇق ورتاسى مۇناسيباتسىز[3]اللا تاعالانىڭ پەندەسىن ماحاببات ۋا مارحامات ٴبىرلان جاراتقانىن ٴبىلىپ، ماحابباتىنا ماحاببات ٴبىرلان عانا ەلجىرەمەكتى—قۇدايعا عاشىق بولدى دەيمىز.

ولاي بولعاندا حيكمەت قۇداعا، پەندە ٴوز اقىلى جەتەرلىك قادارىن عانا بىلسەم دەگەن ٴاربىر ٴىستىڭ سەبەبىن ىزدەۋشىلەرگە حاكيم ات قويدىلار.

بۇلار حاق ٴبىرلان باتىلدى ايىرماقتا، سەبەپتەرىن بىلمەككە تىرىسقاندارى هاماماسى ادام بالاسىنىڭ پايداسى ٴۇشىن، ويىنكۇلكى تۇگىل، دۇنيەدەگى بۇكىل ٴلاززات بۇلارعا ەكىنشى ٴمارتابادا قالىپ، ٴبىر عانا حاقتى تاپپاق، ٴاربىر نارسەنىڭ سەبەبىن تاپپاق ٴبىرلان ٴلاززاتتاپادى.

اداسپاي تۋرا ىزدەگەن حاكيمدەر بولماسا دۇنيە ويران بولار ەدى. پيعىل پاندەنىڭ[4]قىزىعى—وسى جاقسى حاكيمدەر ٴار نارسە دۇنيەدە سولاردىڭ يستيحراجى[5]ٴبىرلان راۋاج تابادى. بۇلاردىڭ ٴىسىنىڭ كوبى—دۇنيە ٴىسى، لاكين وسى حاكيمدەردىڭ جاساعان، تاراتقان ۋا ايتقان ىستەرى ٴاددۇنيا ٴمازراگا تۋل

---

① جاساۋشى، ىستەۋشى.
② ٴسۇيۋشى، سۇيگەنى.
③ بايلانىسسىز.
④ ادامنىڭ ٴىسى.
⑤ ىستەۋ، ويلاۋ.

باتىنا ٴبىر قارار بولار ما ەكەن دەگەن ۋمىتپەنەن بولسا كە-
رەك. ولاي بولعاندا ودا جۇرتقا قىلعان ارتىق ماحابباتتان حيە-
ساپ. ٴبىراق بۇل جول—بەك شەتىن، بەك نازىك جول. بۇل
جولدا رياسىز[1]، جەڭىلدىكسىز ٴبىر قارار تۇرىپ ىزدەگەن عانا
كىسى ٴىستىڭ كامالاتىنە جەتپەك. بۇل زاماندا ٴنادير[2]، بۇعان
عىلىمنىڭ دا زورى، سيددىق، قايراتتىڭ دا زورى، ماحابباتتىڭ
حاللاقنا دا، ۋا حالىق عالامعا دا بەك زورى تابىلماق كەرەك.
بۇلاردىڭ جيىلماعى، قيىننىڭ قيىنى، بالكي فيتنا[3]بولار.

باسىنا هام وزىنە وزگەشەلىك بەرمەك—ادام ۇلىن ٴبىر
بۇزاتىن ٴىس. ٴاربىر ناداننىڭ ٴبىز تاريقاتقا[4]كىردىك دەپ
جۇرگەنى ٴبىز بۇزىلدىق دەگەنىمەنەن ٴبىر بولادى. حاكيم،
عىلىم—اسىل دا ٴبىر ٴسوز، ٴبىراق عارافتا[5]باسقالار ٴدۇر.

دۇنيەدە عىلىم زاهيرى[6]بار، ولار ايتىلمىشتاردى ناقىليا
دەپ تە ايتادى، بۇل ناقىلياعا جۇيرىكتەر عالىم اتانادى.

قۇداي تاعالا ەشبىر نارسەنى سەبەپسىز جاراتپاعان، مۇنى
ىزەرلەپ تافاككارۋ في ٴالا يللاهي دەگەن اياتىنا ٴبينا ٴان[7]بۇل
سۇنعاتي قۇدادان[8]ىزەرلەپ، قۇمار بولىپ عيبىراتلانۋشىلارعا

---

① بوسقا كەتۋ، زايا كەتۋ.
② سيرەك، از كەزدەسەتىن.
③ بۇزىقتىق.
④ سوپىلار جولى.
⑤ بىلۋدە، تانۋدا.
⑥ سىرتقى عىلىم.
⑦ نەگىزدەلگەن.
⑧ قۇدايدىڭ شەبەرلىگىنەن.

لىپ كەتۋدە حاۋپى بار. ۋا كاپىرلەرگە جەم بولىپ كەتۋدە، قايسى ٴبىر سابىرسىزى جولىنان تايىپ، سابىرمەن ٴبىر قارار تۇرامىن دەگەنى بولىپ كەتسەلەردە كەرەك.

ەگەر دە بۇل جول جارىم-جارتىلارىنا عانا ايتىلعان بولسا، جارىم-جارتى راست دۇنيەدە بولا ما؟ راس بولسا، هاماگە بىردەي راست بولسىن. الالاعان راست بولا ما؟ هام عادالات بولا ما؟ ولاي بولعاندا، ول جۇرتتا عۇمىر جوق بولسا كەرەك. عۇمىر ٴوزى—حاقيقات. قاي جەردە عۇمىر جوق بولسا، وندا كامالات جوق.

ٴبىراق اۋليەلەردىڭ دە ٴبارى بىردەي تاركى دۇنيە① ەمەس ەدى. عاشەران—مۇباششارادان② قازرەت عۇسمان، عابدۇراحمان ٴبين عاۋف ۋا ساعيد ٴبين ٴابۇدقاس ۇشەۋى دە ۇلكەن بايلار ەدى.

بۇل تاركى دۇنيەلىك: ٴيا دۇنيە ٴلاززاتىنا الدانىپ يجتيها- دىم شالا قالادى دەپ بويىنا سەنبەگەندىك: ياحيرس③ دۇنيەلىك- تەن قاۋىمنىڭ كوڭىلىن سۋىتپاق ٴۇشىن رەنجۋگە سابىر ەتىپ، ٴوزىن فيدا قىلىپ مەن جانىممەن ۇرىس قىلعاندا، حالىق ەڭ بولماسا ناپسىسىمەن ۇرىس قىلىپ، هاۋا هاۋاستان④ ٴاربىر ارزۋي⑤ ناپسىدەن سۋىنىپ، عادالات، ۋا مارحامات ماحاب-

① دۇنيەدەن بەزگەن.
② مۇحاممەتتىڭ ٴتىرى كۇنىندە ۇجماققا كىرەدى دەپ ٴسۇيىنىش بەرىلگەن ون ادام (دۇرىسى—اشا مۇباشيران.)
③ دۇنيە قۇمارلىق.
④ اۋەستەنۋ.
⑤ تىلەك، ماقسات، ارمان.

بۇل اقىل، عىلىم ەكەۋى دە، ٴوزىن زورعا حيسابلاماقتى، زالىمدىقتى، ادام وزىندەي ادامدى الداماقتى جەك كورەدى. هام ەكەۋى دە مارحاماتتى، شاپاعاتتى بولماقتىقتى ايتىپ بۇيىردى، بۇل راقىم بولسا كەرەك.

ٴبىراق، مەنىڭ ويىما كەلەدى، بۇل ەكى تايفا ٴار كىسى وزدەرىنە ٴبىر ٴتۇرلى ٴناپسىسىن ٴفيدا قىلىۋشىلار دەپ.

ياعني پەندەلىكتىڭ كامالاتى اۋليەلىك ٴبىرلان بولاتۇعىن بولسا، كۇللى ادام تاركى دۇنيە بولىپ، ٴهۋ دەپ تاريقاتقا[1] كىرسە، دۇنيە ويران بولسا كەرەك. بۇلاي بولعاندا مالدى كىم باعادى، دۇشپاندى كىم توقتاتادى، كيىمدى كىم توقيدى، استىقتى كىم ەگەدى، دۇنيەدەگى اللانىڭ پەندەلەرى ٴۇشىن جاراتقان قازىنالارىن كىم ىزدەيدى؟

حارامي[2]، ماكىرۋهي[3]بىلاي تۇرسىن، قۇداي تاعالانىڭ قۋاتى ٴبىرلان يجتيهاد اقىلىڭ ٴبىرلان تاۋىپ، راقاتىن كورمە-گىنە بولا جاراتقان، بەرگەن نيعمەتتەرىنە، ونان كورمەك حۇزۋرعا[4]سۋىق كوز ٴبىرلان قاراپ، ەسكەرۋسىز تاستاپ كەت-پەك اقىلعا، ادەپكە، نىساپقا دۇرىس پا؟! ساحيىپ نيعمەتكە[5] شۇكىرشىلىگىڭ جوق بولسا، ادەپسىزدىك ٴبىرلان كۇناكار بول-مايسىڭ با؟

ەكىنشى—بۇل جولداعىلار قور بولىپ، دۇنيەدە جوق بو-

---

① ٴدىن جولى.
② ارام نارسە.
③ جيىركەنىشتى.
④ تىنىشتىق، راقاتشىلىق.
⑤ بايلىق يەسى.

ماعلۇمدۇر، عىلىمىنىڭ ٴبىر اتى ەكەندىگى، بۇلار ٴار ادامنىڭ بويىندا اللا-تاباراكا ۋاتاعالا تاحمين①بار قىلىپ جاراتقان. ٴبىراق وعان راۋاج②بەرىپ گۇلدەندىرمەك، بالكي ادام ٴوز حالىنشە كامالاتكە جەتكىزبەك جەھاتىندە بولماق.

بۇلار—ٴوز يجتيھادىنىڭ ٴبىرلان، نيەت حاليس③ٴبىرلان ىنىزدەنسەڭ عانا بەرىلەتىن نارسەلەر، بولماسا جوق. بۇل ايتىلمىش ٴۇش حاسلاتتىڭ يەلەرىنىڭ الدى—پايعامبارلار، ونان سوڭ—اۋليەلەر، ونان سوڭ—حاكيمدەر، ەڭ اقىرى—كامىل مۇسىلماندار. بۇل ٴۇش ٴتۇرلى پيعىل قۇدانىڭ سوڭىندا بولماق، ٴوزىن قۇل ٴبىلىپ، بۇل پيعىلدارعا عاشىق بولىپ، تۇتپاقتى پايعامبارلار ۇيرەتتى، اۋليەلەر وقىدى، عاشىق بولدى. ٴبىراق ۇحىراۋي④پايداسىن عانا كۇزەتتى. عاشىقتارى سول حالگە جەتتى، دۇنيەنى، دۇنيەدەگى تيەرلىك پايداسىن ۇمىتتى. بالكي حيساپقا المادىلار.

حاكيمدەر دۇنيەدە تيەتىن پايداسىن سويلەدى، عيبىرات⑤كوزىمەن قاراعاندا، ەكەۋى دە بىرىنەن ٴبىرى كوپ جىراق كەتپەيدى. ونىڭ ٴۇشىن ٴاربىرىنىڭ سويلەۋى، ايتۋى باسقاشا بولسا دا، اللا تاعالانىڭ سۇنعاتىنا قاراپ پىكىرلەمەكتى ەكەۋى دە ايتتى. پىكىرلەنبەكتىڭ سوڭى عيبىراتلانباق بولسا كەرەك.

---

① شاما، شامامەن.
② رەتتەۋ، پايداعا اسىرۋ.
③ شىن نيەت.
④ اقيرەتتىك.
⑤ ۇلگى.

تۇرىپ، ٴوزىم سول قىلىقتارمەن ٴمۇعامالا قىلماعاندىعىم جارامايدى عوي دەپ، سول ٴوزى ادىلەت تە هام ىنساپ تا ەمەس پە؟ ول هاما جاقسىلىقتىڭ باسى ەمەس پە؟ ٴجا، ولاي حۇلىق[1] پەنەن سول ويدى ويلاعان كيسي حالالاقانى[2]شۇكىردى نەگە ويلاماسىن؟

شاكىرلىكتەن[3]عيباداتتىڭ ٴبارى تۋادى. ەندى زينهار[4]عادالات، شاپاعاتتان بوسانباڭدار. ەگەر بوسانساڭ، يمان دا، ادامدىق تا هاماسى بوسانادى. اللايار سوفىنىڭ ٴبىر ٴفاردادان ٴجۇز ٴفاردا ٴبيجاي[5]دەگەنى باسىڭا كەلەدى.

ەندى ٴبىزدىڭ باستاعى تاعريف[6]بويىنشا قۇداي تاعالا عىلىمدى، راقىمدى، عادالاتتى، قۇدىرەتتى ەدى. سەن دە بۇل عىلىم، راقىم، عادالات ٴۇش سيپات ٴبىرلان سيپاتتانباق: يجتيهادىڭ[7]شارت ەتىڭ، مۇسىلمان بولدىڭ هام تولىق ينسانياتىڭ[8]بار بولادى. بەلگىلى جاۋانمارتلىك[9]ٴۇش حاسلات[10]ٴبىرلان بولار دەگەن سيددىق[11]، كارام[12]، عاقىل[13]—بۇل ٴۇشىندان سيددىق، عادالات بولار. كارام شاپاعات بولار، عاقىل

① پەيىل، مىنەز.
② جاراتۋشىنى.
③ شۇكىر، رىزالىق.
④ قالايدا، ايتەۋىر.
⑤ جايسىز، قولايسىز.
⑥ ايىرۋ، تانۋ.
⑦ تالاپ.
⑧ ادامگەرشىلىك.
⑨ جاقسى ادام.
⑩ پايدا، سيپات.
⑪ شىندىق.
⑫ ىزگىلىك.
⑬ دانالىق.

ساليح[7]نه ەكەنىن بىلمەيمىز. "ۋا اللازينا ءامانۋ ءۋا گاميلۋ س-ساليحاتي ءفا يۋافڧيهيم ۇجۋراهۇم ۋا اللاهۋ ءلا يۇحىبۋ-زاليمين"[1]اياتىنا قاراساڭ، امالۋس-ساليح زالىمدىقتان ديددي[2]بولار. ولاي بولعاندا، ادالات رافعات[3]بولۋعا كىمدە-كىمنىڭ ادىلەتى جوق بولسا، ونىڭ حياسى[4]جوق، كىمنىڭ ۇياتى جوق بولسا، ونىڭ يمانى جوق دەگەن، پايعامبارىمىز ساللاللاهۋ عالايهي ءۋاسسالامنىڭ حاديس شاريفى "ءمان ءلا ءحاياۇن لاهۋ ءۋا لا يمانۋن لاهۋ"[5] دەگەن دالەلدەر. ەندى بەلگىلى، يمان قۇرى ينانىش ءبىرلان بولمايدى، ادالات ءۋا رافعات ءبىرلان بولادى. امالۋس-ساليح ادالەتتى مارحاماتتى بولماق كوڭىلى ءتان ءبىرلان قىلعان قۇلشىلىقتارىڭ ەشبىرى ادالاتتى مارحاماتتى بەرمەيدى. كوزىڭ كۇندە كورەدى ناماز وقۋشى، ورازا تۇتۋشىلاردىڭ نە حالاتتا ەكەندىكتەرىن، وعان دالەل كەرەك ەمەس.

بالكي ادالات بارشا ەزگۇلىكتىڭ اناسى ءدۇر. ىنساپ، ۇيات بۇل ادالاتتان شىعادى. انىڭ ءۇشىن ادالاتتى ادامنىڭ كوڭىلىنە كەلەدى: مەن ءوز كوڭىلىمدە، قىلىق مەنىمەن، سونداي-مۇنداي قىلىقتارمەن ءمۇعامالا[6]قىلسا ەكەن دەپ ويلاپ

---

① ءبىراق سونداي ادامدار بار، قۇدايعا يمان كەلتىرەدى، جاقسى ىستەر ىستەيدى. ءسويتىپ، مىندەتىن اتقارادى، ويتكەنى قۇداي زالىمداردى سۇيمەيدى.
② قارسى، كەرىسى.
③ ادىلدىك، جوعارىلاتۋ.
④ ۇيات.
⑤ كىمنىڭ ۇياتى جوق بولسا، سونىڭ يمانى جوق.
⑥ ارالاسۋ، قاتىناسۋ.

شارتىنان حيساپ قىلمايمىز، ال انىڭ ٴۇشىن مۇسليم بولعاندا، اللا تاعالاعا ٴتاسليم بولىپ، ونىڭ جولىندا بولماق ەدىك، بولعانىمىز قايسى؟ بۇل ەكى اي مەن كۇنەن ارتىق ماعلۇم تۇرعان جوق پا؟

بۇل پيعىلى قۇدانىڭ[1] ەشبىر-ىن دە قارار قىلمايمىز، وزگەلەردە بولعانىن جەك كورمەيمىز، ٴوزىمىز تۇتپايمىز، بۇل قيانانشىلىق ەمەس پە؟

قياناتشىلىقتا ٴبىر قارار تۇرعان ادام ٴيا مۇسلمان ەمەس، ەڭ بولماسا شالا مۇسلمان.

اللا تاباراكا ۋاتاعالانىڭ پەندەلەرىنە سالعان جولى قايسى؟ ونى كوبى بىلمەيدى. "تافاككارۋ في ال يللاهي"[2] دەگەن حاديس شاريفتىڭ[3] "يننا اللاحۋ ٴيۋحۋيبۋل ماقسيتين"[4] دەگەن اياتتارعا ەشكىمنىڭ نىقلاسى، كوڭىلمەنەن عىلمى جەتىپ قۇپتاعانىن كورگەنىمىز جوق. "اتا ماررۋ ان-ناسا بي-ل—بيرري ۋا احسانۋ. يننا اللاحا يۋحيببۋ-ل-مۇحسينين"[5]، "ۋا اللازينا ٴامانۋ ٴۋا اميلۋ س-ساليحاتي ل-الايكا س-حابۋل جانناتيحۋم فيها حاليدۋن"[6] دەگەن اياتتار قۇراننىڭ ٴىشى تولعان عامالۋس-

---

① ٴتاڭىردىڭ ٴىسى.
② قۇدايدىڭ بەرگەنىنە وي جىبەر.
③ پايعامباردىڭ ىزگى ٴسوزى.
④ ەگەر سەن اللانى سۇيسەڭ، و دا سەنى سۇيەدى.
⑤ جۇرتقا جاقسىلىق ىستە جانە ٴوزىڭ دە قايىرىمدى بول، ويتكەنى اللا جاقسىلىق ىستەۋشىنى جاقسى كورەدى.
⑥ سونداي ادامدار قۇدايعا يمان كەلتىرەدى، جاقسى ىستەر ىستەيدى، ولاردىڭ ورنى ماڭگى ۇجماقتا.
⑦ ىزگى ٴىس.

عىن، بالىقتار يكىراسىن، حاتتا ارا بالىن، بالاۋىزىن، قۇرت جىبەگىن—هاماسى ادام بالاسىنىڭ پايداسىنا جاسالىپ، ٴشىبى-رىندە، بۇل مەنىكى دەرلىك ٴبىر نارسە جوق، ٴبارى—ادام بالاسىنىڭ تاۋسىلماس ازىعى.

ميلليون حيكمەت ٴبىرلان جاساعان ماشينا، فابريك ادام بالاسىنىڭ راقاتى، پايداسى ٴۇشىن جاسالسا، بۇل جاسالۋشى ماحاببات ٴبىرلان ادام بالاسىن سۇيگەندىگى ەمەس پە؟ كىم سەنى سۇيسە، ونى سۇيمەكتىك قارىز ەمەس پە؟

ادام بالاسى قاناعاتسىزدىق ٴبىرلان بۇل حايۋاناردىڭ تۇقى-مىن قۇرتىپ، الدىڭعىلار ارتقىلارعا ٴجابىر قىلماسىن دەپ، مالدى ادام بالاسىنىڭ ٴوزىنىڭ قىزعانىشىنا قورعالاتىپ، وزگە حايۋاناردى ٴبىرىن ۇشقىر قاناتىنا، ٴبىرىن كۇشتى قۋاتىنا، ٴبىرىن جۇيرىك اياعىنا سۇيەنتىپ، ٴبىرىن بيىك جارتاسقا، ٴبىرىن تەرەڭ تۇڭعيىققا، قالىڭ ورمانعا قورعالاتىپ، هام ٴار-بىرىن ٴوسىپ-ونبەككە قۇمار قىلىپ، جاس كۇنىندە كىشكەنە ۋاقىتىندا شافقات ٴساحارى① ٴبىرلان باستارىن بايلاپ قامقور قىلىپ قويماقتىعى، ادام بالاسىنا ٴوسىپ-ٴونىپ، تەڭدىك الى-سىن ەمەس، بالكي ادام بالاسىنىڭ ۇزىلمەس ناسىلىنە تاۋسىل-ماس ازىق بولسىن دەگەندىك. بۇل حيكمەتتەرىنەن هاماسىنا هام مارحامات هام عادالات زاهير② تۇر ەكەن.

ٴسىز ٴوز ورتامىزدا بۇل مارحامات③، عادالاتتى يمانىڭ

---

① ٴىرتەڭگى راقىمەت.
② ادىلدىكتىڭ كورىنۋى.
③ جاقسىلىق جاردەم.

اۋزىنا قولى اس بەرگەندە، نە ٴىشىپ، نە جەگەنىن بىلمەي قالماسىن دەپ، ٴىيسىن السپ ٴلاززاتتانعانداي قىلىپ اۋىز ۋس- تىنە مۇرىندى قويىپ، ونىڭ ۋستىنەن تازالىعىن بايقارلىق ەكى كوز بەرىپ، ول كوزدەرگە نازىكتەن، زاراردان قورعاپ تۇرار- لىق قاباق بەرىپ، ول قاباقتاردى اشىپ-جاۋىپ تۇرعاندا قاجالما- سىن دەپ كىرپىك جاساپ، ماڭداي تەرى تۋرا كوزگە اقپاسىن دەپ، قاعا بەرۋگە قاس بەرىپ، ونىڭ جۇزىنە كورىك قىلىپ، ٴبىرىنىڭ قولىنان كەلمەستەي ٴىستى كوپتەسىپ بىتىرمەككە، بىرەۋى ويىن، بىرەۋىنە ۋقتىرارلىق تىلىنە ٴسوز بەرىپ جاراتى- پاقتىعى ماحاببات ەمەس پە؟ كىم وزىڭە ماحاببات قىلسا، سەن دە وعان ماحاببات قىلماعىڭ قارىز ەمەس پە؟

عاقىل كوزىمەن قارا: كۇن قىزدىرىپ، تەڭىزدەن بۇلت شىعارادى ەكەن، ول بۇلتتاردان جاڭبىر جاۋىپ، جەر جۇزىندە نەشە ٴتۇرلى داندەردى ٴوسىرىپ، جەمىستەردى ٴوندىرىپ، كوزگە كورىك، كوڭىلگە راقات گۇل بايشەشەكتەردى، اعاش جاپىراقتاردى، قانت قامىستارىن ٴوندىرىپ، نەشە ٴتۇرلى ٴنابا- تاتتاردى[1] ٴوستىرىپ، حايۋانداردى ساقتاتىپ، بۇلاقتار اعى- زىپ، وزەن بولىپ، وزەندەر اعىپ ٴداريا بولىپ، حايۋاندارعا، قۇسقا، مالعا سۋسىن، بالىقتارعا ورىن بولىپ جاتىر ەكەن. جەر ماقتاسىن، كەندىرىن، جەمىسىن، كەبىن، گۇلدەر گۇ- لىن، قۇستار ٴجۇنىن، ەتىن، جۇمىرتقاسىن؛ حايۋاندار: ەتىن، ٴسۇتىن، كۇشىن، كوركىن، تەرىسىن، سۋلار: بالى-

---

① وسىمدىكتەر.

لاتيـىـفى[1]، دەگەن يسمدەرىنە ٴبيناحي[2] ٴبىر ۋلىع سيپاتىنان
حيساپلاۋعا جارايدى. ٴبىر ۋلىع سيپاتىنان حيساپلاۋعا جارايدى.
بۇل سوزىمە ناقليا[3] دالەلىم— جوعارىداعى جازىلمىش اللا تاعالاـ
نىڭ ەسىمدەرى. عاقليا[4] دالەلىم قۇداي تاعالا بۇل عالامدى اقىل
جەتپەيتىن كەلىسى ٴبىرلان جاراتقان انان باسقا بىرىنەن ٴبىرى
پايدا الاتۇعىن قىلىپ جاراتىپتى. جانسىز جاراتقاندارىنان پايدا
الاتۇعىن جان يەسى حايۋانداردى جاراتىپ، جاندى حايۋانداردان
پايدالاناتۇعىن عاقىلدى ينسانىدى[5] جاراتىپتى.

حايۋانداردى اسىرايتۇعىن جانسىزداردى ەتى اۋىرمايتىن قىـ
لىپ، جان يەسى حايۋانداردى اقىل يەسى ادام بالاسى اسىرايتىن
قىلىپ، هام ولاردان ماحشاردا[6] سۇراۋ بەرمەيتۇعىن قىلىپ
بۇلاردىڭ هاماماسىنان پايدا الارلىق اقىل يەسى قىلىپ جاراتقان.

ادام بالاسىنان ماحشاردا سۇراۋ بەرەتۇعىن قىلىپ جاراتقاىـ
دىعىندا هام عادالات، هام ماحاببات بار. ادام بالاسىن قۇرت،
قۇس، وزگە حايۋاندار سيپاتىندا جاراتپاي، بۇل گوزال سيپاتتى
بەرىپ، ەكى اياققا باستىرىپ، باسىن جوعارى تۇرعىزىپ، دۇنـ
يەنى كوزدەرلىك قىلىپ، وزگە حايۋاندار سەكىلدى تاماقتى ٴوز
باسىمەن العىزباي، ىڭعايلى ەكى قولدى باسقا قىزمەت ەتتىرىپ،

---

① جاقسى، كىشىپەيىل.
② سۇيەنىپ، نەگىز ەتىپ.
③ بۇرىننان ايتىلىپ جۇرگەن سوزدەرمەن.
④ ويمەن، اقىلمەن.
⑤ ادام، ادام بالاسى.
⑥ ٴدىني ۇعىم بويىنشا زامان اقىردا ادام بالاسىنىڭ كۇناسى تەكـ
سەرىلەتىن ورىن.

قۇدىرەت — ٴبىزدىڭ ۇعىمىمىزعا عانا ەكى حيساپ بولماسا، ٴبىراق عىلىمدى قۇدىرەت بولۋعا ٴتيىس. ولاي بولماسا، سيپاتتار ٴوز ورتالارىندا ٴبىرى ٴتابيع[1]، ٴبىرى ٴماتبۋع[2] بولادى عوي. بۇل بولسا، تاعريف رابىنگە[3] جاراسپايدى.

سەگىز سيپات قىلىپ جانە ول سيپاتتار ”لا عايىرۋ ۋا لا هۋ“[4] بولىپ، بۇلاي ايتۋدا، بۇلاردان ٴبىر ٴوز الدىنا جاماعات ياكي جاميعات[5] شىعىپ كەتەدى. بۇل بولسا كەلىسپەيدى. ەگەر دە سيپاتتاردى ٴاربىرىن باسقا-باسقا دەگەندە، كوپ نارسەدەن جيىلىپ، ييتتيفاكبىرلان قۇداي بولعان بولادى. بۇلاي دەۋ بۋتىل[6] ٴبىر عانا قۇدىرەت پەندە دە بولعان قۋات: قۇدىرەت، عىلىم اقىلدان باسقا بولاتۇعىن ەدى، اللا تاعالادا بولعان قۇدىرەت — عىلىم هام راقمەت. ول — راقمەت سيپاتى، سەگىز سيپاتتىڭ ىشىندە جازىلماسا دا اللا تاعالانىڭ راحمان[7] راحيم[8]، عافۋر[9]، ۋادۋد[10] حافيز[11]، ساتتار[12]، راززاق[13]، نافيع[14]، ۋاكيل،[15]

---

① ەرتۋشى.
② ەرۋشى.
③ قۇدايدى تانۋ.
④ باسقا دا ەمەس، سونىڭ ٴوزى دە ەمەس.
⑤ كوپ ادام.
⑥ تەرىس.
⑦ جارىلقاۋشى.
⑧ مەيىرىمدى.
⑨ كەشىرۋشى.
⑩ ٴسۇيۋشى.
⑪ قورعاۋشى، ساقتاۋشى.
⑫ ايىپتى جابۋشى.
⑬ رىزىق بەرۋشى.
⑭ پايدالى، پايدا بەرۋشى.
⑮ ۋاكىل.

نىڭ ٴبىر سيپاتى.

ٴبىرى تاكۋين، ياعني بارلىققا كەلتىرۋشى دەگەن ٴسوز. ەگەر بارلىققا كەلتىرمەگى ٴبىر ٴوز الدىنا سيپات بولسا، اللا تاعالانىڭ سيپاتى وزىندەي قاديم، هام ٴازالي①هام ٴابدي②بولادى دا هاميشا③بارلىققا كەلتىرۋدەن بوسانباسا، ٴبىر سيپاتى ٴبىر سيپاتىنان ۇلكەن، ٴيا كىشى بولارعا جارامايدى. ولاي بولعاندا عىلىم، قۇدىرەت سيپاتتارى سەكىلدى بوسانباي، هار ۋاقىت جاراتۋدا بولسا، ٴبىر ىقتيارسىزدىق شىعادى. ىقتيارسىزدىق اللا تاعالاعا لايىقتى ەمەس. ونىڭ بارلىققا كەلتىرمەگى—قۇدىرەتىنە عانا ٴبىر شارح. بۇل عىلىم، قۇدىرەت ەكى سيپات ٴبىرلان سەگىز سيپات بۇزىلماستان تۇگەل بولادى. ول عىلىم قۇدىرەتتە ەشبىر نيهاياتسىز④عىلىمىندا عافلىيات⑤قۇدىرەتىندە ەپسىزدىك ٴيا ناشارلىق جوق. سانيعىن سۇناتىنا⑥قاراپ بىلەسىز. بۇل كوزگە كورىلگەن، كوڭىلگە سەزىلگەن عالامدى قانداي حيكمەت ٴبىرلان جاراستىرىپ، قانداي قۇدىرەت ٴبىرلان ورنالاستىرعان، ەش ادام ۇعىلىنىڭ اقىلى جەتپەيدى.

ٴبىراق پەندەسىندە اقىل-حۇكىمشى، قايرات، قۋات قىز-مەت قىلۋشى ەدى. سوعان قاراپ ويلاساڭ: اللا تاعالانىڭ سيپا-تىندا سولاي بولماققا ٴتيىس. ٴبىراق اۋەلدە ايتقانىمىز: عىلىم،

---

① ارابشا: هام اۋەلدە، اۋەلدەن.
② قۇلشىلىق ەتۋ.
③ ۇنەمى، ٴارقاشان، ٴاردايىم.
④ شەكسىز، شاماسىز.
⑤ قاپى قالۋ، قاپى بولۋ.
⑥ ىستەۋشىنى ىسىنە قاراپ.

ىشىندە، قۇداي تاباراكا ۋاتاعالا كىتاپتاردا سەگىز ٴسۇبۋتيا[1] سيپاتتارى ٴبىرلان ۋا توقسان توعىز ٴاسما-ي حۇسنالار[2] ٴبىرلان بىلدىرگەن. بۇلاردىڭ هاماماسى اللا تاعالانىڭ زاتيا[3] ٴسۇبۋتيا ۋا فيگلىيا[4] سيپاتتارى ٴدۇر.

مەن مۇندا سىزدەرگە تورتەۋىن بىلدىرەمىن. ونىڭ ەكەۋى—ٴىلىم، قۇدىرەت. سەگىز سيپاتتان قالعان التاۋى—بۇلارعا شارح[5]. ول التاۋىنىڭ ٴبىرى—حايات، ياعني تىرلىك.

اللانى بار دەدىك، ٴبىر دەدىك، ٴىلىم قۇدىرەتى سيپاتى ٴبىرلان سيپاتتادىق. ٴجا بۇل بىرلىك، بارلىق ٴىلىم، قۇدىرەت ولۋدا[6] بولارلىق نارسەلەر مە؟ البەتتە ٴىلىم قۇدىرەتى بار بولا-دى. حاياتى—ماعلۇم، ٴبىرى—يرادا، ياعني قالاماق. ٴىلىم بار بولسا، قالاماق تا بار. ول ەشنارسەگە حارەكەت بەرمەيدى. هاممەگە حارەكەت بەرەتۇعىن ٴوزى. ول يرادا—ٴىلىمنىڭ ٴبىر سيپاتى كالەم، ياعني سويلەۋشى دەگەن: ٴسوز قارىپسىز، دا-ۋىسسىز بولۋشى ما ەدى؟ اللانىڭ ٴسوزى—قارىپسىز، داۋىس-سىز. ەندى ولاي بولسا، ايتقانداي قىلىپ بىلدىرەتۇعىن قۇدىرە-تى جانە باسار، ساميع، ياعني كورۋشى، ەستۋشى دەگەن. اللا تاعالانىڭ كورمەگى، ەستىمەگى ٴبىز سەكىلدى كوزبەنەن، قۇ-لاقپەنەن ەمەس، كورگەندەي، ەستىگەندەي، بىلەتۇعىن ٴىلىم-

---

① ورنىقتى، تۇراقتى.
② ارابشا: يسمان حۇسنالار—جاقسى ەسىمدەر.
③ وزىنە لايىق.
④ ٴوزى ىستەيتىن.
⑤ ٴتۇسىندىرۋ، تۇسىنىك بەرۋ.
⑥ كۇش بولۋدا.

سيپاتىمىزدى هام ول اتتارى ٴبىرلان اعلامالانعان[1]فيعىل قۇدا-
عا[2]فيعىلىمىزدى ەرتپەك نە ٴبىرلان تابىلادى، قالايشا تابىلادى؟
ونى بىلمەك كەرەك. ول—اللا تاعالانىڭ زاتى، ەشبىر سيپاتقا
مۇقتاج ەمەس، ٴبىزدىڭ عاقىلىمىز مۇقتاج، جوعارعى جازىل-
مىش سيپاتتار ٴبىرلان تاعرىفلاپ[3]تانىماققا كەرەك. ەگەردە ول
سيپاتتار ٴبىرلان تاعرىفلاماساق، بىزگە ماعرىفاتۇللا[4]قيىن
بولادى، ٴبىز اللا تاعالانى ٴوزىنىڭ بىلىنگەنى قادارى عانا بىلە-
مىز، بولماسا تۇگەل بىلمەككە مۇمكىن ەمەس. زاتى تۇگىل،
حيكمەتىنە ەشبىر حاكيم اقىل ەرىستىرە المادى. اللا تاعالا
ولشەۋسىز، ٴبىزدىڭ اقىلىمىز—ولشەۋلى. ولشەۋلى ٴبىرلان
ولشەۋسىزدى بىلۋگە بولمايدى. ٴبىز اللا تاعالا ”ٴبىر“ دەيمىز،
”بار“ دەمەكلىك تە—عاقىلىمىزعا ۇعىمىنىڭ ٴبىر تياناعى ٴۇ-
شىن ايتىلعان ٴسوز. بولماسا ول ”ٴبىر“ دەمەكلىك تە اللا
تاعالاعا لايىقتى كەلمەيدى. انىڭ ٴۇشىن مۇمكىناتتىڭ[5]نشىندە
نە نارسەنىڭ ٴۇجۇدى[6]بار بولسا، ول بىرلىكتەن قۇتىلمايدى.
ٴاربىر حاديسكە[7]ايتىلاتۇعىن ٴبىر قاديمگە تاعرىيف[8]بولمايدى.
ول ”ٴبىر“ دەگەن ٴسوز عالامنىڭ نشىندە، عالام اللا تاعالانىڭ

---

[1] بەلگىلى، انىق.
[2] ٴتاڭىردىڭ ٴىسى.
[3] ايىرۋ، انىقتاۋ، ٴبىلۋ.
[4] اللانى تانۋ.
[5] بولۋى مۇمكىن نارسەلەر.
[6] بار بولۋ، بولمىس.
[7] پايعامبار ٴسوزى.
[8] ەسكى، كونە.

ولاردىڭ ماعىناسىن ٴبىل هام سەگىز سيپات زاتيالارى[1]نە دە-
گەن ٴسوز كامىل ۇيرەن. ٴوزىڭدى ونىڭ قۇلى ٴبىلىپ وزىڭە
ٴمۇسلىيم[2]ات قويىپ، ٴتاسلىيم[3]بولعانىڭا راست بولاسىڭ دا.
ٴوز پيعىلدارىڭدى سوعان ٴوز حالىڭشە ۇقساتۋدى شارت قىل.
اللا تاعالا ۇقساي الام با دەپ، نادانىدىق ٴبىرلان ول سوزدەن
جيىركەنبە، ۇقساماق —ٴدال بىردەيلىك داعۋاسى ٴبىرلان
ەمەس، سونىڭ سوڭىندا بولماق. انىڭ ٴۇشىن اللا تاعالانىڭ
سيپاتتارى: حايات[4]، عىلىم، قۇدىرەت[5]، باسار[6]،
ساميع[7]، يىرادا[8]، كالام[9]، تاكين.[10]

بۇل سەگىزىنەن اللا تاعالاداعىداي كامالات-عازامات[11]
ٴبىرلان بولماسا دا، پەندەسىندە دە اربىرىنەن ٴوز حالىنشە بار
قىلىپ جاراتىپتى.

ٴجا، ٴبىز ٴوزىمىزدىڭ بويىمىزداعى سەگىز ٴزاررا[12] اتتاس
سيپاتىمىزدى ول اللا تاعالانىڭ سەگىز ۇلىعى سيپاتىنان باس
بۇرعىزىپ، وزگە جولعا سالماق ٴبىرلان ٴبىزدىڭ اتىمىز ٴمۇ-
سلىيم بولا الا ما؟ بولماسا كەرەك. ٴجا، ول سەگىز سيپاتىنا

---

① وزىنە حاس، وزىنە لايىق.
② مۇسلمان ادام.
③ بەرىلۋ.
④ تىرشىلىك، ٴتىرى بولۋ.
⑤ كۇش.
⑥ ارابشاسى: باسارا— كورۋ، كورۋشى.
⑦ ەستۋ، ەستۋشى.
⑧ تىلەۋ، قالاۋ.
⑨ سوزدەر.
⑩ بولدىرۋ.
⑪ جەتىسۋ، ۇلكەن.
⑫ كىشكەنتاي.

لان علىم-ٴبىلىمنىڭ حاقيقاتى تابىلمايدى.

مال، ماقتان، عيززات-قۇرمەت ادامدى ٴوزى ىزدەپ تاپسا
ادامدىقتى بۇزبايدى هام كورىك بولادى. ەگەردە ادام ٴوزى ولارعا
تابىنىپ ىزدەسە تاپسا دا، تاپپاسا دا ادامدىعى جوعالادى. ەندى
حاقيقات ٴسۇيىپ، شىندى بىلمەك قۇمارىڭ بار بولسا، ادامدىققا
لايىقتى ىقىلاستى قۇلاعىڭدى قوي. اۋەلى ٴدىن ٴىسلامنىڭ جو-
لىنداعى پاندەلەر، يمانىنىڭ حاقيقاتىن ٴبىلسىن. يمان دەگەند-
ىمىز ٴبىر عانا ينانماق ەمەس، سەن اللا تاعالانىڭ بىرلىگىنە،
ۋا قۇرانىنىڭ انىڭ ٴسوزى ەكەندىگىنە، ۋا پايعامبارىمىز مۇحام-
مەد مۇستافا ساللاللاهي عالايهي ٴۋاسسالام① انىڭ تارامىنان ەلشى
ەكەندىگىنە ينانىدىق. ٴجا، نە ٴبىتتى؟ سەن اللا تاعالاعا اللا تاعالا
ٴۇشىن يمان كەلتىرەمىسىڭ، ٴيا ٴوزىڭ ٴۇشىن يمان كەلتىرە-
مىسىڭ؟ سەن يمان كەلتىرمەسەڭ دە اللا تاعالاعا كەلەر ەشبىر
كەمشىلىك جوق ەدى. ٴيا ٴوزىڭ ٴۇشىن يمان كەلتىرسەڭ،
ٴجا ينانىدىڭ. ول ينانماقتىق ٴبىرلان قالسا، ساعان پايدا بەرمەي-
دى. انىڭ ٴۇشىن سەن ٴوزىڭ ينانماقتىعىڭنان پايدا الا الما-
دىڭ: پايدالانامىن دەسەڭ، پايدا بەرەدى، كامىل يمان بولادى.
پايدانى قالايشا الۋدى بىلمەك كەرەك. ٴسىز "امەنتۋ ٴبيللاهي
كاما هۋا ٴبي ايسمايهي ٴۋا سيفاتيهي"② دەدىڭىز. ول ەسىــدىم
الــلالار③ هامما ول اللا تاعالانىڭ فيعىل عازيملارىنىڭ④ اتتارى،

① مۇحاممەد پايعامپارعا قۇدايدىڭ شاپاعاتى مەن سالەمى جەتسىن دەگەن ٴسوز.
② قۇدايعا ونىڭ ەسىمدەرى مەن سيپاتتارىنا يمان كەلتىرەمىن.
③ اللانىڭ اتتارى.
④ ۇلى سيپات.

دى علىم-ٴبىلىمدى ۆيرەنسە، بىلسە دەپ ٴۇمىت قىلماقتا بولادى. بولماسا جوق، ەڭ بولماسا شالا. ونىڭ ٴۇشىن كوبىنە-سە بالالاردى جاسىندا اتا-انالارى قياناتشىلىقتا سالىندىرىپ الا-دى، سوڭىنان موللاعا بەرگەن بولادى ٴيا ول بالالار وزدەرى بارعان بولادى—ەشبىر ٴباھرا[1]بولمايدى.

ول قياناتشىل بالالارى تالاپقا دا، علىمعا دا، ۇستازعا دا، حاتتا[2]يمان ىھتيقاتقا دا قيانات ٴبىرلان بولادى. بۇل قياناتشىلار جارىم ادام، جارىم موللا، جارىم مۇسلمان. ولاردىڭ ادامشىلد-ىعىنىڭ كامەلات[3]تاپپاعى—قيىنىنىڭ قيىنى. سەبەبى اللا تاعالا ٴوزى—”حاقيقات جولى“، حاقيقات ٴبىرلان راستىق—قياناتتىڭ دۇشپانى، دۇشپانى ارقىلى شاقىرتقانعا دوس كەلە مە؟ كوڭىلدە وزگە ماحاببات تۇرعاندا حاقىلىقتى تاپپايدى. ادامنىڭ علىمى، ٴبىلىمى حاقيقاتقا، راستىققا قۇمار بولىپ، ٴار نارسەنىڭ ٴتۇ-بىن، حيكمەتىن بىلمەككە ىنتىق ٴبىرلان تابىلادى. ول—اللانىڭ علىمى ەمەس ھامانى بىلەتۇعىن علىمعا ىنتىقتىق، ٴوزى دە ادامعا وزىندىك علىم بەرەدى.

انىڭ ٴۇشىن ول اللانىڭ وزىنە عاشىقتىق. علىم—اللانىڭ ٴبىر سيپاتى، ول حاقيقات، وعان عاشىقتىق ٴوزى دە حاقىلىق ھام ادامدىق ٴدۇر بولماسا مال تاپپاق، ماقتان تاپپاق، عيززات-قۇرمەت[4]تاپپاق سەكىلدى نارسەلەردىڭ ماحاباتى ٴبىر-

---

① پايدا، ناتيجە.
② ٴتىپتى.
③ سەنىم، نانىم.
④ قادىرلى، سيلى.

وتىز سەگىزىنشى ٴسوز

ەي، جۇرەگىمنىڭ قۋاتى، پەرزەنتلەرىم! سىزدەرگە ادام ۇعىلىنىڭ مىنەزدەرى تۋرالى ٴبىراز ٴسوز جازىپ يادكار[①] قالدىرايىن. ىقىلاس ٴبىرلان وقىپ، ۇعىپ الىڭىزدار، ونىڭ ٴۇشىن ماحابباتىڭ تولادى. ماحاببات—اۋەل ادامنىڭ ادامدىعى، عاقىل، عىلىم دەگەن نارسەلەر ٴبىرلان. مۇنىڭ تابىلماقتىعىنا سەبەپتەر—اۋەلى هاۋاس ٴساليم[②] هام ٴتان ساۋلىق، بۇلار تۋدىسىنان بولادى، قالىمىسى جاقسى انا، جاقسى اتا، جاقسى قۇربى، جاقسى ۇستازدان بولادى. تالاپ، ۇعىم ماحابباتتان شىعادى. عىلىم-بىلىمگە ماحابباتتاندىرماق الگى ايتىلعان ۇشەۋىنەن بولادى. عىلىم-ٴبىلىمدى اۋەلى باستان بالا ٴوزى ىزدەنىپ تاپپايدى. باسىندا زورلىقپەنەن، ياكي الداۋمەنەن ٴۇيىر قىلىۋ كەرەك. ۇيرەنە كەلە ٴوزى ىزدەگەندەي بولعانشا. قاشان ٴبىر بالا عىلىم-ٴبىلىمدى ماحابباتپەنەن كوكسەرلىك بولسا، سوندا عانا ونىڭ اتى ادام بولادى. سونان سوڭ عانا اللا تاعالانى تانىماقتىق ٴوزىن تانىماقتىق، دۇنيەنى تانىماقتىق، ٴوز ادامدىعىن بۇزباي عانا ٴجالىپ ٴمانفاعات[③] دافعى مۇزارراتلارنى[④] ايىرماقلىق سەكىلد-

---

① ەسكەرتكىش، ەستە قالۋ.
② جاقسى سيپات.
③ تابىس، كىرىس؛ پايدا، قايىرىمدى ٴىس، قىزىعۋشىلىق.
④ زارارلىدان قاشۋ.

باياعداي كورىنەر.

18. باقپەن اسقان پاتشادان، ميمەن اسقان قارا ارتىق؛ ساقالىن ساتقان كارىدەن ەڭبەگىن ساتقان بالا ارتىق.

19. توق تىلەنشى—ادام سايتانى، حاراكەتسىز سوپى—مونتانى.

20. جامان دوس—كولەڭكە، باسىڭدى كۇن شالسا، قاشىپ قۇتىلا المايسىڭ؛ باسىڭدى بۇلت شالسا، ىزدەپ تابا المايسىڭ.

21. دوسى جوقپەن سىرلاس، دوسى كوپپەن سيلاس. قايعىسىزدان ساق بول، قايعىلىعا جاق بول.

22. قايىراتسىز اشۋ—تۇل، تۇرلاۋسىز عاشىق—تۇل، شاكىرتسىز عالىم—تۇل.

23. باعىڭ وسكەنشە تىلەۋىڭدى ەل دە تىلەيدى، ٴوزىڭ دە تىلەيسىڭ، باعىڭ وسكەن سوڭ ٴوزىڭ عانا تىلەيسىڭ.

بولسا، زاماناداسىنىڭ ٴبارى ۋينوۋات.

10. مەن ەگەر زاكون قۋاتى قولىمدا بار كىسى بولسام، ادام مىنەزىن تۇزەپ بولمايدى دەگەن كىسىنىڭ ٴتىلىن كەسەر ەدىم.

11. دۇنيەدە جالعىز قالعان ادام—ادامنىڭ ولگەنى. قاپا-شىلىقتىڭ ٴبارى سونىڭ باسىندا. دۇنيەدە بار جامان دا كوپتە، ٴبىراق قىزىق تا، ەرمەك تە كوپتە. باستاپقىعا كىم شىدايدى؟ سوڭعىعا كىم ازبايدى؟

12. جاماندىقتى كىم كورمەيدى؟ ٴۇمىتىن ۇزبەك—قايراتسىزدىق، دۇنيەدە ەشنارسەدە بايان جوق ەكەنى راس، جا-ماندىق تا قايدان باياندап قالادى دەيسىڭ! قارى قالىڭ قاتتى قىستىڭ ارتىنان كوگى قالىڭ، كولى مول جاقسى جاز كەلمەۋ-شى مە ەدى!

13. اشۋلى ادامنىڭ ٴسوزى از بولسا، ىزا، قۋاتى ارتىندا بولعانى. ەگەردە اۋزىنان قارا قان اعىزسا، دومبىت ماقتانشاق ٴيا قورقاق.

14. قۋانباقتىق پەن باق—ماستىقتىڭ ۇلكەنى، مىڭنان ٴبىر كىسى-اق ك. . . ن اشپايتۇعىن، اقىلى بويىندا قالادى.

15. ەگەر ٴىسىم ٴونسىن دەسەڭ رەتىن تاپ.

16. بيىك ٴمانساپ—بيىك جارتاس، ەرىنبەي ەڭبەكتەپ جىلان دا شىعادى، ەكپىندەپ ۇشىپ قىران دا شىعادى. جىك-شىل ٴول جەتپەي ماقتايدى، جەل وكپەلەر شىن دەپ ويلايدى.

17. دۇنيە—ۇلكەن كول، زامان—سوققان جەل، الدىڭعى تولقىن—اعالار، ارتقى تولقىن—ىنىلەر، كەزەكپەنەن ولىنەر،

وتىز جەتىنشى ٴسوز

1. ادامنىڭ ادامشىلىعى ٴىستى باستاعاندىعىنان بىلىنەدى، قالايشا بىتىرگەندىگىنەن ەمەس.

2. كوڭىلدەگى كورىكتى وي اۋىزدان شىققاندا ٴوڭى قاشادى.

3. حيكمەت سوزدەر ٴوزىمشىل نادانعا ايتقاندا، كوڭىل ۋانعانى دا بولادى، وشكەنى دە بولادى.

4. كىسىگە بىلىمىنە قاراي بولىستىق قىل. تاتىمسىزعا قىلعان بولىستىق ادامدى بۇزادى.

5. اكەسىنىڭ بالاسى—ادامنىڭ دۇشپانى. ادامنىڭ بالاسى—باۋىرىڭ.

6. ەر ارتىق سۇراسا دا ازعا رازى بولادى. ەز از سۇرار، ارتىلتىپ بەرسەڭ دە رازى بولماس.

7. ٴوزىڭ ٴۇشىن ەڭبەك قىلساڭ ٴوزى ٴۇشىن وتتاعان حايۋاننىڭ ٴبىرى بولاسىڭ؛ ادامشىلىقتىڭ قارىزى ٴۇشىن ەڭبەك قىلساڭ، اللانىڭ سۇيگەن قۇلىنىڭ ٴبىرى بولاسىڭ.

8. سوكراتقا ۋ ىشكىزگەن، يواننا اركتى وتقا ورتەگەن، عايسانى دارعا اسقان، پايعامبارىمىزدى تۇيەنىڭ جەمتىگىنە كومگەن كىم؟ ول—كوپ، ەندەشە، كوپتە اقىل جوق. ەبىن تاپ تا، جونگە سال.

9. ادام بالاسىن زامان وسىرەدى، كىمدە-كىم جامان

قىزارمايدى دا. ”ول ىستەن مەن ۋياتتى بولدىم دەدىم عوي، ەندى نەڭ بار؟“ — دەيدى. ٴيا بولماسا، ”ٴجا، ٴجا، وعان مەن-اق ۋياتتى بولايىن، سەن ٴوزىڭ دە سويتپەپ پە ەدىڭ“ دەيدى. نەمەسە ”پالەنشە دە، تۇگەنشە دە ٴتىرى ٴجۇر عوي، پالەن قىلعان، تۇگەن قىلعان، مەنىكى ونىڭ قاسىندا نەسى ٴسوز، پالەندەي، تۇگەندەي ٴمانىسى بار ەمەس پە ەدى؟“ — دەپ، ۋيالتامىن دەسەڭ، جاپ-جاي وتىرىپ، داۋىن ساباپ وتىرادى. وسىنى ۋيالعان كىسى دەيمىز بە؟ ۋيالماعان كىسى دەيمىز بە، ۋيالعان دەسەك، حاديس اناۋ، جاقسىلاردان قالعان ٴسوز اناۋ. وسىنداي ادامنىڭ يمانى بار دەيمىز بە، جوق دەيمىز بە؟!

ۇيالىپ كەتەسىڭ. مۇنىڭ سەبەبى، سول ۇيات ٴۇستى قىلعان ادامدى ەسىركەگەندىكتەن بولادى. ”ياپىرماي، مىنا بايقۇسقا نە بولدى، ەندى مۇنىڭ ٴوزى نە بولادى“ دەگەندەي، ٴبىر نارسە ىشتەن راقىم سەكىلدى بولىپ كەلىپ، ٴوزىڭدى قىسىپ، قىـ-زارتىپ كەتەدى.

بىرەۋى سونداي ۇيات، ٴشاريعاتقا تەرىس، ٴيا اقىلعا، ٴيا ابىرلى بويعا تەرىس، ٴيا ادامشىلىققا كەسەل قىلىق، قاتەدەن، ياكي ناپسىگە ەرىپ عاپىلدىقتان ٴوز بويىڭنان شىققاندىعىنان بولادى. مۇنداي ۇيات قىلىق قىلعاندىعىڭدى بوتەن كىسى بىلمە-سە دە، ٴوز اقىلىڭ، ٴوز ىنسابىڭ ٴوزىڭدى سوككەن سوڭ، ىشتەن ۇيات كەلىپ، وزىنە جازا تارتتىرادى. كىرەرگە جەر تابا الماي، كىسى بەتىنە قاراي الماي، ٴبىر ٴتۇرلى قىسىمعا تۇسە-سىڭ. مۇنداي ۇياتى كۇشتى ادامدار ۇيقىدان، تاماقتان قالاتۇ-عىنى دا بار، حاتتا ٴوزىن ٴوزى ولتىرەتۇعىن كىسىلەر دە بولادى. ۇيات دەگەن ادامنىڭ ٴوز بويىنداعى ادامشىلىعى، يتتىـ-گىڭدى ىشىڭنەن ٴوز موينىڭا سالىپ، سوگىپ قىلعان قىسىمـ-ىنىڭ اتى. ول ۋاقىتتا تىلگە ٴسوز دە تۇسپەيدى، كوڭىلگە وي دا تۇسپەيدى. كوزىڭنىڭ جاسىن، مۇرنىڭنىڭ سۋىن ٴسۇرتىپ الۋعا دا قولىڭ تيمەيدى، ٴبىر ٴيت بولاسىڭ. كوزىڭ كىسى بەتىنە قاراماق تۇگىل، ەشنارسەنى كورمەيدى. مۇنداي قىلىققا جەتىپ ۇيالعان ادامعا وكپەسى بار كىسى كەشپەسە، ياكي ونىڭ ۇستىنە تاعى اياماي ورتەندىرىپ ٴسوز ايتقان كىسىنىڭ ٴوزىنىڭ دە ادامشىلىعى دەسە بولار.

وسى كۇندە مەنىڭ كورگەن كىسىلەرىم ۇيالماق تۇگىل،

وتىز التىنشى ٴسوز

پايعامبارىمىز سالاللاھۋ ھالايھي ٴۋاسالالامنىڭ[1]حاديس شاريفىندە[2]ايتىپتى: "مەن ٴلا حاياھۋن ۋا ٴلا يمانۋن ٴلاھۋ" دەپ، ياعني كىمنىڭ ۇياتى جوق بولسا، ونىڭ يمانى دا جوق دەگەن. ٴبىزدىڭ قازاقتىڭ ٴوزىنىڭ ماقالى دا بار: "ۇيات كىمدە بولسا، يمان سوندا" دەگەن. ەندى بۇل سوزدەن ٴبىلىندى، ۇيات ٴوزى يمانىنىڭ ٴبىر مۇشەسى ەكەن، ولاي بولعاندا بىلمەك كەرەك، ۇيات ٴوزى قانداي نارسە؟

ٴبىر ۇيات بار—ناداندىقتىڭ ۇياتى: جاس بالا ٴسوز ايتۋدان ۇيالعان سەكىلدى، جاقسى ادامنىڭ الدىنا جازىقسىز-اق، انشەيىن بارىپ جولىعىسۋدان ۇيالعان سەكىلدى. نە ٴشاريعاتقا تەرىس، نە اقىلعا تەرىس جازىعى جوق بولسا دا، ناداندىقتان بويىن كەرىستەندىرىپ، شەشىلمەگەندىك قىلىپ ۇيالماس نارسەدەن ۇيالعان ۇيالۋ—اقىماقتىق، جاماندىق.

شىن ۇيات سونداي نارسە: ٴشاريعاتقا تەرىس ٴيا اقىلعا تەرىس، ٴيا ابىيىرلى بويعا تەرىس ٴبىر ٴىس سەبەپتى بولادى. مۇنداي ۇيات ەكى ٴتۇرلى بولادى. بىرەۋى—ونداي قىلىق وزىڭنەن شىقپاي-اق، ٴبىر بوتەن ادامنان شىققانىن كورگەندە سەن

---

① ارابشا دۇرىسى: سالالا اللاحۋحالايحي ۋاساللام—قۇدايدىڭ راحىمەتى جاۋعىر.

② پايعامبار تۋرالى اڭگىمەلەر.

بار، دايىن، كىرىڭدەر! ھام ول رازىلىقتارىڭنان باسقا وسى ماحشار نشىندە، سەندەردىڭ وسى قىلعانىڭا ٴوزى قىلماسا دا، ٴىشى ەرىپ ىنتىق بولعان دوستارىڭ تابىلسا، شاپاعات قىلىڭ-دار!“ دەپ ايتار دەيدى.

وتىز بەسىنشى ٴسوز

ماحشارعا بارعاندا قۇداي تاعالا قاجى، مولدا، سوپى، جومارت، شەيىتتەردى قاتار قويىپ، سۇرار دەيدى. دۇنيەدە عيززات-قۇرمەت الماق ٴۇشىن، حاجى بولماق ٴۇشىن قاجى بولعاندى، مولدا بولعاندى، سوپى بولعاندى، جومارت بولعاندى، شەيىت بولعانداردى ٴبىر بولەك قويار دەيدى. اقيرەتكە بولا ٴبىر عانا قۇداي تاعالانىڭ رازىلىعىن تاپپاق ٴۇشىن بولعانداردى ٴبىر بولەك قويار دەيدى.

دۇنيە ٴۇشىن بولعاندارعا ايتار دەيدى: ”سەندەر دۇنيەدە حاجەكە، مولدا ەكە، سوپى ەكە، مىرزا ەكە، باتىر ەكە اتالماق ٴۇشىن ونەر قىلىپ ەدىڭدەر، ول دۇنيەڭ مۇندا جوق. سەندەردىڭ ول قىزىقتى دۇنيەڭ حاراپ بولعان، سونىمەن بىرگە قىلعان ونەرلەرىڭ دە ٴبىتتى. ەندى مۇندا قۇرمەت الماق تۇگىل، سۇراۋ بەرىڭدەر! مال بەردىم، ٴومىر بەردىم، نە ٴۇشىن سول مالدارىڭدى، ومىرلەرىڭدى، بەتىڭە اقيرەتتى ۇستاپ، دەن نيەتىڭ دۇنيەدە تۇرىپ جۇرتتى الداماق ٴۇشىن سارىپ قىلدىڭدار؟“ —دەپ.

انە شىن نيەتىمەنەن ورنىن تاۋىپ، ٴبىر قۇدايدىڭ رازىلىعى ٴۇشىن ونەر قىلعاندارعا ايتار دەيدى: ”سەندەر ٴبىر عانا مەنىڭ رازىلىعىمدى ىزدەپ مالدارىڭدى، ومىرلەرىڭدى سارىپ قىلىپ ەدىڭدەر، مەن رازى بولدىم. سىزدەرگە لايىقتى قۇرمەتتى ورنىم

ەڭبەگىمدى جاندىر دەمەي، پالەنشەنىكىن اپەر دەمەك ول قۇدايعا ايتارلىق ٴسوز بە؟ قۇداي بىرەۋ ٴۇشىن بىرەۋگە ٴجابىر قىلۋىنا لايىعى بار ما؟ ەكى ٴسوزدىڭ باسىن قوسارلىق نە اقىلى، نە عىلىمى جوق بولا تۇرا وزىمدىكىن ٴجون قىلامىن دەپ، قۇر ”ٴوي، ٴتاڭىر-اي!“ دەپ تالاسا بەرگەننىڭ نەسى ٴسوز؟ ونىڭ نەسى ادام؟

ـدا، قاي ادامنىڭ كوڭىلىندە دۇنيە قايعىسى، دۇنيە قۋانىشى اقيرەت قايعىسىنان، اقيرەت قۋانىشىنان ارتىق بولسا — مۇسىلمان ەمەس. ەندى ويلاپ قاراي بەر، ٴبىزدىڭ قازاق تا مۇسىلمان ەكەن.

ەگەردە ەكى نارسە بولسا، ٴبىرى اقيرەتكە كەرەكتى، ٴبىرى وسى دۇنيەدە كەرەكتى، ٴبىرىن السا، ٴبىرى تيمەيتۇعىن بولسا، سوندا بىرەۋ اقيرەتكە كەرەكتىنى الماي، ەكىنشى كەز كەلگەندە الارمىن دەپ، جوق، ەگەر كەز بولمايتۇعىن بولسا، كەڭ قۇداي ٴوزى كەڭشىلىكپەن كەشىرەد-داعى، مىنا كەزى كەلىپ تۇرعاندا مۇنى جىبەرىپ بولماس دەپ، دۇنيەگە كەرەكتىنى السا، ەندى ول كىسى جانىن بەرسە اقيرەتتى دۇنيەگە ساتقانىم جوق دەپ، نانۋعا بولا ما؟

ادام بالاسىنا ادام بالاسىنىڭ ٴبارى —دوس. نە ٴۇشىن دەسەڭ، دۇنيەدە جۇرگەندە —تۋىسىڭ، ٴوسۋىڭ، تويۋىڭ، اشىعۋىڭ، قايعىڭ، قازاڭ، دەنە ٴبىتىمىڭ، شىققان جەرىڭ، بارماق جەرىڭ — ٴبارى بىردەي، اقيرەتكە قاراي — ٴولۋىڭ، كورگە كىرۋىڭ، ٴشىرۋىڭ، ماحشاردا سۇرالۋىڭ— ٴبارى بىردەي، ەكى دۇنيەنىڭ قايعىسىنا، پالەسىنە حاۋپىڭ، ەكى دۇنيەنىڭ جاقسىلىعىنا راقاتىڭ ٴبارى بىردەي ەكەن. بەس كۇندىك ٴومىرىڭ بار ما، جوق پا؟ بىرىڭە ٴبىرىڭ قوناق ەكەنسىڭ، ٴوزىڭ دۇنيەگە دە قوناق ەكەنسىڭ، بىرەۋدىڭ بىلگەندىگىنە بىلمەستىگىن تالاستىرىپ، بىرەۋدىڭ باعىنا، مالىنا كۇندەستىك قىلىپ، ٴيا كورسە قىزارلىق قىلىپ كوز الارتىسپاق لايىق پا؟

تىلەۋدى قۇدايدان تىلەمەي، پەندەدەن تىلەپ، ٴوز بەتىمەن

وتىز ٴتورتىنشى ٴسوز

جۇرتتىڭ ٴبارى بىلەدى ولەتۇعىنىن جانە ٴولىم ۇنەمى قارتايتىپ، كەلمەيتۇعىنىن، ٴبىر العاندى قايتا جىبەرمەيتۇعىنىن. قازاق وسىعان دا، امال جوق، نانادى، انىق ٴوز ويىنا، اقىلىنا تەكسەرتىپ نانبايدى.

جانە ھامانى جاراتقان قۇداي بار. اقيرەتتە سۇراۋ الادى، جاماندىققا جازعىرادى، جاقسىلىققا جارىلقايدى، جازعىرۋى دا، جارىلقاۋى دا پەندە ىسىنە ۇقسامايدى، بەگىرەك ەسەپسىز قيناۋى دا بار، بەگىرەك ەسەپسىز جەتىستىرۋى دە بار دەپ بارىنە—سەندىك دەيدى. جوق، ونىسىنا مەن سەنبەيمىن. ولار سەندىم دەسە دە، انىق اقيقات كوزى جەتىپ، دەن قويىپ، ۇيىپ سەنبەيدى. ول ەكەۋىنە انىق سەنگەن كىسى ۋايىم ويلاپ نە كەرەك؟ وسى ەكەۋىنە لايىقتى جاقسىلىقتى وزدەرى دە ىزدەپ تابا بەرەدى. ەگەردە وسى ەكەۋىنە بۇلدىر سەنىپ وتىرسا، ەندى نەگە سەندىرە الامىز؟ ونى قايتىپ تۇزەتە الامىز؟ ولاردى مۇسىلمان دەپ قالايشا يمانى بار عوي دەيمىز.

كىمدە-كىم اقيرەتتە دە، دۇنيەدەن دە قور بولمايىن دەسە، بىلمەك كەرەك: ەش ادامنىڭ كوڭىلىندە ەكى قۋانىش بىردەي بولمايدى، ەكى ىنتىق قۇمارلىق بىردەي بولمايدى، ەكى قورقىنىش، ەكى قايعى—ولار دا بىردەي بولمايدى. مۇنداي ەكى نارسەنى بىردەي بولادى دەپ ايتۋعا مۇمكىن ەمەس. ولاي بولعان-

تان تامىر بولالىق دەپ، ٴبىر بولىمسىزىن بەرگەن بولىپ، ارتىنان ۋيتەمىن، بۋيتەمىن، قارىق قىلامىن تامىرىم، دوسىم دەسە، مەن دە كەرەكتىنىڭ ٴبىرى بولىپ قالىپپىن عوي دەپ جانە جاسىنان ٴىس ىستەپ ۋيدەن شىقپاعاندىق قىلىپ، جوق-بارعا تىرىسىپ، الداعاندى بىلمەي، دەرەۋ ونىڭ جەتپەگەنىن جەتكىزەمىن دەپ، ٴتىپتى جەتپەسە وزىنەن قوسىپ، قىلىپ بەر دەگەنىنىڭ ٴبارىن قىلىپ بەرىپ، كوۋنى ٴوتىپ، ەڭبەك قىلار ۋاقتىنان ايرىلىپ، ”جوعارى شىققا“ قارىق بولىپ، تاماق، كيىم، بورىش ەسىنەن شىعىپ كەتىپ، ەندى ولار قىسقان كوۋنى بىرەۋدىڭ مالىن بۋلداپ، قارىزعا الادى.

ونى قىلىپ بەرەيىن، مۋنى قىلىپ بەرەيىن دەپ سونىمەنەن تابىسى قۋرالماي، بورىش اسىپ، داۋعا ىينالىپ، ادامشىلىقتان ايرىلىپ، قور بولىپ كەتەدى. وسى نەسى ەكەن؟ قازاقتىڭ بالاسىنىڭ ٴوزى الداعىش بولا تۋرىپ جانە ٴوزى بىرەۋگە الداتقىش بولاتىندىعى قالاي؟

وتىز ٴۇشىنشى ٴسوز

ەگەردە مال كەرەك بولسا، قول ونەر ۇيرەنبەك كەرەك. مال جۇتايدى، ونەر جۇتامايدى. الداۋ قوسپاي ادال ەڭبەگىمەن ساتقان قول ونەرلى— قازاقتىڭ اۋليەسى سول. ٴبىراق قۇداي تاعالا قولىنا از-ماز ونەر بەرگەن قازاقتىڭ كەسەلدەرى بولادى.

اۋەل— بۇل ئسىمدى ول ىسىمنەن اسىراين دەپ، ارتىق ىسمەرلەر ىزدەپ ٴجۇرىپ كورىپ، ٴبىراز ىستەس بولىپ، ونەر ارتتىراين دەپ، تۇزدەن ونەر ىزدەمەيدى، قولىنداعى از-مۇزىنا ماقتانىپ، وسى دا بولادى دەپ، باياعى قازاقتىڭ تالاپسىزدىعىنا تارتىپ، جاتىپ الادى.

ەكىنشى— ەرىنبەي ىستەي بەرۋ كەرەك قوي. ٴبىر-ەكى قارا تابىلسا، مالعا بوگە قالعان كىسىمسىپ، ”ماعان مال جوق پا؟“ دەگەندەي قىلىپ، ەرىنشەك، جالقاۋ، سالعىرت، كەربەز-دىككە سالىنادى.

ٴۇشىنشى— ”دارقانسىڭ عوي، ونەرلىسىڭ عوي، شىرا-عىم“، نەمەسە ”اعاكە، نەڭ كەتەدى وسى عانامدى ىستەپ بەر!“ دەگەندە، ماعان دا بىرەۋ جالىنارلىقتا جەتكەن ەكەنمىن دەپ ماقتانىپ كەتىپ، پايداسىز الداۋعا، قۇ تىلگە الدانىپ، ٴوزىنىڭ ۋاقتىن وتكىزەدى. جانە اناعان دۇنيەنىڭ قىزىعى الداۋدى بىلگەن دەگىزىپ، كوڭىلىندە ماقتاندىرىپ كەتەدى.

ٴتورتىنشى— تامىرشىلداۋ كەلەدى. باعاناعى الدامشى شاي-

ٴتورتىنشى—ٴبىلىم-عىلىمدى كوبەيتۋگە ەكى قارۋ بار. ادامنىڭ ىشىندە: ٴبىرى—مۇلاحازا[1]، ەكىنشى—مۇحافازا[2]. بۇل ەكى قۋاتتى زورايتۋ جاھاتىندە[3] بولماق كەرەك. بۇلار زورايماي، عىلىم زورايمايدى.

بەسىنشى—وسى ٴسوزدىڭ ٴون توعىزىنشى بابىندا جازىلعان اقىل كەسەلى دەگەن ٴتورت نارسە بار. سودان قاشىق بولۋ كەرەك. سونىڭ ىشىندە ۋايىمسىز سالعىرتتىق دەگەن ٴبىر نارسە بار، زىنھار[4]، جانىم، سوعان بەك ساق بول، اسىرەسە! اۋەلى قۇدانىڭ، ەكىنشى—حالىقتىڭ، ٴۇشىنشى—داۋلەتتىڭ، ٴتورتىنشى—عيبراتتىڭ، بەسىنشى—اقىلدىڭ، اردىڭ ٴبارىنىڭ دۇشپانى ول. ار بار جەردە بۇلار بولمايدى.

التىنشى—عىلىمدى، اقىلدى ساقتايتۇعىن مىنەز دەگەن ساۋىتى بار. سول مىنەز بۇزىلماسىن! كورسە قىزارلىقپەن، جەڭىلدىكپەن، ٴيا بىرەۋدىڭ ورىنسىز سوزىنە، ٴيا بىر كەز كەلگەن قىزىققا شايقالىپ قالا بەرسەڭ، مىنەزدىڭ بەرىكتىگى بۇزىلادى. ونان سوڭ وقىپ ۇيرەنىپ تە پايدا جوق، قويارعا ورنى جوق بولعان سوڭ، ولاردى قايدا ساقتايسىڭ؟ قىلام دەگەنىن قىلارلىق، تۇرام دەگەنىندە تۇرارلىق، مىنەز دە ازعىرىلمايتىن اقىلدى، اردى ساقتارلىق بەرىكتىگى، قايراتى بار بولسىن! بۇل ٴبىر اقىل ٴۇشىن، ار ٴۇشىن بولسىن!

---

[1] ويلاسۋ، پىكىر الىسۋ.
[2] ساقتاۋ، قورعاۋ.
[3] بارلىق كۇشتى جۇمساۋ، تىرىسۋ.
[4] قالايدا، ايتەۋىر.

دى. شالا مەيىر شالا بايقايدى.

ەكىنشى—علىمدى ۆيرەنگەندە، اقيقات ماقساتپەن بىلمەك ٴۇشىن ۆيرەنبەك كەرەك. باقاسقا بولا ۆيرەنبە، ازىراق باقاس كوڭىلىڭدى پىسىقتاندىرماق ٴۇشىن زالال دا ەمەس، كوبىرەك باقاس ادامدى تۇزەمەك تۇگىل، بۇزادى. ونىڭ سەبەبى ٴاربىر باقاسشىل ادام حاقتى شىعارماق ٴۇشىن عانا باقاس قىلمايدى، جەڭبەك ٴۇشىن باقاس قىلادى. ونداي باقاس حاسۋدشىلىكتى[1] زورايتادى، ادامشىلىقتى زورايتپايدى، بالكىم ازايتادى. جانە ماقساتى علىمداعى ماقسات بولمايدى، ادامدى شاتاستىرىپ، جالعان سوزگە جەڭدىرمەكشى بولادى. مۇنداي قيال ٴوزى دە بۇزىقتاردا بولادى. ٴجۇز تۇرا جولداعىلاردى شاتاستىرۋشى كىسى ٴبىر قيسىق جولداعى كىسىنى تۇزەتكەن كىسىدەن ساداعا كەتسىن! باقاس—ٴوزى دە علىمنىڭ ٴبىر جولى، ٴبىراق وعان حيرسلانۋ[2] جارامايدى. ەگەر حيرسلانسا، ٴوز ٴسوزىمشىل عۇرۋرلىق[3]، ماقتانشاقتىق، حۇسىدشىلىك بويىن جەڭسە، ونداي كىسى ادام بويىنا قورلىق كەلتىرەتۇعىن وتىرىكتەن دە، وسەكتەن دە، ۇرىسىپ-توبەلەسۋدەن دە قاشىق بولمايدى.

ٴۇشىنشى—ٴار حاقيقاتقا تىرىسىپ يجتيهاتىڭ مەن كوزىڭ جەتسە، سوني تۇت، ولسەڭ ايرىلما! ەگەردە ونداي بىلگەندىگىڭ ٴوزىڭدى جەڭە الماسا، كىمگە پۇل بولادى؟ ٴوزىڭ قۇرمەتتەمەگەن نارسەگە بوتەننەن قايتىپ قۇرمەت كۇتەسىڭ؟

---

① كۇندەۋ، كۇندەۋشىلىكتى.
② اشقاراقتانۋ، قوماعايلانۋ، ساراڭ بولۋ.
③ مەنمەندىك، ىرىلىك.

وتىز ەكىنشى ٴسوز

ٴبىلىم-عىلىم ۇيرەنبەككە تالاپ قىلۋشىلارعا اۋەل بىلمەك كەرەك. تالاپتىڭ ٴوزىنىڭ ٴبىراز شارتتارى بار. ولاردى بىلمەك كەرەك. ولاردى بىلمەي، ىزدەگەنمەن تابىلماس.

اۋەل — ٴبىلىم-عىلىم تابىلسا، دۇنيەنىڭ ٴبىر قىزىقتى نارسەسىنە دە كەرەك بولار ەدى دەپ ىزدەمەسكە كەرەك. ونىڭ ٴۇشىن ٴبىلىم-عىلىمنىڭ وزىنە عانا قۇمار، ىنتىق بولىپ، ٴبىر عانا بىلمەكتىكتىڭ ٴوزىن داۋلەت بىلسەڭ هام ٴار بىلمەگەنىڭدى بىلگەن ۋاقىتتا كوڭىلدە ٴبىر راقات حۇزۇر حاسيل[1] بولادى. سول راقات بىلگەنىڭدى بەرىك ۇستاپ، بىلمەگەنىڭدى تاعى دا سونداي بىلسەم ەكەن دەپ، ۇمىتتەنگەن قۇمار، ماحاببات پايدا بولادى. سوندا، ٴاربىر ەستىگەنىڭدى، كورگەنىڭدى كوڭىلىڭ جاقسى ۇعىپ، انىق ٴوز سۋرەتىمەن ىشكە جايعاستىرىپ الادى.

ەگەر ٴدىن كوڭىلىڭ وزگە نارسەدە بولسا، ٴبىلىم-عىلىمدى ٴبىراق سوعان سەبەپ قانا قىلماق ٴۇشىن ۇيرەنسەڭ، ونداي بىلىمگە كوڭىلىڭنىڭ مەيىرىمى، اسىراپ العان شەشەڭنىڭ مەيىرىمى سەكىلدى بولادى. باستاپقىداي بولعاندا، تاپقان شەشەنىڭ مەيىرىمى سەكىلدى بولادى. ادام كوڭىلى شىن مەيىرلەنسە، ٴبىلىم-عىلىمنىڭ ٴوزى دە مەيىرلەنەدى، تەزىرەك قولعا تۇسە-

---

[1] تىنىشتىق، راقاتشىلىق.

وتىز ٴبىرىنشى ٴسوز

ەستىگەن نارسەنى ۇمىتپاستىنقا ٴتورت ٴتۇرلى سەبەپ بار.

اۋەلى—كوكىرەگى بايلاۋلى بەرىك بولماق كەرەك؛

ەكىنشى—سول نارسەنى ەستىگەندە، ٴيا كورگەندە عيبىراتلانۋ① كەرەك، كوڭىلدەنىپ، تۇشىنىپ، ىنتامەن ۇعۋ كەرەك؛

ٴۇشىنشى—سول نارسەنى، ىشىنەن بىرنەشە ۋاقىت قايتالاپ ويلانىپ، كوڭىلگە بەكىتۋ كەرەك؛

ٴتورتىنشى—وي كەسەلدى نارسەلەردەن قاشىق بولۋ كەرەك. ەگەر كەز بولىپ قالسا، سالىنباۋ كەرەك.

وي كەسەلدەرى: ۋايىمسىز سالعىرتتىق، ويىنشى-كۇلكىشىلدىك، ٴيا ٴبىر قايعىعا سالىنۋ، ٴيا ٴبىر نارسەگە قۇمارلىق پايدا بولۋ. بۇل ٴتورت نارسە—كۇللى اقىل مەن عىلىمدى توزدىراتۇعىن نارسەلەر.

---

① ۇلگى.

عىن داراقى جۋرتتى وسى سوزىمەن ايدىندىرامىن، "مىنا كاپىر-
دەن كىسى شوشيتۋعىن ەكەن" دەگىزىپ ايدىندىرايىن دەپ اي-
تىپ وتىرعان قۋر دومبىتباسى بولىپ، بوسقا قوقيىپ وتىرسا،
سونى نە دەيمىز؟

ٴاي، قۋداي-اي! جانعا مىرزالىق قىلاتۋعىن، ەردىڭ جادا-
عايدا-اق سەرتكە تۋرعىشتىق، مالعا مىرزالىعى، دۋنيەنى ٴبىر
تيىن ەسەپ كورمەيتۋعىنى جومارتتىعى— ٴارتۋرلى بەلگىسى بو-
يىندا تۋرماس پا ەدى؟

"ۋيالماس بەتكە تالماس جاق بەرەدى" دەپ كوپ بىلجىراعان
ارسىز، ۋياتسىزدىڭ ٴبىرى-داعى.

وتىزىنشى ٴسوز

قىرقىن مىنسە قىر ارتىلمايتۇعىن وسى ٴبىر ”قىرت ماقتان“ دەگەن ٴبىر ماقتان بار، سول نەگە كەرەك، نەگە جارايدى؟ ول ار، ەستى بىلمەيدى، نامىستى بىلمەيدى، كەڭ تولعاۋ، ۇلكەن وي جوق، نە بالۋاندىعى جوق، نە باتىرلىعى جوق، نە ادامدىعى جوق، نە اقىلدىلىعى، ارلىلىعى جوق.

موينىن بۇرىپ قويىپ: ”وي، ٴتاڭىرى-اي، قويشى ٴارى، كىمنەن كىم ارتىق دەيسىڭ، كىمنىڭ باسى كىمنىڭ قانجىعاسىندا ٴجۇر، ول مەنىڭ قازانىما اس سالىپ بەرىپ ٴجۇر مە، مەن ونان ساۋىن ساۋىپ وتىرمىن با؟“—دەپ بۇلعاقتاپ، نەمەسە: ”اياعانىم جانىم با؟ ٴوي، ەنەسىن ۇرايىن، ٴولىپ كەتپەي نەگە كەرەك! ازار بولسا اتىلىپ، ٴيا وسى ٴۇشىن ايدالىپ كەتسەم دە كونگەنىم-اق! ايتەۋىر ٴبىر ٴولىم بار ما“—دەپ قالشىلدايتۇعىن كىسى كوپ قوي.

وزدەرىڭ كورىپ جۇرسىڭدەر، وسى ايتقان ٴسوز بويىنا لايىق قازاق كوردىڭدەر مە؟ ولىمگە شىدايتۇعىن قازاق كورگەنىم جوق، ولىمگە شىدامايمىن دەگەن دە قازاق كورگەنىم جوق، كەڭىردەگىن عانا كورسەتەدى-اۋ ”قيىلىپ قالاقالايىن“ دەپ.

ەگەر وسى ٴسوز بويىنا لايىق كىسى كورىنسە، اقىلى جوق بولسا دا، قايراتىمەنەن-اق كىسى ايدىندىراتۇعىن ادام بولعانى عوي! ەگەر شىن ايعايدى كورگەندە، كىرەر جەرىن تابا المايتۇ-

كورسە قىزار سۋمدىعىن قوستاعالى ايتقانى.

”اتا-انادان مال ٴتاتتى، التىن ۋيدەن جان ٴتاتتى“ دەيدى. اتا-اناسىنان مال ٴتاتتى كورىنەتۋعىن انت ۋرعاننىڭ ٴتاتتى دەر-لىك نە جانى بار؟ اتا-اناسىن مالعا ساتپاق ەڭ ارسىزدىڭ قىلىعى ەمەس پە؟ اتا-انا شاماسى كەلسە، مىحناتتانىپ مال جيسا دا، دۇنيەلىك جيسا دا، ارتىمدا بالالارىما قالسىن دەيدى. ول اتا-انا-سىن ساتقان سوڭ، قۇدايعا دۇشپاندىق ٴىس ەمەس پە؟ وسىنداي بىلمەستىكپەنەن ايتىلعان سوزدەرىنە بەك ساق بولۋ كەرەك.

جيىرما توعىزىنشى ٴسوز

قازاقتىڭ ماقالدارىنىڭ كوبىنىڭ ىسكە تاتىرلىعى دا بار، ىسكە تاتىماق تۇگىل نە قۇدايشىلىقتا، نە ادامشىلىقتا جاراماىتۇ-عىنى دا بار.

اۋەلى ”جارلى بولساڭ، ارلى بولما“ دەيدى. اردان كەتكەن سوڭ، ٴتىرى بولىپ جۇرگەنى قۇرىسىن. ەگەر ونىسى جالعا جۇرگەنىڭدە جانىڭدى قيناپ ەڭبەكپەنەن مال تاپ دەگەن ٴسوز بولسا، —ول ار كەتەتۇعىن ٴىس ەمەس، تىنىش جاتىپ، كوزىن ساتىپ، بىرەۋدەن تىلەنبەي، جانىن قارمانىپ، ادال ەڭبەكپەن مال ىزدەمەك—ول ارلى ادامنىڭ ٴىسى.

”قالاۋىن تاپسا قار جانادى“، ”سۇراۋىن تاپسا ادام بالاسى-نىڭ بەرمەسى جوق“ دەگەن ەڭ بارىپ تۇرعان قۇداي ۇرعان ٴسوز وسى. سۇراۋىن تابامىن، قالاۋىن تابامىن دەپ قورلىقپە-نەن ٴومىر وتكىزگەنشە، مالدى نە جەردەن سۇراۋ كەرەك، نە اقىلدان تەردەن سۇراۋ كەرەك قوي.

”اتىڭ شىقپاسا جەر ورتە“ دەيدى. جەر ورتەپ شىعارعان اتىڭ نەسى مۇرات؟ ”ٴجۇز كۇن اتان بولعانشا، ٴبىر كۇن بۋرا بول“ دەيدى. تاڭىرگە جازىپ مىنبەي-تۇسپەي اىرىپ، شومەڭ-دەپ ديۋانالىقپەن ٴبىر كۇن بولعان بۋرالىق نەگە جارايدى.

”التىن كورسە پەرىشتە جولدان تايادى“ دەيدى. پەرىشتە-دەن سادادا كەتكىر-اي! پەرىشتە التىندى نە قىلسىن، ٴوزىنىڭ

قوْداي ەمەس، اۋرۋدى جاراتقان قوْداي، اۋىرتقان قوْداي ەمەس، بايلىقتى، كەدەيلىكتى جاراتقان قوْداي، باي قىلعان، كەدەي قىلعان قوْداي ەمەس دەپ نانىپ ۋقساڭ بولار، ايتپەسە — جوق.

بىرەۋىن جاماندىققا بۇرىپ جىبەرىپ تۇرادى ەكەن. وسىنىڭ ٴبارى قۇداي تاعالانىڭ عايىپسىز، ٴمىنسىز، عافۋر① راحيمدىعىنا، ادىلدىگىنە لايىق كەلە مە؟ جۇرت تا، مۇلىك تە—وزىنىكى. بۇل قىلعانىن نە دەي الامىز؟ ٴوز مۇلكىن ٴوزى نە قىلسا قىلا بەرەدى.

ونى عايىپتى بولدى دەي المايمىز دەسەڭ، ول ٴسوزىڭ قۇداي تاعالانىڭ عايىبى، ٴمىنى جوق ەمەس، تولىپ جاتىر، ٴبىراق ايتۋعا باتا المايمىز دەگەنىڭ ەمەس پە؟ ولاي بولعاندا، پەندە ٴوز تىرىسقاندىعىمەنەن نە تابادى؟ ٴبارىن قىلۋشىعا قىلدىرۋشى ٴوزى ەكەن. پەندە پەندەگە وكپەلەيتۇعىن ەشنارسە جوق. كىم جاقسىلىق، كىم جاماندىق قىلسا-داعى قۇدايدان كەلگەن جارلىقتى قىلىپ ٴجۇر ەكەن دەيمىز بە؟

قۇداي تاعالا ٴاربىر اقىلى بار كىسىگە يمان پارىز، ٴاربىر يمانى بار كىسىگە عيبادات پارىز ەكەن. جانە دە ٴاربىر راس ٴىس اقىلدان قورىقپاسا كەرەك. ٴجا، ەندى ٴبىز اقىلدى ەركىنە جىبەرمەسەك، قۇداي تاعالانىڭ اقىلى بار كىسىگە يمان پارىز دەگەنى قايدا قالادى، "مەنى تانىعان اقىلمەنەن تانىر" دەگەنى قايدا قالادى؟ ٴدىنىمىزدىڭ ٴبىر جاسىرىن تۇرعان جالعانى جوق بولسا، اقىلدى ونى ويلاما دەگەنىمىزگە پەندە بولا ما؟ اقىل توقتاماعان سوڭ ٴدىنىنىڭ ٴوزى نەدەن بولادى؟ اۋەلى يماندى تۇزەتپەي جاتىپ، قىلعان عيبادات نە بولادى؟ جوق، سەن، جاقسىلىق، جاماندىقتى جاراتقان—قۇداي، لاكين قىلدىرعان

① كەشىرۋشى.

جيرما سەگىزىنشى ٴسوز

ەي، مۇسىلماندار! بىرەۋ باي بولسا، بىرەۋ كەدەي بولسا، بىرەۋ اۋرۋ، بىرەۋ ساۋ بولسا، بىرەۋ ەستى بولسا، بىرەۋ ەسەر بولسا، بىرەۋدىڭ كوڭىلى جاقسىلىققا مەيىلدى، بىرەۋدىڭ كوڭىلى جامانشىلىققا مەيىلدى—بۇلار نەلىكتەن؟—دەسە بىرەۋ، سىزدەر ايتاسىزدار: قۇداي تاعالانىڭ جاراتۋىنان، بۇيرىعىنشا بولعان ٴىس دەپ.

ٴجا، ولاي بولسا، ٴبىز قۇداي تاعالانى عايىبى جوق، ٴمىنى جوق، ٴوزى ٴادىل دەپ يمان كەلتىرىپ ەدىك. ەندى قۇداي تاعالا ٴبىر انت ۇرعانعا، ەڭبەكسىزگە مال بەرەدى ەكەن. ٴبىر قۇدايدان تىلەپ ەڭبەك قىلىپ پايدا ىزدەگەن كىسىنىڭ ەڭبەگىن جاندىرماي، قاتىن-بالاسىن جوندەپ اسىرارلىق تا قىلماي كەدەي قىلادى ەكەن. ەشكىمگە زالالسىز ٴبىر مومىندى اۋرۋ قىلىپ، قور قىلادى ەكەن. قايدا ٴبىر ۇرى، زالىمنىڭ دەنىن ساۋ قىلادى ەكەن. اكە-شەشەسى ٴبىر، ەكى بالانىڭ ٴبىرىن ەستى، ٴبىرىن ەسەر قىلادى ەكەن.

تامام جۇرتقا بۇزىق بولما، تۇزىك بول دەپ جارلىق شاشىپ، جول سالادى ەكەن. تۇزىكتى بەيىسكە شىعارامىن، بۇزىقتى توزاققا سالامىن دەپ ايتا تۇرا، پەندەسىنىڭ بىرەۋىن جاقسىلىققا مەيىلدەندىرىپ، بىرەۋىن جامانشىلىققا مەيىلدەندىرىپ، ٴوزى قۇدايلىق قۇدىرەتىمەن بىرەۋىن جاقسىلىققا بۇرىپ،

لىق، شەبەرلىكتىڭ ۋددەسىنە[1]شىعارلىق قيسىنى بار؟ ٴبد-
راق، ادام بالاسى بولماسا، بۋل عاجايىپ اقىلدى جانە عاجايىپ-
پەن هام جاساعان دەنەگە كىرگىزىپ، مۋنشا سالاحيات يەسى
قىلعانى حيكمەتپەنەن وزگە حايۋانعا سۋلتان قىلعاندىعىنا دالەل
ەمەس پە؟ ول دالەل بولسا، ادام بالاسىن ارتىق كورىپ، قامىن
اۋەلدەن اللانىڭ ٴوزى ويلاپ جاساعانىنا دا دالەل ەمەس پە؟ ەندى
ادام بالاسىنىڭ قۋلشىلىق قىلماقتا قارىزدار ەكەنى ماعلۋم بول-
ماي ما؟ — دەپتى.

---

① شاما، شەك.

—ول مەنىڭ قامىمدى جەيتۋعىنىن مەن قايدان بىلەم،— دەدى.

—ٴجا، ولاي بولسا، هامما ماحلۇقتا دا قارا، وزىڭە دە قارا، جاندى بارىمىزگە دە بەرىپتى، جانىنىڭ جارىعىن بارىمىزگە دە بىردەي ۇعارلىق قىلىپ بەرىپ پە؟ ادام الدىن-ارتىن ، هام وسى كۇنىن— ۇشەۋىن دە تەگىس ويلاپ تەكسەرەدى. حايۋان ارتىن، وسى كۇنىن دە بۇلدىر بىلەدى، الدىڭعى جاعىن تەگىس تەكسەرمەككە ٴتىپتى جوق، حايۋانعا بەرگەن دەنەگە قارا، ادامعا بەرگەن دەنەگە قارا. ادام ەكى اياعىنا باسىپ تىك تۇرىپ دۇنيەنى تەگىس كورمەككە، تەگىس تەكسەرمەككە لايىقتى هام وزگە حايۋاناردى قۇلدانارلىق، پايداسىن كورەرلىك لايىعى بار. حايۋاننىڭ ٴبىرى اياعىنا سەنىپ، ٴبىرى قاناتىنا سەنىپ ٴجۇر، ٴبىر وزىندەي حايۋاندى قۇلدانارلىق لايىعى جوق.

ادام ٴوزى وزىنە سەنبەسە، ادامدى دا حايۋان سەكىلدى قىلىپ جاراتسا، ەشنارسەگە جاراماس ەدى. حايۋانعا سۇلتان بولۋ عانا لايىعى بار، حايۋانعا ادامنىڭ اقىلىن بەرسە، مۇنشا شەبەرلىك، مۇنشا داركارلىك①ٴبىر-بىرىنە عىلىم ۇيرەتەرلىك شەشەندىك سالاحيات②ول دەنەگە لايىقتى كەلمەيدى. قاي وگىز شاهار جاساپ، قۇرال، نەشە ٴتۇرلى سايمان جاساپ، سىپايە-

① مۇحتاجدىق.
② قابىلەتتىلىك دەگەن ماعىنادا.

سۋلاردىڭ ٴبىر تامشىسى ەمەس پە؟ ٴجا، سەن بۇل اقىلعا قايدان يە بولدىڭ؟ ارينە، قايدان كەلسە دە، جان دەگەن نارسە كەلدى دە، سونان سوڭ يە بولدىڭ.

بۇل عالامدى كوردىڭ، ولشەۋىنە اقىلىڭ جەتپەيدى، كە-لىستى كورىمدىگىنە هام قانداي لايىقتى جاراستىقتى زاكونىمەن جاراتىلىپ، ونىڭ ەشبىرىنىڭ بۇزىلمايتۇعىنىن كورەسىڭ. بۇ-لاردىڭ بارىنە تاڭعاجايىپ قالاسىڭ هام اقىلىڭ جەتپەيدى، ۋسى-نىڭ ٴبارى دە كەز كەلگەندىكپەنەن ٴبىر نارسەدەن جارالعان با، ياكي بۇلاردىڭ يەسى ٴبىر ولشەۋسىز ۇلى اقىل ما؟ ەگەر اقىلمە-نەن بولماسا، بۇلايشا بۇل حيسابىنا، ولشەۋىنە وي جەتپەيتۇعىن دۇنيە ٴاربىر ٴتۇرلى كەرەككە بولا جاراتىلىپ هام ٴبىر-بىرىنە سەبەپپەن بايلانىستىرىلىپ، پەندەنىڭ اقىلىنا ولشەۋ بەرمەيتۇ-عىن مىقتى كوركەم زاكونعا قاراتىلىپ، جاراتىلدى،—دەيدى.

ول ايتتى:

—تاحقيق بۇل ايتقانىڭنىڭ ٴبارى راس، جاراتۋشى ارتىق اقىل يەسى ەكەندىگى ماعلۇم بولدى. ول قۇدايدىڭ ۇلىقتىعىنا ٴشۇبالىم جوق. ٴبىراق سونداي ۇلىق قۇداي مەنىڭ قۇلشىلىعىما نە قىلىپ مۇقتاج بولادى؟—دەيدى.

—ەي، اريستودەم! قاتە ايتاسىڭ. مۇقتاج بولماعاندا دا بىرەۋ سەنىڭ قامىڭدى جەسە، سەنىڭ وعان قارىزدار ەكەندىگىڭە دە ۇستاز كەرەك پە؟—دەدى.

اريستودەم ايتتى:

قايسىسىنان ٴلاززات الار ەدىك؟

بۇلاردىڭ ٴبارى ٴبىزدىڭ پايدامىز ەمەس پە؟

كوزدى، مۇرىندى مۇنداي اۋىزعا جاقىن جاراتىپتى، ٴتىسىپ-جەگەن اسىمىزدىڭ تازالىعىن كورىپ، ٴيىسىن ٴبىلىپ، ٴتىسىپ-جەسىن دەپ. بىزگە كەرەگى بار بولسا دا، جەركەنەرلىك جەرى بار تەسىكتەردى بۇل باستاعى عازيز ٴبىلىمدى جەرىمىزدەن الىس اپارىپ تەسىپتى، مۇنىڭ ٴبارى حيكمەتپەن ٴبىلىپ ىس-تەلگەندىگىنە دالەل ەمەس پە؟—دەپتى.

سوندا اريستودەم تاحقيق ويلاپ تەكسەرگەندە ادامدى جاراتۋ-شى ارتىق حيكمەت يەسى ەكەندىگىنە هام ماحابباتى ٴبىرلان جاراتقاندىعىنا ٴشۇباسى قالمادى.

—ولاي بولعاندا جانە ويلايسىڭ، هاما ماحلۇقتاردى جاس بالالارىنا ەلجىرەتىپ، ٴۇيىرىلتىپ تۇرۋىن كورگەندە ۋا هاما ماحلۇقتاردىڭ ٴولىمىن جەك كورىپ، تىرشىلىكتە كوپ قالماقتىعىن تىلەپ، يجتيهات قىلۋىن كورگەندە ٴوسىپ-ٴونۋ-ىنىڭ قامىندا بولۋدان باسقا ٴىستى از ويلاماقتارى—بۇلارىنىڭ ٴبارى جۇرت بولسىن، ٴوسسىن، ٴونسىن ٴۇشىن.

سولاردىڭ ٴبارىن جاراتقاندا كوڭىلدەرىن سولايشا ىنتىقتان-دىرىپ قويعاندىعى هام مۇنىڭ ٴبارى جاقسى كورگەندىگىنەن ەكەنىن بىلدىرمەي مە؟—دەيدى. جانە:

—ەي، اريستودەم! قالايشا سەن ٴبىر وزىڭنەن، ياعني ادام-نان باسقا دا اقىل جوق دەپ ويلايسىڭ؟—دەدى.

ادامنىڭ دەنەسى، ٴوزىڭ جۇرگەن جەردىڭ ٴبىر بيتىمدەي قۇمىنا ۇقساس ەمەس پە؟ دەنەڭدە بولعان دىمدار جەردەگى

راتتی، وزدىگىنەن كەز كەلىپ، سولاي بولىپ كەتپەي، باسىنان ٴبىلىپ ىستەگەن حيكمەتىمەن بولسا، — دەيدى.

— ٴجا، پايدالى نارسە دۇنيەدە كوپ، ٴبىرىنىڭ پايداسى كورىنىپ، ٴبىلىنىپ تۇرادى. كەيبىرىنىڭ پايداسى انىق بىلىنبەيدى. سونىڭ قايسىسىن حيكمەت كورەسىڭ؟ — دەيدى.

— ارينە، اشكەرە پايداعا بولا جاراتىلعانىن حيكمەت دەسەك كەرەك دەيمىن، — دەيدى.

— ٴجا، ولاي بولسا، ادامدى جاراتۋشى حاۋاسي حامسا زاهري[1] بەرگەندە تاحقيق ويلاپ، ولاردىڭ پايداسىنىڭ بارلىعى تۇگەل وعان مۇقتاج بولارلىعىن ٴبىلىپ بەرگەندىگى اشكەرە تۇر عوي. اۋەلى كوزدى كورسىن دەپ بەرىپتى، ەگەر كوز جوق بولسا، دۇنيەدەگى كورىكتى نارسەلەردىڭ كوركىنەن قايتىپ ٴلاززات الار ەدىك؟ ول كوز ٴوزى نازىك بولعان سەبەپتى كەرەگىنە قاراي اشىپ، جاۋىپ تۇرسىن ٴۇشىن قاباق بەرىپتى. جەلدەن، ۇشقىننان قاعا بەرىس بولسىن ٴۇشىن كىرپىك بەرىپتى. ماڭداي تەرىنى كوزدەن قاعىپ تۇرۋعا كەرەك بولعاندىعىنان، باسقا تاعى كەرەگى بار قىلىپ قاس بەرىپتى. قۇلاق بولماسا، نە قاڭعىر، نە كۇڭگىر داۋىس، جاقسى ٴۇن، كۇي، ٴان — ەشبىرىنەن ٴلاززات الا الماس ەدىك. مۇرىن ٴيىس بىلمەسە، دۇنيەدە بولعان جاقسى يىسكە عاشىق بولماق، جامان يىستەن قاشىق بولماقتىق قولىمىزدان كەلمەس ەدى. تاڭداي، ٴتىل ٴدام بىلمەسە، دۇنيەدە نە ٴتاتتى، نە قاتتى، نە ٴدامدىنىڭ

---

[1] سىرتقى بەس سيپات، بەس سەزىم مۇشەسى.

جيىرما جەتىنشى ٴسوز

(سوكرات حاكيمنىڭ ٴسوزى)

ٴبىر كۇنى سوكرات حاكيم ٴبىر اريستودەم دەگەن عالىم شاكىرتىنە قۇداي تاباراكا ۋاتاعالاعا① قۇلشىلىق قىلماق تۋراسىندا ايتقان ٴسوزى. ول ٴوزى قۇلشىلىق قىلعاندارعا كۇلۋشى ەدى.

—ٴاي، اريستودەم، ەشبىر ادام بارما، سەنىڭ بىلۋىڭشە، قىلعان ونەرلەرى سەبەپتى ادام تاڭىرقاۋعا لايىقتى؟ —دەدى.

ول ايتتى:

—تولىپ جاتىر، قازىرەت.

—ٴبىرىنىڭ اتىن اتاشى، —دەيدى.

—گومەرگە بايتشىلىكتىگى② سەبەپتى، سوفوكلگە تراگەديا-سى سەبەپتى، ياعني بىرەۋدىڭ سيپاتىنا تۇسپەكتىك، زەۋسكە سۋرەتشىلىگى سەبەپتى تاڭىرقايمىن—دەپ، سوعان ۇقساس نە-شە ونان باسقا ونەرلەرى اشكەرە بولعان جانداردى ايتتى.

—ولاي بولسا، كىم ارتىقشا عاجايىپلانۋعا لايىقتى. جان-سىز، اقىلسىز، قۇر پىشىندە جاسايتۇعىن سۋرەتشى مە، ٴيا جان يەسى، اقىل يەسى ادامدى جاراتۋشى ما؟ —دەيدى.

—سوڭعىسى لايىقتى، —دەيدى، ٴبىراق ول جاراتۋشى جا-

---

① ۇلى قۇدىرەتتى كۇشتى قۇداي.
② اقىندىعى.

شىعادى. مۇنىڭ ٴبارىن ادام ٴوز ونەرىمەنەن جاساعان جوق. ٴبىر وزعان، ٴبىر جىققان ۋنەمى وزىپ، ۋنەمى جىعىپ جۇرمەيدى. سونىڭ ٴبارىن بىلە تۇرا جەرگە كىرگەندەي ٴيا ٴبىر ارامدىعى شىققانداي، جاماندىعى بىلىنگەندەي بولىپ نەسىنە ۋيالىپ، قورلانادى ەكەن؟

ەندى وسىلاردان ويلاپ بىلسەڭىز بولادى: نادان ەل قۋاندىباس نارسەگە قۋانادى. هام قۋانعاندا نە ايتىپ، نە قويعانىن، نە قىلعانىن ٴوزى بىلمەيدى، ەسى شىعىپ، ٴبىر ٴتۇرلى ماستىقتا كەز بولىپ كەتەدى. هام ۋيالماس نارسەدەن ۋيالادى، ۋيالارلىق نارسەدەن ۋيالمايدى.

مۇنىڭ ٴبارى— نادانلىق، اقىماقتىقتىڭ اسەرى. بۇلارىن ايتساڭ كەيبىرەۋى ”راس، راس“ دەپ ۋيعان بولادى. وعان نانبا، ەرتەڭ ول دا الگىلەردىڭ ٴبىرى بولىپ كەتەدى. كوڭىلى، كوزى جەتىپ تۇرسا دا، حايۋان سەكىلدى اۋەلگى ادەتىنەن بويىن توقتاتا المايدى، ٴبىر تياناقسىزدىققا ٴتۇسىپ كەتەدى، ەشكىم توقتاتىپ، ۋقتىرىپ بولمايدى. نە جامانشىلىق بولسا دا ٴبىر ادەت ەتسە، قازاق ول ادەتىنەن ەرىكسىز قورىققاندا، ٴيا، ولگەندە توقتايدى، بولماسا اقىلمنا جەڭگىزىپ، مۇنىم تەرىس ەكەن دەپ وزدىگىنەن توقتاعان ادامدى كورمەسىڭ.

جيىرما التىنشى ٴسوز

ٴبىزدىڭ قازاقتىڭ قوسقان اتى الدىندا كەلسە، كۇرەسكە تۇسىرگەن بالۋانى جىقسا، سالعان قۇسى السا، قوسقان ٴيتى وزگەدەن وزىپ بارىپ ۇستاسا، ەسى شىعىپ ٴبىر قۋانادى. بىلمەيمىن، سودان ارتىق قۋانىشى بار ما ەكەن؟ ٴاي، جوق تا شىعار!

وسى قۋانىش ٴبارى دە قازاق قارىنداستىڭ ورتاسىندا ٴبىر حايۋاننىڭ ونەرىنىڭ ارتىلعانىنا، ٴيا ٴبىر بوتەن ادامنىڭ جىققا-نىنا ماقتانارلىق نە ورنى بار؟ ول وزعان، العان، جىققان ٴوزى ەمەس، ياكي بالاسى ەمەس. مۇنىڭ ٴبارى—قازاقتىڭ قازاقتان باسقا جاۋى جوق، بيتتەي نارسەنى ٴبىر ۇلكەن ٴىس قىلعان كىسىدەي قۋانعان بولىپ، انا وزگەلەردى ىزالاندىرسام ەكەن دەمەك.

ىرەۋدى ىزالاندىرماق—ٴشاريعاتتا حارام، شارۋاعا زالال، اقىلعا تەرىس. انشەيىن ىرەۋدى ىزا قىلماقتىڭ نەسىن داۋلەت ٴبىلىپ، قۋانادى ەكەن؟ ٴجا، بولماسا، انا ىزا بولۋشى سونشا-لىق نەگە جەر بولىپ قالادى ەكەن؟

جۇيرىك ات—كەيدە ول ەلدە، كەيدە بۇل ەلدە بولاتۇعىن نارسە، قىران قۇس تا، جۇيرىك ٴيت تە—كەيدە ونىڭ قولىندا، كەيدە مۇنىڭ قولىندا تۇسەتۇعىن نارسە. كۇشتى جىگىت تە ۇنەمى ٴبىر ەلدەن شىعا ما؟ كەيدە انا ەلدەن، كەيدە مىنا ەلدەن

ـداي جامان ٴسوزدى، قۇدايدان قورىقپاي، پەندەدەن ۇيالماي ايتقان قازاقتاردىڭ بالاسى وقىعانمەنەن نە بولا قويسىن؟ سوندا دا وزگە قازاق بالالارىنان ارتىق ۇيرەنگەنى نەمەنە، قاي كوپ ۇيرەنىپتى؟ كىردى، شىقتى، ٴبىلدى، قايتتى، تۇبەگەيلەپ قۇ-عان بالا دا جوق. اكەسى ەل اقشاسىمەنەن وقىعانعا ارەڭ وقىتا-دى، ٴوز مالىن نە قىلىپ شىعارسىن؟

تۇراسىن ويلاعاندا، بالاڭا قاتىن اپەرمە، ەنشى بەرمە، با-رىڭدى سالساڭ دا ورىستىڭ عىلىمىن ۇيرەت! مىنا مەن ايتقان جول—مال ايار جول ەمەس.

قۇدايدان قورىق، پەندەدەن ۇيال، بالاڭ بـالا بـولـسـىن دەسەڭ—وقىت، مال اياما!

ايتپەسە، ٴبىر ٴيت قازاق بولىپ قالعان سوڭ، ساعان راقات كورسەتەر مە، ٴوزى راقات كورەر مە، ياكي جۇرتقا راقات كورسەتەر مە؟

جاقسى — بىلگەندىك.

جورعالىقپەنەن كوڭىلىن السام ەكەن دەگەن نادان اكە-شەشەسىن، اعايىن-جۇرتىن، ٴدىنىن، ادامشىلىعىن جاۋىرىنىنان ٴبىر قاققانعا ساتادى. تەك مايوردىڭ كۇلگەنى كەرەك دەپ، ك...اشىلسا دا، قام جەمەيدى. ورىستىڭ عىلىمى، ونەرى — دۇنيەنىڭ كىلتى، ونى بىلگەنگە دۇنيە ارزانىراق تۇسەدى. لاكين وسى كۇندە ورىس عىلىمىن بالاسىنا ۇيرەتكەن جاندار سونىڭ قارۋىمەن تاعى قازاقتى اڭدىسام ەكەن دەيدى. جوق، ولاي نيەت كەرەك ەمەس. مالدى قالاي ادال ەڭبەك قىلعاندا تابادى ەكەن، سونى ۇيرەتەيىن، مەنى كورىپ جاڭا ۇيرەنۋشىلەر كوبەيسە، ۇلىقسىعان ورىستاردىڭ جۇرتقا بىردەي زاكونى بولماسا، زاكونسىز قورلىعىنا كونبەس ەدىك. قازاقتا كۇزەتشى بولايىن دەپ، ٴبىز دە ەل بولىپ، جۇرت بىلگەندى ٴبىلىپ، جۇرت قاتارىنا قوسىلۋدىڭ قامىن جەيىك دەپ نيەتتەنىپ ۇيرەنۋ كەرەك. قازىردە ورىستان وقىعان بالالاردان ارتىق جاقسى كىسى شىعا الماي دا تۇر. سەبەبى: اتا-اناسى، اعايىن-تۋعانى ٴبىر جاعىنان بۇزىپ جاتىر. سويتسە دە، وسى وقىعان بالالار — انا وقىماعان قازاق بالالارىنان ۇزدىك، وزىق. نە قىلسا دا، ٴسوزدى ۇقتىرسا بولادى ولارعا. جاقسى اتانىڭ بالالارى دا كوپ وقىعان جوق، قايتا كەدەيدىڭ بالاسىن ورىسقا قورلاپ بەردى. ولار وسىدان ارتىق قايدا بارسىن؟

جانە دە كەيبىر قازاقتار اعايىنىمەن ارازداسقاندا: «سەنىڭ وسى زورلىعىڭا كونگەنشە، بالامدى سولداتقا بەرىپ، باسىما شاش، اۋزىما مۇرت قويىپ كەتپەسەم بە!» دەۋشى ەدى. وسىن-

جيىرما بەسىنشى ٴسوز

بالالاردى وقىتقان دا جاقسى، ٴبىراق قۇلشىلىق قىلارلىق قانا، تۇركى تانىرلىق قانا تازا وقىتسا بولادى. ونىڭ ٴۇشىن بۇل جەر ٴدار ٴال-حارب①، مۇندا اۋەل مال تابۋ كەرەك، ونان سوڭ اراب، پارسى كەرەك. قارنى اش كىسىنىڭ كوڭىلىنە اقىل، بويىندا ار، عىلىمعا قۇمارلىق قايدان تۇرسىن؟ اشاپ ىشۋگە مالدىڭ تاپشىلىعى دا، اعايىنىنىڭ ارازدىعىنا ۋا ٴارتۇرلى پالەگە، ۇرلىق، زورلىق، قۋلىق، سۇمدىق سەكىلدى نارسەلەرگە ۇيىرلەندىرۋگە سەبەپ بولاتۇعىن نارسە. مال تاپسا، قارىن تويادى. ونان سوڭ ٴبىلىم تۇگىل ونەر كەرەك ەكەن. سونى ۇيرەنەيىن، نە بالاما ۇيرەتەيىن دەپ ويىنا جاقسى تۇسەدى.

ورىسشا وقۋ كەرەك، حيكمەت②تە، مال دا، ونەر دە، عىلىم دا— ٴبارى ورىستا تۇر. زارارىنان قاشىق بولۋعا، پايداسىنا ورتاق بولۋعا ٴتىلىن، وقۋىن، عىلىمىن بىلمەك كەرەك. ونىڭ ٴۇشىن ولار دۇنيەنىڭ ٴتىلىن ٴبىلدى، مۇنداي بولدى. سەن ونىڭ ٴتىلىن بىلسەڭ، كوكىرەك-كوزىڭ اشىلادى. ارىبىرەۋدىڭ ٴتىلىن، ونەرىن بىلگەن كىسى، سونىمەنەن بىردەيلىك داعۋاسىنا③كىرەدى، اسا ارسىزدانا جالىنبايدى. دىنگە دە

---

① ماۋىپتى، بۇلىنگەن، ٴىسلام ٴدىنى قونباعان جەر.
② كەرەمەت، عاجايىپ.
③ تەڭدىككە ۇندەۋ ماقسىنا يە بولادى.

جيىرما ٴتورتىنشى ٴسوز

وسى كۇندە جەر جۇزىندە ەكى مىڭ ميلليوننان كوپ ارتىق ادام بار، ەكى ميلليون قازاق بار.*

ٴبىزدىڭ قازاقتىڭ دوستىعى، دۇشپاندىعى، ماقتانى، مىقتىلىعى، مال ىزدەۋى، ونەر ىزدەۋى، جۇرت تانۋى ەشبىر حالىقتا ۇقسامايدى.

ٴبىرىمىزدى ٴبىرىمىز اڭدىپ، ۇرلاپ، كىرپىك قاقتىرماي وتىرعانىمىز.

ٴۇش ميلليوننان حالقى ارتىق دۇنيەدە ٴبىر قالا دا بار، دۇنيەنىڭ باس-اياعىن ٴۇش اينالىپ كورگەن كىسى تولىپ جاتىر.

ٴوستىپ، جەر جۇزىندەگى جۇرتتىڭ قورى بولىپ، ٴبىردىمىزدى ٴبىرىمىز اڭدىپ وتەمىز بە؟ جوق، قازاق ورتاسىندا دا ۇرلىق، وتىرىك، وسەك، قاستىق قالىپ، ونەردى، مالدى تۇزدەن، بوتەن جاقتان ٴتۇزۋ جولمەن ىزدەپ، ورىستەرلىك كۇن بولار ما ەكەن؟

ٴاي، نە بولسىن! ٴجۇز قاراعا ەكى ٴجۇز كىسى سۇعىن قاداپ ٴجۇر عوي، ٴبىرىن ٴبىرى قۇرتپاي، قۇرىماي تىنىش تابا ما؟

---

* بۇل جەردە اباي شامامەن ايتىپ وتىر. اباي تۇسىندا، 1897-جىلى جۇرگىزىلگەن حالىق ساناعى بويىنشا، رۋسسيا يمپەرياسى شەگىندە تۇراتىن قازاقتاردىڭ جالپى سانى 4 ميلليون 84 مىڭ بولعان.

عالىم كوپكە كەلىپ پە؟ بىرەۋدەن تاراپ پا؟ حيكمەت[1]كوپتەن تاراي ما؟ بىردەن تاراي ما؟ كوپكە قورلىق جۇرمەي مە؟ ٴبىر ٴۇيدىڭ ٴىشى تۇگەل اۋىرسا، جەڭىل تيە مە؟ جوق جارىمى اۋىرىپ، جارىمى ساۋ بولسا، جەڭىل تيە مە؟ جەر بىلمەگەن كوپ ادام اداسىپ جۇرسە، ٴبىر جەر بىلەتۇعىن كىسىنىڭ كەرەگى جوق پا ەكەن؟ كوپ كىسى جولاۋشىنىڭ ٴبارىنىڭ اتى ارىعانى جاقسى ما؟ جوق جارىمىسى ارىسا، جارىمىسىنىڭ كۇيلى-سى جاقسى ما؟ جۇت كەلسە، ەلدىڭ ٴبارىنىڭ تۇگەل جۇتاعانى جاقسى ما؟ جارىم-جارتىسى امان قالعانى جاقسى ما؟ وسى كوپ اقىماقتىڭ ٴبىر اقىماقتا نەسى جۇبانىش؟ تۇقىمىمىز بەن اۋزى-مىز ساسىق بولۋشى ەدى دەگەن جامان كۇيەۋ قالىڭدىعىن جە-ڭىپ پە؟ كوڭىلىن سول ٴسوزى رازى قىلۋعا جەتىپ پە؟ ەندەشە، كوبىڭنەن قالما، سەن دە اۋزىڭدى ساسىتا بەر دەپ پە؟!

---

① دانالىق

جيىرما ٴۇشىنشى ٴسوز

ٴبىزدىڭ قازاقتى وڭدىرماي جۇرگەن ٴبىر قۋانىش، ٴبىر جۇبانىش بار.

ونىڭ قۋانىشى: ەلدە ٴبىر جاماندى تاۋىپ، ٴيا ٴبىر ادامنىڭ بۇل ٴوزى قىلماعان جامانشىلىعى شىقسا قۋانادى، ايتادى: قۇداي پالەنشەدەن ساقتاسىن، و دا اداممىن دەپ ٴجۇر عوي، ونىڭ قاسىندا ٴبىز ساۋلەلى كىسىنىڭ ٴبىرى ەمەسپىز بە، وعان قاراعاندا مەن تازا كىسى ەمەسپىن بە؟ —دەپ. وعان قۇداي تاعالا ايتىپ پا پالەنشەدەن ٴتاۋىر بولساڭ بولادى دەپ؟ ٴيا بىلگەندەر ايتىپ پا، ايتەۋىر وزىڭنەن نادانشىلىعى اسقان، ٴيا جامانشىلىعى ارتىلعان كىسى تابىلسا، سەن جامانعا قوسىلمايسىڭ دەپ؟ جامانعا سالىسىپ جاقسى بولا ما؟ جاقسىعا سالىسىپ جاقسى بولادتاعى. ٴجۇز ات بايگەگە قوسىلسا، مەن بايگە الدىم دەگەن ٴسوز بولسا جارار، الدىندا نەشە ات بار دەپ سۇرار، ارتىندا قالعان ات نەشەۋ دەپ سۇراعاننىڭ نەسى ٴسوز؟ مەن بەس اتتان، ون اتتان ىلگەرى ەدىم دەگەننىڭ نەسى قۋانىش؟

ەندى جۇبانىشى: جالعىز ٴبىز بە، ەلدىڭ ٴبارى دە ٴسويتىپ-اق ٴجۇر عوي، كوپپەن كورگەن ۇلى توي، كوپپەن بىرگە بولساق بولادى-داعى دەگەن ٴسوزدى جۇبانىش قىلادى. وعان قۇداي تاعالا ايتىپ پا، كوپتەن قالماساڭ بولادى دەپ، كوپكە قاھارىم جۇرمەيدى دەپ پە؟ كوپكە تۇزاعىم جەتپەيدى دەپ پە؟

نىپ، باس ۇرىپ العان بولىستىق پەنەن بيلىكتىڭ ەشبىر قاسيەتى جوق.

مىقتىنى.سيلايىن دەسەڭ، جامانشىلىقتا ەلدىڭ ٴبارى مىق- تى، جاقسىلىقتا مىقتى كىسى ەلدە جوق.

ەستى كىسىنى تاۋىپ قۇرمەتتەيىن دەسەڭ، ادىلەت، ۇيات، ىنساپقا ەستى كىسى ەلدە جوق. قۋلىق، سۇمدىق، ارامدىق، امالعا ەلدىڭ ٴبارى دە ەستى.

عارىپ-قاسار بەيشارانى قۇرمەتتەيىن دەسەڭ، جاتقان تۇيەگە مىنە الماسا دا، ول مومىندىقتا ەسەپ ەمەس. ەگەر مىنەرلىك جايى بولسا، بىردەمەنى ەپتەپ ىلەرلىك تە جايى بار.

ەندى قالدى قۋ مەن سۇم، ولار ٴوزى دە قۋارتپاي، سۋالت- پاي تىنىشتىق كورەر ەمەس.

ٴجا، كىمدى سۇيدىك، كىمنىڭ تىلەۋىن تىلەدىك؟ ٴوزى قۇرتتانىپ شاشىلعان بولىس-بيلەر تۇرا تۇرسىن. البەتتە، امال جوق، مومىندىعىنان ”ىرىس باققان، داۋ باقپاس“ دەگەن ماقال- مەن بولامىن دەپ بەرگەنىمەن جاعا الماي، جارىمىن بەرىپ، جارىمىن تىنىشتىقپەن باعا الماي، ۇرى، زالىم، قۋلارعا جە- مىت بولىپ جۇرگەن شىن مومىن بايلاردى اياماساڭ، ھام سونىڭ تىلەۋىن تىلەمەسەڭ بولمايدى. سونان باسقانى تابا الما- دىم.

جيىرما ەكىنشى ٴسوز

ٴدال وسى كۇندە قازاقتىڭ ىشىندە كىمدى جاقسى كورىپ، كىمدى قادىرلەيمىن دەپ ويلادىم.

بايدى قادىرلەيمىن دەسەڭ باي جوق. باي بولسا ٴوز باسىنىڭ، ٴوز مالىنىڭ ەركى وزىندە جوق. كەي باي ٴوزى بىرەۋمەن كۇش تالاستىرامىن دەپ، ٴجۇز كىسىگە قورعالاۋىقتىعىنان جالىنىپ، مالىن ۇلەستىرىپ ٴجۇر. ويلايدى: ”جالىنتىپ بەردىم“ دەپ. اقىماقتىعىنان ويلايدى. جوق، ٴوزى جالىنىپ بەرىپ ٴجۇر. قايىر دا ەمەس، مىرزالىق تا ەمەس، ٴوز ولىمەن، ٴوز جەرىمەن ويراندالىپ، ويىنسىزدارعا قوينىن اشىپ، مالىن شاشىپ ٴجۇر. كەي بايلار، ەلدەگى قۇتتىلار، سۇتتىلەر بەرەكەلەسە الماعان سوڭ، كەسەلدى قۋلار كوبەيىپ كەتىپ، كوپ قورقىتىپ، ىزدەگەن نارسەسى جوق، ەرىكسىز كىم بولسا سوعان جەمىت بولىپ ٴجۇر.

مىرزالاردى قادىرلەيىن دەسەڭ، وسى كۇندە انىق مىرزا ەلدە جوق، مال بەرگىش مىرزا يتتەن كوپ. بىرەۋ ٴبىر پايداما كەلتىرەم دەپ مىرزا بولىپ ٴجۇر. كەيبىرەۋلەرى كو...نە قۇرىم كيىزدى تۇزعا مالشىپ تىققان سوڭ ەسى شىعىپ، مىرزا بولىپ ەرىكسىز كىم بولسا سوعان تالتايىپ ەمىزىپ ٴجۇر.

بولىس پەن ٴبيدى قۇرمەتتەيىن دەسەڭ قۇدايدىڭ ٴوزى بەرگەن بولىستىق پەن بيلىك ەلدە جوق. ساتىپ العان، جالى-

لاكين نادان دا بولسا ادام. ەكىنشىسى، ٴوز ەلىنىڭ ىشىندە ماقتانارلىق ماقتاندى ىزدەيدى. ونىڭ نادانىدىعى تولىق، ادامدىعى ابدەن تولىق ەمەس. ٴۇشىنشىسى، ٴوز ۇيىنە كەلىپ ايتپاسا، ياكي اۋلىنا عانا كەلىپ ايتپاسا، وزگە كىسى قوستامايتىن ماقتاندى ىزدەيدى. ول—نادانىنىڭ نادانى لاكين ٴوزى ادام ەمەس.

جاتقا ماقتالسام ەكەن دەگەن ەلىم ماقتاسا ەكەن دەيدى. ەلىمە ماقتالسام ەكەن دەگەن اعايىنىم ماقتاسا ەكەن دەيدى. اعايىنىنىڭ ىشىندە ٴوزى ماقتاۋ ىزدەگەن ٴوزىمدى ٴوزىم ماقتاپ جەتەم دەيدى.

جيرما ٴبىرىنشى ٴسوز

از با، كوپ پە، ادام بالاسى ٴبىر ٴتۇرلى ماقتانىنان امان بولماعى—قيىن ٴىس. سول ماقتان دەگەن نارسەنىڭ مەن ەكى ٴتۇرلىسىن بايقادىم: بىرەۋىنىڭ اتىن ۇلكەندىك دەپ اتايمىن، بىرەۋىن ماقتانشاقتىق دەيمىن.

ۇلكەندىك—ادام ىشىنەن ٴوزىن-ٴوزى باعالى ەسەپ قىلىماق. ياعني، نادان اتانباستىعىن، جەڭىل اتانباستىعىن، ماقتانشاق اتانباستىعىن ، ادەپسىز، ارسىز، بايلاۋسىز، پايداسىز، سۇرامشاق، وسەكشى، وتىرىكشى، الدامشى، كەسەلدى — وسىنداي جارامسىز قىلىقتاردان ساقتانىپ، سول مىنەزدەردى بويىنا قورلىق ٴبىلىپ، ٴوزىن ونداي لاردان زور ەسەپتەمەك. بۇل مىنەز—اقىلدىلاردىڭ، ارلىلاردىڭ، ارتىقتاردىڭ مىنەزى. ولار ٴوزىمدى جاقسى دەمەسە، مەيلى ٴبىلسىن، جامان دەگىزبەسەم ەكەن دەپ ازاپتانادى.

ەكىنشى، ماقتانشاق دەگەن بىرەۋى: "دەمەسىن" دەمەيدى، "دەسىن" دەيدى. باي دەسىن، باتىر دەسىن، قۋ دەسىن، پىسىق دەسىن، ارنەشىك نە ٴتۇرلى بولسا دا، "دەسىن" دەپ ازاپتانىپ ٴجۇرىپ، "دەمەسىندى" ۇمىتىپ كەتەدى. ۇمىتپاق تۇگىل اۋەلى ٴىس ەكەن دەپ ەسكەرمەيدى. مۇنداي ماقتانشاقتاردىڭ ٴوزى ٴۇش ٴتۇرلى بولادى.

بىرەۋى جاتقا ماقتانارلىق ماقتاندى ىزدەيدى. ول—نادان،

ـكەن، ويلى ادامنان شىعادى. حاتتاكي عۋمىردىڭ بايانسىزىن،
دۋنيەنىڭ ٴاربىر قىزىعىنىڭ اقىرىنىڭ شولاقتىعىن كورگەن-
بىلگەندەر تىرشىلىكتەن دە جالىقسا بولادى. بۋلاي بولعاندا اقى-
ماقتىق، قايعىسىزدىق تا ٴبىر عانيبەت ەكەن دەپ ويلايمىن.

جيىرماسىنشى ٴسوز

تاعدىردىڭ جارلىعىن بىلەسىزدەر—وزگەرىلمەيدى. پاندەدە ٴبىر ٴىس بار جالىعۋ دەگەن. ول—تاعدىردا ادامەن بىرگە جاراتىلعان نارسە، ونى ادام ٴوزى جورا تاپقان ەمەس. وعان ەگەر ٴبىر ەلىكسە، ادام بالاسى قۋتىلماعى قيىن. قايراتتانىپ، سىلىكىپ تاستاپ كەتسەڭ دە اقىرىندا تاعى كەلىپ جەڭەدى.

اقىلى تۇگەل، ويلى ادامنىڭ ٴبىر بالاسى بايقاسا وسى ادام بالاسىنىڭ جالىقپايتۇعىن نارسەسى بار ما ەكەن؟ تاماقتان دا، ويىننان دا، كۇلكىدەن دە، ماقتانىنان دا، كەربەزدىكتەن دە، تويدان دا، توپتان دا، قاتىننان دا كوڭىل از با، كوپ پە جالىعادى. ونىڭ ٴۇشىن ٴبارىنىڭ عايىبىن كورەدى، بايانسىزىن بىلەدى، كوڭىلى بۇرىنعىدان دا سۋي باستايدى.

دۇنيە ٴبىر قالىپتى تۇرمايدى، ادامنىڭ قۋاتى، عۇمىرى ٴبىر قالىپتى تۇرمايدى. ٴاربىر ماحلۇققا قۇداي تاعالا ٴبىر قالىپتى تۇرماقتى بەرگەن جوق. ەندى كوڭىل قايدان ٴبىر قالىپتا تۇرا الادى؟

ٴبىراق وسى جالىعۋ دەگەن ٴار نەنى كورەم دەگەن، كوپ كورگەن، ٴدامىن، باعاسىن—ٴبارىنىڭ بايانسىزىن ٴبىلىپ جەت-

ون توعىزىنشى ٴسوز

ادام اتا-انادان تۋعاندا ەستى بولمايدى: ەستىپ كورىپ، ۇستاپ، تاتىپ ەسكەرسە، دۇنيەدەگى جاقسى، جاماندى تانيدىدا-عى سوندايدان بىلگەنى، كورگەنى كوپ بولعان ادام ٴبىلىمدى بولادى. ەستىلەردىڭ ايتقان سوزدەرىن ەسكەرىپ جۇرگەن كىسى ٴوزى دە ەستى بولادى. ٴاربىر ەستىلىك جەكە ٴوزى ىسكە جارامايدى. سول ەستىلەردەن ەستىپ-بىلگەن جاقسى نارسەلە-رىن ەسكەرسە، جامان دەگەنىنەن ساقتانسا، سوندا ىسكە جاراي-دى، سونى ادام دەسە بولادى.

مۇنداي ٴسوزدى ەستىگەندە جايىقاقتاپ، شالعىرتتانىپ نە سالبىراپ، سالعىرتتانىپ ەستىسە، نە ەستىگەن جەرىن قايتا قايىرىپ سۇراپ ۇعايىن دەپ تۇشىنباسا، نە سول جەردە دە، ٴسوزدىڭ راسىنا كوزى جەتسە دە، شىعا بەرىپ قايتا قالپىنا كەتسە، ەستىپ-ەستىپەي نە كەرەك؟

”وسىنداي ٴسوز تانىمايتۇعىن ەلگە ٴسوز ايتقانشا، ٴوزىڭ-دى تانيتۇعىن شوشقانى باققان جاقسى“ دەپ، ٴبىر حاكيم[1] ايتقان ەكەن، سول سەكىلدى ٴسوز بولادى.

---

① ٴدانىشپان، دانا ادام.

دەگەن سوزگە ۋقساتامىن. تەگىندە ادام بالاسى، ادام بالاسىنان اقىل، عىلىم، ار، مىنەز دەگەن نارسەلەرمەن وزباق.

ونان باسقا نارسەلەرمەنەن وزدىم ءوي دەمەكتىك ءبا- رى دە-اقىماقتىق.

ون سەگىزىنشى ٴسوز

ادام بالاسىنا جىرتىقسىز، كىرسىز، سىپايى كيىنىپ، هام ول كيىمىن بىلعاپ، بىلجىراتىپ كيمەي، تازا كيمەك— دۇرىس ٴىس. لاكين ٴوز داۋلەتىنەن ارتىق كيىنبەك، نە كيىمى ارتىق بولماسا دا كوڭىلىنە قۋات تۇتىپ، تىم ايىنالدىرماق—كەربەزدىك ٴىسى.

كەربەزدىك ەكى ٴتۇرلى قىلىعى بولادى: ٴبىرى—بەت ٴپىشىنىن، ساقال-مۇرتىن، مۇشەسىن، ٴجۇرىس-تۇرىسىن، قاس-قاباعىن قولدان تۇزەپ، شىنتاعىن كوتەرىپ، قولىن تاراقتاپ اۋرە بولماق. بىرەۋى—اتىن، كيىمىن "ايران ىشەرىم" دەپ، سولاردىڭ ارقاسىندا سىپايى، جۇعىمدى جىگىت اتانباققا، وزىنەن ىلگەرىلەرگە ەلەۋلى بولىپ، ٴوزى قاتاردىڭ ٴىشىن كۇيدىرىپ، وزىنەن كەيىنگىلەرگە "اتتەڭ دۇنيە-اي، وسىلاردىڭ اتىنداي ات ٴمىنىپ، كيىمىندەي كيىم كيگەنىنىڭ نە ارمانى بار ەكەن؟ !" دەيتۇعىن بولماققا ويلانباق.

مۇنىڭ ٴبارى—ماسقارالىق، اقىماقتىق.

مۇنى ادام ٴبىر ويلاماسىن، ەگەردە ٴبىر ويلاسا، قايتا ادام بولماعى قيىن ٴىس.

كەربەز دەگەندى وسىنداي كەر، كەردەڭ نەمەدەن بەزىڭدەر

سەن تانىتاسىڭ، جارالعان ەكى دۇنيەنىڭ جايىن دا سەن بىلە-
سىڭ. ٴبىراق سونىمەن تۇرمايسىڭ، امال دا، ايلا دا—ٴبارى
سەنەن شىعادى. جاقسىنىڭ، جامانىنىڭ—ەكەۋىنىڭ دە سۇيەنگە-
نى سەن؛ ەكەۋىنىڭ دە نىزدەگەنىن تاۋىپ بەرىپ ٴجۇرسىڭ،
سونىڭ جامان، —دەپتى.

—سەن ۇشەۋىڭنىڭ باسىڭدى قوسپاق—مەنىڭ ٴىسىم، —
دەپتى. ٴبىراق، سوندا بىلەۋشى، ٴامىرشى جۇرەك بولسا جاراي-
دى. اقىل، سەنىڭ قىرىڭ كوپ، جۇرەك سەنىڭ ول كوپ
قىرىڭا جۇرمەيدى. جاقسىلىق ايتقانىڭا جانى-ٴدىنى قۇمار بولا-
دى. كونبەك تۇگىل قۇانادى. جامانشىلىق ايتقانىڭا ەرمەيدى.
ەرمەك تۇگىل جيرەنىپ، ۇيدەن قۋىپ شىعارادى. قايرات،
سەنىڭ قارۋىڭ كوپ، كۇشىڭ مول، سەنىڭ دە ەركىڭە جىبەر-
مەيدى. ورىندى ىسكە كۇشىڭدى اياتپايدى. ورىنسىز جەرگە
قولىڭدى بوساتپايدى. وسى ۇشەۋىڭ باسىڭدى قوس، ٴبارىن
جۇرەككە بيلەت، —دەپ، ۇقتىرىپ ايتۋشىنىڭ اتى عىلىم
ەكەن.

وسى ۇشەۋىڭ ٴبىر كىسىدە مەنىڭ ايتقانىمداي تابىلساڭ-
دار، تابانىنىڭ توپىراعى كوزگە سۇرتەرلىك قاسيەتتى ادام
سول.

ۇشەۋىڭ الا بولساڭ، مەن جۇرەكتى جاقتادىم.

قۇدايشىلىق سوندا، قالپىڭدى تازا ساقتا، قۇداي تاعالا
قالپىڭا ٴاردايىم قارايدى دەپ، كىتاپتىڭ ايتقانى وسى، —
دەپتى.

مەن—ادامنىڭ دەنەسىنىڭ پاتشاسىمىن، قان مەنەن تاراي-دى. جان مەندە مەكەن قىلادى، مەنسىز تىرشىلىك جوق. جۇمساق توسەكتە، جىلى ۇيدە تاماعى توق جاتقان كىسىگە تو-سەكسىز كەدەيدىڭ، توڭىپ جۇرگەن كيىمسىزدىڭ، تاماقسىز اشتىڭ كۇي-جايى قانداي بولىپ جاتىر ەكەن دەپ ويلاتىپ، جانىن اشىتىپ، ۇيقىسىن اشىلتىپ، توسەگىندە دوڭبەكشىتە-تۇعىن—مەن. ۇلكەننەن ۇيات ساقتاپ، كىشىگە راقىم قىلدىرا-تۇعىن—مەن، ٴبىراق، مەنى تازا ساقتاي المايدى، اقىرىندا قور بولادى. مەن تازا بولسام، ادام بالاسىن الالامايمىن؛ جاقسىلىققا ەلجىرەپ، ەريتۇعىن—مەن، جامانشىلىقتان جيرەنىپ، تۋلاپ كەتەتۇعىن—مەن، ادىلەت، نىساپ، ۇيات، راقىم، مەيىربانشى-لىق دەيتۇعىن نارسەلەردىڭ ٴبارى مەنەن شىعادى، مەنسىز وسى-لاردىڭ كورگەن كۇنى نە؟ وسى ەكەۋى ماعان قالاي تالاسا-دى؟— دەپتى.

سوندا علىم بۇل ۇشەۋىنىڭ ٴسوزىن تىڭداپ بولىپ، ايتىپتى:

—ەي، قايرات، سەنىڭ ايتقانىڭنىڭ ٴبارى دە راس. ول ايتقاندارىڭنان باسقا دا كوپ ونەرلەرىڭنىڭ بارى راس، سەنسىز بولمايتۇعىنى دا راس، ٴبىراق قارۋىڭا قاراي قاتتىلىعىڭ دا مول، پايداڭ دا مول، زالالىڭ دا مول، كەيدە جاقسىلىقتى بەرىك ۇستاپ، كەيدە جاماندىقتى بەرىك ۇستاپ كەتەسىڭ، سو-نىڭ جامان،—دەپتى.

—ەي، اقىل! سەنىڭ ايتقاندارىڭنىڭ ٴبارى دە راس. سەن-سىز ەشنارسە تابىلمايتۇعىنى دا راس. جاراتقان ٴتاڭىرىنى دە

ون جەتىنشى ٴسوز

قايرات، اقىل، جۇرەك ۇشەۋى ونەرلەرىن ايتىسىپ، تالا-
سىپ كەلىپ، عىلىمعا جۇگىنىپتى.

قايرات ايتىپتى: ەي، عىلىم، ٴوزىڭ بىلەسىڭ عوي،
دۇنيەدە ەشنارسە مەنسىز كامەلەتكە جەتپەيتۇعىنىن؛ اۋەل ٴو-
زىڭدى بىلۋگە، ەرىنبەي-جالىقپاي ۇيرەنۋ كەرەك، ول مەنىڭ
ٴىسىم، قۇدايعا لايىقتى عيبادات قىلىپ ەرىنبەي-جالىقپاي ورنى-
نا كەلتىرمەك تە—مەنىڭ ٴىسىم. دۇنيەگە لايىقتى ونەر، مال
تاۋىپ، ابىيىر، ٴمانساپتى ەڭبەكسىز تابۋعا بولمايدى. ورىنسىز،
بولىمسىز نارسەگە ٴۇيىر قىلماي بويدى تازا ساقتايتۇعىن كۇنا-
كارلىكتەن، كورسەقىزار جەڭىلدىكتەن، ٴناپسى شايتانىنىڭ از-
عىرۋىنان قۇتقاراتۇعىن، اداسقان جولعا بارا جاتقان بويدى قايتا
جيعىزىپ الاتۇعىن مەن ەمەس پە؟ وسى ەكەۋى ماعان قالاي
تالاسادى؟ — دەپتى .

اقىل ايتىپتى: نە دۇنيەگە، نە اقيرەتكە نە پايدالى بولسا،
نە زالالدى بولسا، بىلەتۇعىن — مەن، سەنىڭ ٴسوزىڭدى ۇعاتۇ-
عىن — مەن، مەنسىز پايدانى ىزدەي المايدى ەكەن، زالالدان قاشا
المايدى ەكەن، عىلىمدى ۇعىپ ۇيرەنە المايدى ەكەن، وسى
ەكەۋى ماعان قالاي تالاسادى؟ مەنسىز وزدەرى نەگە جارايى-
دى؟ — دەپتى.

ونان سوڭ جۇرەك ايتىپتى:

ون التىنشى ٴسوز

قازاق ”قۇلشىلىعىم قۇدايعا لايىقتى بولسا ەكەن“ دەپ قام جەمەيدى، تەك جۇرت قىلعاندى قىلىپ، جىعىلىپ تۇرسا بولعانى. ساۋداگەر نەسيەسىن جيا كەلگەندە: ”تاپقانىم وسى، ٴبىتتىم، دەپ السالىق — ال ايتپەسە ساعان بولا جەردەن مال قازام با؟“ دەيتۇعىنى بولۋشى ەدى عوي. قۇداي تاعالانى ٴدال سول ساۋداگەردەي قىلامىن دەيدى. ٴتىلىن جاتتىقتىرىپ، ٴدىنىن تازارتىپ، ويلانىپ، ۇيرەنىپ الەك بولمايدى. ”بىلگەنىم وسى، ەندى قارتايعاندا قايدان ۇيرەنە الامىن“ دەيدى. ”وقىمادىق دەمەسە بولادى-تاعى، ٴتىلىمىنىڭ كەلمەگەنىن قايتۋشى ەد“ دەيدى.

ونىڭ ٴتىلى وزگە جۇرتتان بولەكشە جاراتىلىپ پا؟

ٴبىر ٴتۇرلى دەرت بولادى ەكەن، ۋا ٴاربىر قۇمار بولعان نارسە-
گە جەتكەندە، ياكي انە-مىنە، جەتەر-جەتپەس بولىپ جۇرگەندە،
ٴبىر ٴتۇرلى ماستىق پايدا بولادى ەكەن.

ٴاربىر ماستىق بويدان وعاتتى كوپ شىعارىپ، اقىلدىڭ
كوزىن بايلاپ، توڭىرەكتەگى قاراۋشىلاردىڭ كوزىن اشىپ،
"انانى، مىنانى" دەگىزىپ، بويدى سىناتاتۇعىن نارسە ەكەن.

سول ۋاقىتتا ەستى كىسىلەر ۇلكەن ەسى شىقپاي، اقىلدى
قولدان جىبەرمەي، بويىن سىناتپاي ٴجۇرىپ ىزدەنەدى ەكەن.

ەسەر كىسى ەر-توقىمىن تاستاپ، بوركى ٴتۇسىپ قالىپ،
ەتەگى اتىنىڭ ك...ن جاۋىپ كەتىپ، ەكى كوزى اسپاندا،
جىندى كىسىشە شابا بەرۋدى بىلەدى ەكەن، سونى كوردىم.

ەگەردە ەستى كىسىلەردىڭ قاتارىندا بولعىڭ كەلسە، كۇ-
نىندە ٴبىر مارتەبە، بولماسا جۇماسىندا ٴبىر، ەڭ بولماسا ايىندا
ٴبىر وزىڭنەن ٴوزىڭ ەسەپ ال! سول الدىڭعى ەسەپ العانىنان
بەرگى ٴومىرىڭدى قالاي وتكىزدىڭ ەكەن، نە بىلىمگە، نە اقىـ
رەتكە، نە دۇنيەگە جارامدى، كۇنىندە ٴوزىڭ وكىنبەستەي
قىلىقپەن وتكىزىپپىسىڭ؟

جوق، بولماسا، نە قىلىپ وتكىزگەنىڭدى ٴوزىڭ دە بىلمەي
قالىپپىسىڭ؟

ون بەسنشى ٴسوز

اقىلدى كىسى مەن اقىلسىز كىسىنىڭ، مەنىڭ بىلۋىمشە، ٴبىر بەلگىلى پارقىن كوردىم.

اۋەل— پەندە ادام بولىپ جاراتىلعان سوڭ، دۇنيەدە ەشبىر نارسەنى قىزىق كورمەي جۇرە المايدى، سول قىزىقتى نارسەسىن ىزدەگەن كەزى ٴومىرىنىڭ ەڭ قىزىقتى ۋاقىتى بولىپ وينىندا قالادى.

سوندا ەستى ادام، ورىندى ىسكە قىزىعىپ، قۇمارلانىپ ىزدەيدى ەكەن-داعى، كۇنىندە ايتسا قۇلاق، ويلانسا كوڭىل سۇيسىنگەندەي بولادى ەكەن. وعان بۇل وتكەن ٴومىردىڭ وكى-نىشى دە جوق بولادى ەكەن.

ەسەر كىسى ورنىن تاپپاي، نە بولسا سول، ٴبىر بايانسىز، باعاسىز نارسەگە قىزىعىپ، قۇمار بولىپ، ٴومىرىنىڭ قىزىق-تى، قىمباتتى شاعىن ٴيت قورلىقپەن وتكىزىپ الادى ەكەن-دا-عى، كۇنىندە وكىنگەنى پايدا بولمايدى ەكەن. جاستىقتا بۇل قىزىقتان سوڭ جانە ٴبىر قىزىق تاۋىپ الاتىن كىسىمسىپ، جاستىعى توزباستاي، بۇنى بوساماستاي كورىپ ٴجۇرىپ بىرەر قىزىقتى قۋعاندا-اق موينى قاتىپ، بۇنى قۇرىپ، ەكىنشى تالاپ-قا قايرات قىلۋعا جاراماي قالادى ەكەن.

ٴۋشىنشى— ٴاربىر نارسەگە قىزىقپاقتىق. ول ٴوزى بويعا قۇمارلىق پايدا قىلاتىن نارسە ەكەن. ٴاربىر قۇمارلىق وزىنە

بلگپ كەتكەن سوڭ، بوين جيپ الىپ كەتەرلك قايرات
قازاقتا كەم بولادى.
وسى جۇرتتىڭ كوبىنىڭ ايتىپ جۇرگەن مىقتى جىگىت،
ەر جىگىت، پىسىق جىگىت دەپ ات قويىپ جۇرگەن كىسىلەرد-
ىنىڭ ٴبارى—پالەگە، جامانشىلىققا ەلىرتپەك ٴۋشىن، ٴبىرىن
ٴبىرى "ايدا، باتىرلاپ!" قىزدىرىپ الادى دا، ارتىن ويلاتپاي،
ازعىراتۋعىن سوزدەرى.
ايتپەسە، قۇدايعا تەرىستىكتەن، نە ار مەن ۇياتقا تەرىستىك-
تەن سىلكىنىپ، بوين جيىپ الا الماعان كىسى، ۇنەمى جامان-
شىلىققا، ماقتانعا سالىنىپ، ٴوز بوين ٴوزى ٴبىر تەكسەرمەي
كەتكەن كىسى، ٴتاۋىر تۇگىل، اۋەلى ادام با ٴوزى؟

ون ٴتورتىنشى ٴسوز

ٴتىرى ادامنىڭ جۇرەكتەن اياۋلى جەرى بولا ما؟ ٴبىزدىڭ قازاقتىڭ "جۇرەكتى كىسى" دەگەنى— باتىر دەگەنى. ونان باسقا جۇرەكتىڭ قاسيەتتەرىن انىقتاپ بىلمەيدى. راقىمدىلىق، مەيىرباندىلىق، ۋا ٴاربىر ٴتۇرلى ادام بالاسىن ٴوز باۋىرىم دەپ، ويىنە ويلاعانداي ويدى ولارعا دا بىولىسىا يىگىىٴ ەدى دەمىەك، بۇلار— جۇرەك ٴىسى، اسقىتىق تا— جۇرەك ٴىسى. ٴتىل جۇرەكتىڭ ايتقانىنا كونسە، جالعان شىقپايدى. امالدىڭ ٴتىلىن السا، جۇرەك ۇمىت قالادى. ٴبىزدىڭ قازاقتىڭ "جۇرەكتىسى" ماقتاۋعا سيمايدى. ايتقانعا كونگىش، ۋاعدادا تۇرعىش، بويىن جامانشىلىقتان تەز جيىپ العىش، كوشتىڭ سوڭىنان يتشە ەرە بەرمەي، اداسقان كوپتىڭ اتىنىڭ باسىن بۇرىپ الۋعا جاراعان، ادىلەتتى اقىل موينىداعان نارسەگە، قيىن دا بولسا، موينىداۋ، ادىلەتتى اقىل موينىداماعان نارسەگە، وڭاي دا بولسا، موينىداماۋ— ەرلىك، باتىرلىق وسى بولماسا، قازاقتىڭ ايتقان باتىرى — انشەيىن جۇرەكتى ەمەس، قاسقىر جۇرەكتى دەگەن ٴسوز.

قازاق تا ادام بالاسى عوي، كوبى اقىلسىزدىعىنان ازبايدى، اقىلدىنىڭ ٴسوزىن ۇعىپ الارلىق جۇرەكتە جىگەر، قايرات، بايلاۋلىلىقتىڭ جوقتىعىنان ازادى. بىلمەستىگىنەن قىلدىم دەگەنىڭ كوبىنە نانبايمىن. ٴبىلىمدى بىلسە دە، ارسىز، قايراتسىزدىعىنان ەسكەرمەي، ۇستاماي كەتەدى. جامانشىلىققا ٴبىر

علىمى جوق، تاكليدي يمانى بار دەۋگە بەرىكتىگى جوق، ٴيا الداعانعا، ٴيا ازعىرعانعا، ٴيا ٴبىر پايدالانعانعا قاراپ، اقتى قارا دەپ، ٴيا قارانى اق دەپ، ٴيا وتىرىكتى شىن دەپ انت ەتەتۇعىن كىسىنى نە دەيمىز؟ قۇداي تاعالا ٴوزى ساقتاسىن. ۋا ٴار نەشىك بىلمەك كەرەك، جوعارعى جازىلمىش ەكى تۇرلىدەن باسقا يمان جوق. يمانعا قارسى كەلەرلىك ورىندا ەشبىر پەندە قۇداي تاعالا كەڭشىلىگىمەن كەشەدى داعى دەمەسىن، انىڭ ٴۇشىن قۇداي تاعالانىڭ عافۋىنا[1]ياكي پايعامبارىمىزدىڭ شاپاعاتىنا[2]سيمايدى ۋا مۇمكىن دە ەمەس. "قىلىش ۇستىندە سەرت جوق" دەگەن. "قۇداي تاعالانىڭ كەشپەس كۇناسى جوق" دەگەن جالعان ماقال-دى قۋات كورگەن مۇنداي پاندەنىڭ ٴجۇزى قۇرىسىن.

---

① كەشۋ، كەشىرۋ.
② قورعاۋ، جاردەم ەتۋ.

ون ٴۇشىنشى ٴسوز

يمان دەگەن—اللا تاباراكا ۋاتاعالانىڭ[1]شاريكسىز[2]عايىپ-سىز بىرلىگىنە، بارلىعىنا ۋا هار نەگە بىزگە پايعامبارىمىز ساللاللاھۇ عالايھي ۋا ساللام[3]ارقىلى جىبەرگەن جارلىعىنا بىل-دىرگەنىنە مويىن سۇنىپ، ينانماق.

ەندى بۇل يمان دەرلىك ينانۋعا ەكى ٴتۇرلى نارسە كەرەك.

اۋەل نە نارسەگە يمان كەلتىرسە، سونىڭ حاقتىعىنا اقىلى ٴبىرلان دالەل جۇرگىزەرلىك بولىپ اقىلى دالەل-سيپات[4]قىلار-عا جاراسا، مۇنى ياكيني يمان[5]دەسەك كەرەك.

ەكىنشى—كىتاپتان وقۋ ٴبىرلان ياكي موللالاردان ەستۋ ٴبىرلان يمان كەلتىرىپ، سول يمان كەلتىرگەن نارسەسىنە سونشالىق بەرىكتىك كەرەك. بىرەۋ ولتىرەمىن دەپ قورقىتسا دا، مىڭ كىسى مىڭ ٴتۇرلى ٴىس كورسەتسە دە، سوعان اينىپ كوڭىلى قوزعالماستاي بەرىك بولۋ كەرەك . بۇل يماندى يمان تاكليدي[6]دەيمىز.

ەندى مۇنداي يمان ساقتاۋعا قورىقپاس جۇرەك، اينىماس كوڭىل، بوسانباس بۋىن كەرەك ەكەن، ياكيني يمانى بار دەۋگە

---

① زلى ٴتاڭىرى، كۇشتى قۇداي.
② قاتىسۋىنسىز.
③ اللا وعان باتاسىن بەرىپ قوش السىپ.
④ دالەلدەۋ، دالەلمەن بەكىتۋ.
⑤ شىن يمان.
⑥ ٴداستۇرلى سەنىم.

ون ەكىنشى ٴسوز

كىمدە-كىم جاقسى دۇر، جامان دۇر عيبادات قىلىپ جۇرسە، ونى عيباداتتان تيۋعا اۋزىمىز بارمايدى، ايتەۋىر جاقسىلىققا قىلعان نيەتتىڭ جاماندىعى جوق قوي دەيمىز. لاكين سونداي ادامدار تولىمدى عيباداتقا عىلىمى جەتپەسە دە، قىلسا ەكەن. ٴبىراق ونىڭ ەكى شارتى بار، سونى بىلسە ەكەن. اۋەلى —يمانىنىڭ يعتيقاتىن[1] ماحكامەلەمەك[2] كەرەك، ەكىنشى — ۇيرەنىپ جەتكەنشە وسى دا بولادى عوي دەمەي، ۇيرەنە بەرسە كەرەك. كىمدە-كىم ۇيرەنىپ جەتپەي جاتىپ، ۇيرەنگەنىن قويسا، ونى قۇداي ۇردى، عيباداتى عيبادات بولمايدى. ۋا لاكين، كىمدە-كىم يمان نەشە نارسە ٴبىرلان كامالات تاباتۇعىنىن ۋا نەشە جەردەن بۇزىلاتۇعىنىن بىلمەي، باسىندا شالا ۇراپ، ٴبىرادار اتىن كورىپ، ۇرازاشىل، نامازشىل بولىپ جۇرگەنى كوڭىلگە قىلاڭ بەرمەي تۇرىپ، جىرتىسىن سالعانعا ۇقسايدى.

كۇزەتشىسىز، ەسكەرۋسىز يمان تۇرمايدى، ىقىلاسىمەنەن ٴوزىن ٴوزى اڭدىپ، شىن ٴدىني شىنشىلداپ جانى اشىپ تۇرماسا، سالعىرتتىڭ يمانى بار دەپ بولمايدى.

① نانۋ، سەنۋ.
② بەرىك، مىقتى، سەنىمدى.

ەدى. شارۋا دا قىلار ەدى. باي بارىن باعىپ، كەدەي جوعىن ىزدەپ، ەل سەكىلدەنىپ تالاپقا، تىلەۋگە كىرىسەر ەدى.

ەندى جۇرتتىڭ ٴبارى وسى ەكى بولىك ىسكە ورتاق، مۇنى كىم تۇزەيدى؟ انتتىڭ، سەرتتىڭ، ادالدىقتىڭ، ۇياتتىڭ ٴبىر توقتاۋسىز كەتكەنى مە؟ ۇرىنى تيۋ دا وڭاي بولار ەدى، ٴبىراق وسى بۇزاقىنىڭ تىلىنە ەرەتۇعىن، ازاتۇعىن بايلاردى كىم تيا-دى؟

ون ٴبىرىنشى ٴسوز

وسى ەلدىڭ ۇنەم قىلىپ جۇرگەنى نەمەنە؟ ەكى نارسە. اۋەلى— ۇرلىق. ۇرى ۇرلىقپەن مال تابام دەپ ٴجۇر، مال يەسى ارتىلتىپ الىپ تاعى دا بايىمىن دەپ ٴجۇر، ۇلىقتار الىپ بەرەم دەپ داۋگەردى جەپ، قۇتقارام دەپ ۇرىنى جەپ ٴجۇر. قاراپايىم جۇرت ۇرلىق ايتىپ مال الام دەپ، ۇرىعا اتىمدى ساتىپ پايدالا-نام دەپ، نە وتكىزبەسىن ارزانعا ٴتۇسىرىپ الام دەپ ٴجۇر. ەكىنشى— بۇزاقىلار بىرەۋدىڭ وينىدا جوق پالەنى وينا سالىپ، بۇيتسەڭ بەك بولاسىڭ، بۇيتسەڭ كوپ بولاسىڭ، بۇيتسەڭ كەك الاسىڭ، مىقتى اتاناسىڭ دەپ، اۋقاتتىلاردى ازعىرعالى الەك بولىپ ٴجۇر. كىم ازسا، مەن سوعان كەرەك بولامىن دەپ، ك...قىزدىرىپ الىپ، ٴوزىن ٴبىراز عانا ازىق قىلايىن دەپ ٴجۇر.

ۇلىقتار ”ٴپالى-ٴپالى“، بۇل تابىلعان اقىل ەكەن، مەن سەنى ٴبۇيتىپ سۇيەيمىن دەپ، انانى جەپ، سەنى ٴبۇيتىپ سۇيەيمىن دەپ، مىنانى جەپ ٴجۇر. قارا حالىق مەنىڭ سونشا ٴۇيىم بار، سونشا اۋىل-ايماعىممەن سويىلىڭدى سوعايىن، دا-ۋىڭدى ايتايىن دەپ، قاي كوپ بەرگەنگە پارتيالاس بولامىن دەپ، قۇدايعا جازىپ، جاتپاي-تۇرماي سالىپ ٴجۇرىپ، باسىن، اۋى-لىن، قاتىن-بالاسىن ساتىپ ٴجۇر.

وسى ٴبىر ۇرى، بۇزاقى جوعالسا، جۇرتقا وي دا تۇسەر

جانه مال تىلەيسىڭدەر، نەگە كەرەك قىلايىن دەپ تىلەيـ
سىڭدەر؟ اۋەلى، قۇدايدان تىلەيمىسىڭ؟ تىلەيسىڭ. قۇداي بەر-
دى، بەرگەنىن المايسىڭ، قۇداي تاعالا ساعان ەڭبەك قىلىپ
مال تابارلىق قۋات بەردى. ول قۋاتتى حالال كاسىپ قىلارلىق
ورنىعا جۇمسايمىسىڭ؟ جۇمسامايسىڭ. ول قۋاتتى ورنىن تاۋىپ
سارىپ قىلاردى بىلەرلىك ءىلىم بەردى، ونى وقىمايسىڭ. ول
ءىلىمدى وقىسا، ۇعارلىق اقىل بەردى، قايدا جىبەرگەنىڭدى
كىم بىلەدى؟ ەرىنبەي ەڭبەك قىلسا، تۇڭىلمەي ىزدەسە، ورنىن
تاۋىپ ىستەسە، كىم باي بولمايدى؟ ونىڭ ساعان كەرەگى جوق.
سەنىكى—بىرەۋدەن قورقىتىپ الساڭ، بىرەۋدەن جالىنىپ الـ
ساڭ، بىرەۋدەن الداپ الساڭ بولعانى، ىزدەگەنىڭ—سول.
بۇل—قۇدايدان تىلەگەن ەمەس. بۇل—ابىرويىن، ارىن ساتىپ،
ادام جاۋلاعاندىق، تىلەنشىلىك.

قوش، ءسويتىپ ءجۇرىپ-اق مال تاپتىڭ، بايىدىڭ. سول
مالدى سارىپ قىلىپ، ءىلىم تابۋ كەرەك. وزىڭە تابىلماسا،
بالاڭ تاپسىن. ءىلىمسىز اقيرەت تە جوق، دۇنيە دە جوق.
ءىلىمسىز وقىعان ناماز، تۇتقان ورازا، قىلعان حاج ەشبىر
عيبادات ورنىنا بارمايدى. ەشبىر قازاق كورمەدىم، مالدى يتـ
تىكپەن تاپسا دا، ادامشىلىقپەن جۇمساعان. ءبارى دە يتتىكپەن
تابادى، يتتىكپەن ايىرىلادى. بەينەت، كۇيىك، ىزاسى—سول
ۇشەۋىنەن باسقا ەشنارسە بويىندا قالمايدى.

بارىندا ”بايمىن“ دەپ ماقتانادى، جوعىندا ”ماعان دا باياعىـ
دا مال ءبىتىپ ەدى“ دەپ ماقتانادى. كەدەي بولعان سوڭ تاعى
قايىرشىلىققا تۇسەدى.

دەگەنىڭ. ەگەردە ەرجەتسىن دەسەڭ، ٴوزى ەرجەتىپ، اتا-انا-
سىن توزاقتان قۇتقارارلىق بالا قازاقتان تۋا ما ەكەن؟ ونداي
بالانى سەندەي اكە، سەنىڭ ەلىڭدەي ەل اسىراپ وسىرمەك پە
ەكەن؟

قارتايعاندا اسىراسىن دەسەڭ، و دا — ٴبىر بوس ٴسوز.
اۋەلى — ٴوزىڭ قارۋىڭ قايتارلىق قارتايۋعا جەتەمىسىڭ، جوق
پا؟ ەكىنشى — بالاڭ مەيىرىمدى بولىپ، اسىرارلىق بولىپ تۋا
ما، جوق پا؟ ٴۇشىنشى — مالىڭ بولسا، كىم اسىرامايدى؟
مالىڭ جوق بولسا، قاي اسىراۋ تولىمدى بولادى؟ بالانىڭ مال
تابارلىق بولارى، مال شاشارلىق بولارى — ول دا ەكىتالاي.

قوش، قۇداي تاعالا بالا بەردى، ونى ٴوزىڭ جاقسى اسىراي
بىلەسىڭ بە؟ بىلمەيسىڭ، بۇرىنعى ٴوز كۇناڭدى ٴوزىڭ كوتەر-
گەنىڭمەنەن تۇرماي، بالاڭنىڭ كۇناسىنا تاعى دا ورتاق بولا-
سىڭ.

اۋەل بالاڭدى ٴوزىڭ الدايسىڭ: "انە، ونى بەرەم، مىنە،
مۇنى بەرەم" دەپ. باستا بالاڭدى الداعانىڭا ٴبىر ٴماز بولاسىڭ.
سوڭىرا بالاڭ الدامشى بولسا، كىمنەن كورەسىڭ؟ "بوقتا!"
دەپ بىرەۋدى بوقتاتىپ، "كاپىر قياڭقى، وسىعان تيمەڭدەرشى"
دەپ، ونى ماساتتاندىرىپ، ابدەن تەنتەكتىككە ۇيرەتىپ قويىپ،
ساباقتا بەرگەندە، مولدانىڭ ەڭ ارزانىن ىزدەپ حات تانىسا
بولادى دەپ، قۇ، سۇم بول دەپ، "پالەنشەنىڭ بالاسى سەنى
سىرتىڭنان ساتىپ كەتەدى" دەپ، ٴتىرى جانعا سەندىرمەي جات
مىنەز قىلىپ، وسى ما بەرگەن ٴتالىمىڭ؟ وسى بالادان قايىر
كۇتەسىڭ بە؟

ونىنشى ٴسوز

بىرەۋلەر قۇدايدان بالا تىلەيدى. ول بالانى نە قىلادى؟ ”ولسەم ورنىمدى باسسىن“ دەيدى، ”ارتىمنان قۇران وقىسىن“ دەيدى، ”قارتايعان كۇنىمدە اسىراسىن“ دەيدى. وسىدان باسقاسى بار ما؟

بالام ورنىمدى باسسىن دەمەك نە ٴسوز؟ وزىڭنەن قالعان دۇنيە يەسىز قالار دەيسىڭ بە؟ قالعان دۇنيەنىڭ قامىن سەن جەمەك پە ەدىڭ؟ ٴولىپ بارا جاتقاندا وزگەدەن قىزعانىپ ايتقانىڭ با؟ وزگەگە قيمايتۇعىن سەنىڭ نە قىلعان ارتىقشا ورنىڭ بار ەدى؟

بالانىڭ جاقسىسى — قىزىق، جامانى — كۇيىك، نە ٴتۇرلى بولارىن ٴبىلىپ سۇرادىڭ؟ دۇنيەدە ٴوزىڭنىڭ كورگەن قورلىعىڭ از بولدى ما؟ ٴوزىڭنىڭ قىلعان يتتىگىڭ از بولدى ما؟ ەندى ٴبىر بالا تۋعىزىپ، ونى دا ٴيت قىلۋعا، وعان دا قورلىق كورسەتۋگە مۇنشا نەگە قۇمار بولدىڭ؟

ارتىمنان بالام قۇران وقىسىن دەسەڭ، تىرشىلىكتە ٴوزىڭنىڭ جاقسىلىق قىلعان كىسىڭ كوپ بولسا، كىم قۇران وقىمايدى؟ جامانشىلىقتى كوپ قىلساڭ، بالاڭنىڭ قۇرانى نەگە جەتكىزەدى؟ تىرشىلىكتە ٴوزىڭ قىلماعان ٴىستى ولگەن سوڭ ساعان بالاڭ كاسىپ قىلىپ بەرە الا ما؟

اقيرەت ٴۇشىن بالا تىلەگەنىڭ — بالام جاسىندا ٴولسىن

گىل، ٴوزىن جاقسى كورىپ، ٴۇمىت ەتىپ ٴجۇرىپپىن. قاشان ابدەن ٴبىلىپ، ٴۇمىتىمدى ۇزگەن كەزدە، وزگە جاققا بارىپ، جاتتى ٴوز قىلىپ، ٴۇيىر بولارلىق قايرات-جالىن ٴسونىپ تە قالعان ەكەن. سول سەبەپتەن ٴبىر جۇرگەن قۇس كەۋدەمىن. تەگىندە ويلايمىن: بۇدا جاقسى . ولەر كەزدە ”اتتەگەن-اي، سونداي-سونداي قىزىقتارىم قالدى-اۋ!“ دەپ قايعىلى بولماي، الدىڭعى تىلەۋ بولماسا، ارتقا الاڭ بولماي ولۋگە.

توعىزىنشى ٴسوز

وسى مەن ٴوزىم—قازاقپىن. قازاقتى جاقسى كورەم بە، جەك كورەم بە؟ ەگەر جاقسى كورسەم، قىلىقتارىن قوستاسام كەرەك ەدى. ۋا، ٴارى نەشىك، بويلارىنان ادام جاقسى كورەرلىك ، ٴيا كوڭىلگە تياناق قىلارلىق ٴبىر نارسە تاپسام كەرەك ەدى. سونى نە ٴۇمىت ۇزبەستىككە، نە ونىسى بولماسا، مۇنىسى بار عوي دەپ، كوڭىلگە قۋات قىلۋعا جاراتسام كەرەك ەدى، ونداىىم جوق. ەگەر جەك كورسەم—سويلەسپەسەم، ماجىلىستەس، سىرلاس، كەڭەستەس بولماسام كەرەك ەدى، توبىنا بارماي، ”نە قىلدى، نە بولدى؟“ دەمەي جاتۋ كەرەك ەدى، ول مۇمكىن بولماسا، بۇلاردىڭ ورتاسىنان كوشىپ كەتۋ كەرەك ەدى. بۇلاردى جوندەيمىن دەۋگە، جوندەلەر، ۇيرەنەر دەگەن ٴۇمىتىم دە جوق، بۇلاردىڭ ٴبارى دە جوق. بۇل قالاي؟ بۇل ايتقانىمنىڭ ٴبىرىن تۇتپاي بولماس ەدى.

مەن ٴوزىم ٴتىرى بولسام دا انىق ٴتىرى دە ەمەسپىن، انشەيىن وسىلاردىڭ ىزاسىنان با، وزىمە ٴوزىم ىزا بولعانىمنان با، ياكي بوتەن سەبەپتەن بە، — بىلمەيمىن. سىرتىم ساۋ بولسا دا، ٴىشىم ٴولىپ قالىپتى. اشۋلانسام، ىزالانا المايمىن. كۇلسەم قۋانا المايمىن، سويلەگەنىم ٴوز ٴسوزىم ەمەس، كۇلگەنىم ٴوز كۇلكىم ەمەس، ٴبارى دە الدە كىمدىكى.

قايراتتى كۇنىمدە قازاقتى قيسىپ بوتەن جاقتا كەتپەك تۇ-

ۋقسىن، ۋعايىن دەسەدە، قولى تيە مە؟ ول مالدى سۋارماق، تويعىزباق، ساۋداسىن جيماق، كۇزەتتىرمەك، باقتىرماق، ۋرى-ٴبورى، قىس، سۋىق-سۇعاناق —سولاردان ساقتانباق، سولاردان ساقتارلىق كىسى تاپپاق. ونىڭ ٴبارىن جايعاستىرىپ، اياعىن الىپ كەلىپ، ماقتانعا ورنالاستىرعانشا قاشان؟ قولى تيمەيدى.

ەندى ۋرى-زالىم، سۇم-سۇرقيا ٴوزى دە تىڭدامايدى.

ونشا-مۇنشا قوي ٴجۇندى قوڭىرشالار كۇنىن دە كورە الماي ٴجۇر. انالار اڭداي بولىپ تۇرعاندا، ٴبىلىم، عىلىم، اقىلدى نە قىلسىن؟ جانە دە ٴبىلىم، عىلىم كەدەيگە كەرەگى جوقتاي-اق: ”ٴبىزدى نە قىلاسىڭ، انا ٴسوزدى ۋعارلىقتارعا ايت!“ دەيدى. ونىڭ وزگەمەنەن ٴىسى جوق. انا الدىنداعى ۋشەۋىندەي بولعان جاننىڭ ويىندا ەشبىر قايعىسى، مۇڭى بولماسا كەرەك.

سەگىزىنشى ٴسوز

وسى اقىلدى كىم ۇيرەنەدى، ٴناسيحاتتى كىم تىڭدايدى؟ بىرەۋ—بولىس، بىرەۋ—ٴبي. ولاردىڭ اقىل ۇيرەنەيىن، ٴناسيحات تىڭدايىن دەگەن ويى بولسا، ول ورنىعا سايلانىپ تا جۇرمەس ەدى. ولار وزدەرى دە ۇزدىك كىسىمىز، ٴوزىمىز بىرەۋگە ۇلگى بەرىپ، اقىل ايتامىز دەپ سايلاندى. وزدەرى تۇزەلىپ جەتكەن، ەندى ەلدى تۇزەرلىگى-اق قالعان. ول نە قىلىپ تىڭداسىن جانە تىڭدايىن دەسە دە، قولى تيە مە؟ باسىندا وزىندىك جۇمىسى بار: ۇلىعىمىزعا جازالى بولىپ قالامىز با، ياكي ەلدەگى بۇزاقىلارىمىزدى ٴبۇلىندىرىپ الامىز با، ياكي حالقىمىزدى ٴبۇلدىرىپ الامىز با، ياكي ٴوزىمىز شىعىنداپ، شىعىنىمىزدى تولتىرا الماي قالامىز با؟—دەگەن ەبىنە قاراي بىرەۋدى جەتىلتەيىن، بىرەۋدى قۇتىلتايىن دەگەن بەينەتىنىڭ ٴبارى باسىندا، قولى تيمەيدى.

بايلار، ولار وزدەرى دە، ٴبىر كۇن بولسا دا، داۋلەت قونىپ، دۇنيەنىڭ جارىمى باسىندا تۇر. وزىندە جوقتى، مال-مەنەن ساتىپ الادى. كوڭىلدەرى كوكتە، كوزدەرى اسپاندا، ادالدىق، ارامدىق، اقىل، عىلىم، ٴبىلىم—ەشنارسە مالدان قىمبات دەمەيدى. مال بولسا قۇداي-تاعالانى دا پارالاپ السا بولادى دەيدى. ونىڭ ٴدىنى، قۇدايى، حالقى، جۇرتى، ٴبىل-ىم-ۇياتى، ارى، جاقىنى، ٴبارى—مال. ٴسوزدى قايتىپ

ـنان دا جامانبـز. حايۋان بـلمەيدى، بـلەمـن دەپ تالاسپايدى.
ٴبـز تۋك بـلمەيمـز، ٴبـز دە بـلەمـز دەپ ناداندـعـمـزدى
بـلـمدـلـككە بەرمەي تالاسقاندا ولەر-تـرـلەرـمـزدى بـلمەي،
كۋرە تامـرـمـزدى ادـرايتـپ كەتەمـز.

ول نەمەنە؟“ دەپ، ٴبىر نارسەنى سۇراپ بىلسەم ەكەن دەگەندە، ۇيقى، تاماق تا ەسىمىزدەن شىعىپ كەتەتۇعىن قۇمارىمىزدى، ەرجەتكەن سولك، اقىل كىرگەندە، ورنىن تاۋىپ ىزدەنىپ، كىسىسىن تاۋىپ سۇرانىپ، عىلىم تاپقانداردىڭ جولىنا نەگە سالمايدى ەكەمىز؟

سول قۇماردى ورىستەتىپ، ٴورىسىمىزدى ۇزارتىپ، قۇ- مارلانىپ جيعان قازىنامىزدى كوبەيتسەك كەرەك، بۇل جانىنىڭ تاماعى ەدى. تانىنەن جان ارتىق ەدى، ٴتاندى جانعا باس ۇرعىزسا كەرەك ەدى. جوق، ٴبىز ولاي قىلمادىق، ۇزاقتاي شۇلاپ، قارعاداي بارقىلداپ، اۋىلداعى بوقتىقتان ۇزامادىق. جان ٴبىز- دى جاس كۇنىمىزدە بيلەپ ٴجۇر ەكەن، ەرجەتكەن سولك، كۇش ەنگەن سولڭ وعان بيلەتپەدىك. جاندى تانگە باس ۇرعىزدىق، ەشنارسەگە كوڭىلمەنەن قارامادىق، كوزبەن قارامادىق، كوڭىل ايتىپ تۇرسا سەنبەدىك. كوزبەن كورگەن نارسەنىڭ دە سىرتىن كورگەندە-اق تويدىق. سىرىن قالاي بولادى دەپ كوڭىلگە سالما- دىق ونى بىلمەگەن كىسىنىڭ نەسى كەتىپتى دەيمىز. بىرەۋ ايتسا دا، ۇقپايمىز. بىرەۋ اقىل ايتسا: ”ٴوز بىلگەنىڭ—وزىڭە، ٴوز بىلگەنىم—وزىمە“،” كىسى اقىلىمەن باي بولعانشا، ٴوز اقى- لىڭمەن جارلى بول“ دەگەن دەيمىز، ارتىعىن بىلمەيمىز، ايتىپ تۇرسا ۇقپايمىز.

كوكىرەكتە ساۋلە جوق، كوڭىلدە سەنىم جوق. قۇر كوز- بەنەن كورگەن ٴبىزدىڭ حايۋان مالدان نەمىز ارتىق؟ قايتا بالا كۇنىمىزدە جاقسى ەكەنبىز. بىلسەك تە، بىلمەسەك تە، بىلسەك ەكەن دەگەن ادامنىڭ بالاسى ەكەنبىز. ەندى وسى كۇندە، حايۋاند-

جەتىنشى ٴسوز

جاس بالا انادان تۋعاندا ەكى ٴتۇرلى مىنەزبەن تۋادى: بىرەۋى — ىشسەم، جەسەم، ۇيىقتاسام دەپ تۋادى، بۇلار — ٴتانىنىڭ قۇمارى، بۇلار بولماسا، ٴتان جانعا قوناق ٴۇي بولا المايدى، هام ٴوزى وسپەيدى؛ قۋات تاپپايدى. بىرەۋى بىلسەم ەكەن دەمەكلىك، نە كورسە سوعان تالپىنىپ، جالتىر-جۇلتىر ەتكەن بولسا، وعان قىزىعىپ، اۋزىنا سالىپ، ٴدامىن تاتىپ قاراپ، تاماعىنا، بەتىنە باسىپ قاراپ، سىرناي-كەرنەي بولسا، داۋسىنا ۇمتىلىپ، ونان ەر جەتىڭكىرەگەندە ٴيت ۇرسە دە، مال شۋلاسا دا، بىرەۋ كۇلسە دە، بىرەۋ جىلاسا دا تۇرا جۇگىرىپ، "ول نەمەنە؟"، "بۇل نەمەنە؟" دەپ، "ول نەگە ۇيتەدى؟"، "بۇل نەگە بۇيتەدى؟" دەپ، كوزى كورگەن، قۇلاعى ەستىگەنىنىڭ ٴبارىن سۇراپ، تىنىشتىق كورمەيدى. مۇنىڭ ٴبارى — جان قۇمارى، بىلسەم ەكەن، كورسەم ەكەن. ۇيرەنسەم ەكەن دەگەن.

دۇنيەنىڭ كورىنگەن هام كورىنبەگەن سىرىن تۇگەلدەپ، ەڭ بولماسا، دەنەلەپ بىلمەسە، ادامدىقتىڭ ورنى بولمايدى. ونى بىلمەگەن سوڭ، ول جان ادام جانى بولماي، حايۋان جانى بولادى. ازەلدە، قۇداي-تاعالا حايۋاننىڭ جانىنان ادامنىڭ جانىن ٴبىرى جاراتقان، سول اسەرىن كورسەتىپ جاتقانى. سول قۋات جەتپەگەن، مي تولماعان ەسسىز بالا كۇندەگى " بۇل نەمەنە،

قىلۋدان قاشىپ، ەرىنشەك اتانىپ، دۇنيەدە الگى ايتىلعان ىرىسقا دۇشپان بولادى.

ول ايتقان تىرلىك ولار ەمەس. كوكىرەگى، كوڭىلى ٴتى-رى بولسا، سونى ايتادى. ٴوزىڭ ٴتىرى بولساڭ دا، كوكىرە-گىڭ ٴولى بولسا، اقىل تابۋعا ٴسوز ۇعا المايسىڭ. ادال ەڭبەك-پەن ەرىنبەي ٴجۇرىپ مال تابۋعا جىگەر قىلا المايسىڭ.

كەسەلدى جالقاۋ، قىلجاقپاس،
ٴازىر تاماق، ٴازىر اس،
سىرتىڭ—پىسىق، ٴىشىڭ—ناس،
ارتىن ويلاپ ۇيالماس،—

بولىپ ٴجۇرىپ، ٴتىرىمىن دەمە، ونان دا اللا جىبەرگەن اق بۇيرىقتى ٴولىمنىڭ ٴوزى ارتىق.

التىنشى ٴسوز

قازاقتىڭ ٴبىر ماقالى: ”ونەر الدى—بىرلىك، ىرىس الدى —تىرلىك“دەيدى. بىرلىك قانداي ەلدە بولادى، قايتسە تاتۋ بولادى—بىلمەيدى. قازاق ويلايدى: بىرلىك ات ورتاق، اس ورتاق، كيىم ورتاق، داۋلەت ورتاق بولسا ەكەن دەيدى. ولاي بولعاندا بايلىقتان نە پايدا، كەدەيلىكتەن نە زالال؟ اعايىن قۇردىماي مال ىزدەپ نە كەرەك؟ وسى ما بىرلىك؟ جوق، بىرلىك —اقىلعا بىرلىك، مالعا بىرلىك ەمەس. مالىڭدى بەرىپ وتىرساڭ، اتاسى باسقا، ٴدىنى باسقا، كۇنى باسقالار دا جالدانىپ بىرلىك قىلادى. ٴبىرلىك مالعا ساتىلسا، انت ۇرعاندىقتىڭ باسى وسى. اعايىن الماي بىرلىك قىلسا كەرەك، سوندا ٴار كىم نەسىبەسىن قۇدايدان تىلەيدى، ايتپەسە قۇدايدان تىلەمەيدى، شارۋا ىزدەمەيدى. اۋەلى بىرىنە ٴبىرى پالە ىزدەيدى. نە ٴتۇسىن، نە اجارىن، نە وكپەسىن بۇلداپ، ول بولماسا ٴبىر پالە سالىپ، قورعالاتىپ، ايتەۋىر ٴبىرىن ٴبىرى الداۋدىڭ امالىن ىزدەسەدى. مۇنىڭ قاي جەرىنەن بىرلىك شىقتى؟

”ىرىس الدى—تىرلىك“ دەيدى، ول قاي تىرلىك؟ ول وسى جان كەۋدەدەن شىقپاعاندىق پا؟ جوق، ونداي تىرلىك يتتە دە بار. ونداي تىرلىكتى قىمبات كورىپ، بۇلداعان ادام ٴولىمدى جاۋ كورىپ، اقيرەتكە دۇشپان بولادى. جانىن قورعالاتىپ، جاۋدان قاشىپ، قورقاق اتانىپ، ەڭبەك قىلۋدان، قىزمەت

الداپ، ماقتاپ الماق ەكەن، بەرمەسە ونمەنەن جاۋلاسپاق ەكەن، ەگەر مالدى بولسا، اكەسىن جاۋلاۋدى دا ۇيات كورمەيدى ەكەن. ايتەۋىر ۇرلىق، قۇلىق-سۇمدىق، تىلەنشىلىك، سوعان ۇقساعان قىلىقتىڭ قايسىسىن بولسا دا قىلىپ، مال تاپسا، جازالى دەمەسەك كەرەك ەكەن.

بۇلارىنىڭ جاس بالانىڭ اقىلىنان نەسى ارتىق؟ ٴبىراق جاس بالا قىزىل وشاقتان قورقۇشى ەدى، بۇلار تۇزاقتان دا قورىقپايدى ەكەن. جاس بالا ۇيالسا، جەرگە ەنە جازداۋشى ەدى، بۇلار نەدەن بولسا دا ۇيالمايدى ەكەن. سول ما ارتىلعانى؟ قولىمىزداعىنى ۇلەستىرىپ تالاتپاساق، ٴبىز دە وزىنىدەي بولماساق، بەزەدى ەكەن. ىزدەگەن ەلىمىز سول ما؟

بەسىنشى ٴسوز

كوكىرەك تولعان قايعى كىسىنىڭ وزىنە دە بيلەتپەي، بويدى شىمىرلاتىپ، بۋىندى قۋرتىپ، ٴيا كوزدەن جاس بولىپ اعادى، ٴيا تىلدەن ٴسوز بولىپ اعادى. قازاقتار: ”ٴا، قۇداي، جاس بالاداي قايعىسىز قىلا كور!“ دەپ تىلەك تىلەگەنىن ٴوزىم كوردىم. ونىسى جاس بالادان گورى ٴوزى ەستى كىسى بولىپ، ەسكەرمەس نارسەسى جوقسىپ، قايعىلى كىسى بولعانىسعانى. قايعىسى نە دەسەڭ، ماقالدارىنان تانىرسىڭ: ”تۇستىك ٴومى-رىڭ بولسا، كۇندىك مال جي“، ”وزىڭدە جوق بولسا، اكەڭ دە جات“،” مال—ادامنىڭ باۋىر ەتى“،” مالدىنىڭ بەتى— جارىق، مالسىزدىڭ بەتى—شارىق“،” ەر ازىعى مەن ٴبورى ازىعى جولدا“، ”ەردىڭ مالى ەلدە، ەرىككەندە قولدا“، ”بەرگەن پەردە بۇزار“، ” الاعان قولىم—بەرەگەن “،” مال تاپقان ەردىڭ جازىعى جوق “،” بايدان ٴۇمىتسىز—قۇدايدان ٴۇمىتسىز“، ” قارنىڭ اشسا، قارالى ۇيگە شاپ“،”قايىرانى جوق كولدەن بەز، قايىرى جوق ەلدەن بەز“ دەگەن وسىنداي سوزدەرى كوپ، ەسەپسىز تولىپ جاتىر.

بۇل ماقالداردان نە شىقتى؟ ماعلۇم بولدى: قازاق تىنىش-تىق ٴۇشىن، عىلىم ٴۇشىن، ٴبىلىم ٴۇشىن، ادىلەت ٴۇشىن قام جەمەيدى ەكەن، ٴبىراق مال ٴۇشىن قام جەيدى ەكەن، ول مالدى قالايشا تابۋدى بىلمەيدى ەكەن، بار بىلگەنى مالدىلاردى

الىپ، قامالىپ قالماق، ول ٴوزى دە—ٴبىر انتۋرعاندىق جانە ٴاربىر جامان كىسىنىڭ قىلىعىنا كۇلسەڭ، وعان راقاتتانىپ كۇلمە، ىزا بولعانىڭنان كۇل، ىزالى كۇلكى ٴوزى دە—قايعى. ونداي كۇلكىگە ۋنەمى ٴوزىڭ دە سالىنباسسىڭ، ٴاربىر جاقسى ادامنىڭ جاقسىلىق تاپقانىنا راقاتتانىپ كۇلسەڭ، ونىڭ جاقسى- لىقتى جاقسىلىعىنان تاپقاندىعىن عيبرات كورىپ كۇل. ٴاربىر عيبرات الماقتىڭ ٴوزى دە ماستىققا جىبەرمەي، ۋاقتىمەن توقتاتادى.

كوپ كۇلكىنىڭ ٴبارىن دە ماقتاعانىم جوق، ونىڭ ىشىندە ٴبىر كۇلكى بار-اۋ—قۇداي جاراتقان ورنىمەنەن ىشتەن، كوكى- رەكتەن كەلمەيدى، قولدان جاساپ، سىرتى مەنەن بەتى-اۋزىن تۇزەپ، باي-باي كۇلكىنىڭ ٴانىن ساندەپ، ادەمىشىلىك ٴۇشىن كۇلەتىن بوياما كۇلكى.

ادام بالاسى جىلاپ تۋادى، كەيىپ ولەدى. ەكى ورتادا بۇل دۇنيەنىڭ راقاتىنىڭ قايدا ەكەنىن بىلمەي، ٴبىرىن ٴبىرى اڭ- دىپ، بىرىنە ٴبىرى ماقتانىپ، ەسىل ٴومىردى ەسكەرۋسىز، بوسقا، جارامسىز قىلىقپەن قور ەتىپ وتكىزەدى دە، تاۋسىلعان كۇنىندە ٴبىر كۇندىك ٴومىردى بار مالىنا ساتىپ الۋعا تابا المايدى.

قۋلىق ساۋماق، كوز ٴسۇزىپ، تىلەنىپ، ادام ساۋماق— ونەرسىز ٴيتتىڭ ٴىسى. اۋەل قۇدايعا سيىنىپ، ەكىنشى ٴوز قايراتىڭا سۇيەنىپ ەڭبەگىڭدى ساۋ، ەڭبەك قىلساڭ، قارا جەر دە بەرەدى، قۇر تاستامايدى.

ٴتورتىنشى ٴسوز

ٴاربىر بايقاعان ادام بىلسە كەرەك: كوڭىلدى ٴوزى ٴبىر ماستىق ەكەنىن، ٴاربىر ماس كىسىدەن عافىل كوپ وتەتۇعىن دا، ٴاربىر ماستىڭ سويلەگەن كەزىندە باس اۋىرتاتۇعىنىن. بۇلاي بولعاندا، كوڭىلگە سالىنعان كىسى نە شارۋادان، نە اقىلدان، نە ۇيات كەلەرلىك ىستەن قۇر، عافىل كوپ وتكىزىپ وتىرسا كەرەك. وسىنداي عافىلدىك كوپ وتكىزىپ، ەلەمەگەن كىسىنىڭ نە دۇنيەدە، نە اقىرەتتە باسى ٴبىر اۋىرماي قالماسا كەرەك.

ٴاربىر ۋايىم-قايعى ويلاعىش كىسى نە دۇنيە شارۋاسىنا، نە اقىرەت شارۋاسىنا وزگەدەن جيناقىراق بولسا كەرەك. ٴاربىر جيناقتىلىقتىڭ ٴتۇبى كەنىش بولسا كەرەك. ەندى ولاي بولعاندا، ۇنەمى ۋايىم-قايعىمەنەن جۇرە الامىز با؟ ۇنەمى ۋايىم-قايعىعا جان شىداي ما ەكەن؟ ۇنەمى كوڭىلمەي جۇرە الامىز با، ۇنەمى كوڭىلمەي جۇرۋگە جان شىداي ما ەكەن؟ جوق، مەن ۇنەمى ۋايىم-قايعىمەنەن بول دەمەيمىن. ۋايىم-قايعىسىزدىعىڭا ۋايىم-قايعى قىل داعى، سول ۋايىم-قايعىسىزدىقتان قۇتىلارلىق ورىندى حاراكەت تابۋ كەرەك هام قىلۋ كەرەك. ٴاربىر ورىندى حاراكەت ٴوزى دە ۋايىم-قايعىنى ازايتادى، ورىنسىز كوڭىلمەنەن ازايتپا قايعىنى، ورىندى حاراكەتپەن ازايت!

شىعار ەسىگىن تابا الماي ۋايىم-قايعىنىڭ ىشىنە كىرىپ

بيلىك شىعارىپ، تولەۋ سالارعا جارارلىق كىسى بولسا كەرەك ەدى، ونداي كىسى از، ياكي ٴتىپتى جوق.

بۇرىنعى قازاق جايىن جاقسى بىلگەن ادامدار ايتىپتى: ”ٴبي ەكەۋ بولسا، داۋ تورتەۋ بولادى“دەپ. ونىڭ ٴمانىسى— تاق بولماسا، جۇپ بيلەر تالاسىپ، داۋ كوبەيتە بەرەدى دەگەنمەن ايتىلعان ٴسوز. ٴويتىپ ٴبي كوبەيتكەنشە، ٴاربىر بولىس ەلدەن تولىمدى-ٴبىلىمدى ٴۇش-اق كىسى بيلىككە جىل كەسىلمەي سايلانسا، ولار تۇسسە، جامانشىلىعى اشكەرە بىلىنگەندىكپەنەن تۇسسە، ايتپەسە تۇسپەسە.

ول بيلەرگە داۋگەر ادامدار قاراماي، ەكەۋى ەكى كىسىنى بيلىككە تاڭداپ الىپ، ۇستىنە بىرەۋدى پوسرەدنيككە① سايلاپ الىپ، بىتە بەرسە، ەگەر وعان دا ىنتىماقتاسا الماسا، باعاناعى ٴۇش ٴبيدىڭ بىرەۋىن الىپ، ياكي جەرەبەمەن سايلاپ الىپ، جۇگىنسە، سوندا داۋ ۇزاماي ٴبىتىم بولار ەدى.

---

① اراعا ٴجۇرۋشى ادام.

دان-جىلعا تومەندەپ بارا جاتقانىن كورگەن سوڭ، مەنىڭ ويىما كەلدى: حالىقتىڭ بولىستىققا سايلايمىن دەگەن كىسىسى پالەن قادارلى ورىسشا وبرازووۆانيە[1]العان كىسى بولسىن. ەگەر دە ورتالارىندا ونداي كىسىسى جوق بولسا، ياكي بار بولسا دا، سايلاماسا، ۋۆيەزني ناچالنيك ٴبىرلان ۆوبەنني گۋبەرناتوردىڭ نازناچەنيەسى ٴبىرلان بولادى[2] دەسە، بۇل حالىققا بەك پايدالى بولار ەدى. ونىڭ سەبەبى: اۋەلى قىزمەت قۇمار قازاق بالالارىنا وبرازووۆانيە بەرۋگە ول دا—پايدالى ٴىس، ەكىنشى—نازناچەنيە ٴبىرلان بولعان بولىستار حالىققا مىندەتتى بولماس ەدى، ۇلىق-تارعا مىندەتتى بولار ەدى.

ۋا جانە نازناچەنيە قىلعاندا تەرگەۋى، سۇراۋى بارلىعىنا قاراماسا، وتىرىك ارىز بەرۋشىلەر ازايار ەدى، بالكي جوعالار ەدى. ۋا جانە ٴاربىر بولىس ەلدە ستارشينا باسى ٴبىر ٴبي سايلانعاندىق، بۇل حالىققا كوپ زالال بولعاندىعى كورىنىپ، سىنالىپ ٴبىلىندى. بۇل بيلىك دەگەن ٴبىزدىڭ قازاق ىشىندە ٴاربىر سايلانعان كىسىنىڭ قولىنان كەلمەيدى. بۇعان بۇرىنعى قاسىم حاننىڭ ” قاسقا جولى“، ەسىم حاننىڭ ”ەسكى جولىن“، ٴاز تاۋكە حاننىڭ ”كۇل توبەنىڭ باسىنداعى كۇندە كەڭەس“ بولعاندا «جەتى جارعىسىن»[3]بىلمەك كەرەك. هام، ول ەسكى سوزدەردىڭ قايسىسى زامان وزگەرگەندىكپەنەن ەسكىرىپ، بۇل جاڭا زامانعا كەلىسپەيتۇعىن بولسا، ونىڭ ورنىنا تاتىمدى تولىق

---

① ٴبىلىم.
② قىزمەتكە تاعايىنداۋ.
③ تاۋكە حاننىڭ زاڭ جيناعى.

تسپ، اربز بەرەدى. وعان دوزنانيە[1]—تەرگەۋ شعارادى. وتد-
ـربك، كورمەگەنىن كوردىم دەۋشى كۋالار دا الدەقاشان دايىنداپ
قويىلعان، باعاناعى جاقسى ادام سايلاۋعا جاراماسى ءۇشىن. ول
ادام باسىن قۇتقارماق ءۇشىن جاماندارعا جالىنسا، ونىڭ دا
ادامدىعىنىڭ كەتكەنى، ەگەر جالىنباسا، تەرگەۋلى، سوتتى ادام
بولىپ، ەشبىر قىزمەتكە جاراماي، باسى قاتەرگە ءتۇسىپ وتكە-
نى.

ول بولىس بولعاندار ءوزى قۋلىق، ارامدىقپەنەن بولىستىق-
قا جەتكەن سوڭ، مومىندى قادىرلەمەيدى، وزىندەي ارام، قۋ-
لاردى قادىرلەيدى، وزىمە دوس بولىپ، جاردەمى تيەدى دەپ،
ەگەر قاس بولسا، ءبىر ءتۇرلى وزىمە دە زالال جاساۋعا قولىنان
كەلەدى دەپ.

وسى كۇندە قازاق ىشىندە ”ءىسى بىلمەس، كىسى بىلەر“
دەگەن ماقال شىقتى. ونىڭ ءمانىسى: ”ءىسىڭنىڭ تۇزۋلىگىنەن
جەتپەسىڭ، كىسىڭنىڭ امالشى، ايلالىعىنان جەتەرسىڭ“ دە-
گەن ءسوز.

ءۇش جىلعا بولىس سايلانادى. اۋەلگى جىلى ”سەنى ءبىز
سايلامادىق پا؟“ دەپ ەلدىڭ بۇلدانعاندىعىمەن كۇنى وتەدى.
ەكىنشى جىلى كانديداتپەن اڭدىسىپ كۇنى وتەدى. ءۇشىنشى
جىلى سايلاۋعا جاقىنداپ، تاعى بولىس بولىپ قالارعا مۇمكىن
بولار ما ەكەن دەپ كۇنى وتەدى. ەندى نەسى قالدى؟

وسى قازاق حالقىنىڭ وسىنداي بۇزىقشىلىققا تارتىپ، جىل-

---

[1] جاۋاپقا شاقىرۋ.

ەپتەپ الماق، تارتىپ الماق. ول قىستاۋىنان ايرىلعان جانە بىرەۋگە تيىسپەك، ٴيا بولماسا ورىنسىزدىعىنان ٴولدەن كەتپەك، ٴار قازاقتىڭ ويى وسى.

وسىلار بىرىنە ٴبىرى دوستىق ويلاي الا ما؟ كەدەي كوپ بولسا، اقىسى كەم بولار ەدى، مالدان ايرىلعاندار كوبەيسە، قىستاۋى بوسار ەدى دەپ، مەن انانى كەدەي بولسا ەكەن دەپ، ول مەنى كەدەي بولسا ەكەن دەپ، اۋەلدە ىشىمىزبەن قاس ساعىندىق. ٴارى-بەرىدەن سوڭ سىرتىمىزعا شىقتى، جاۋلاسـتىق، داۋلاستىق، پارتيالاستىق. وسىنداي قاستارعا ٴسوزىم ٴوتىمدى بولسىن جانە دە ەپتەپ مال جيۋعا كۇشىم جەتىمدى بولسىن دەپ، قىزمەتكە، بولىستىققا، بيلىككە تالاستىق.

سونان سوڭ نە مومىنىنىڭ بالاسى بوتەن جاققا شىعىپ، ەڭبەك قىلىپ، مال ىزدەمەيدى، ەگىن، ساۋدانىڭ كەرەگى جوق بولادى. ٴوز باسىن ٴوزى وسىنداي تالاسپەنەن كىسى كوبەيتەمىز دەپ پارتيا جيعانداردىڭ بۇگىن بىرەۋىنە، ەرتەڭ بىرەۋىنە كەـزەكپەن ساتادى دا جۇرەدى.

ۇرىلار تيىلمايدى. ەل تىنىش بولسا، ونىڭ ۇرلىعىن ەشكىم سۇيەمەس ەدى. ەل ەكى جار بولعان سوڭ، كىم انت ٴىشىپ اقتاپ، ارامدىعىن جاقتاپ سۇيەيمىن دەسە، سوعان جاق بولىپ سۇيەنىپ، بۇرىنعىدان ۇرلىعىن الدەنەشە ەسە اسىرادى.

ەلدەگى جاقسى ادامداردىڭ ٴبارىنىڭ ۇستىنەن بەكەر، وتىـرىك "شاپتى، تالادى" دەگەن ٴارتۇرلى ۋگولوۆني[1] ٴىس كورسە-

---

① قىلمىستى.

ٴۇشىنشى ٴسوز

قازاقتىڭ ٴبىرىنىڭ بىرىنە قاسكۇنەم بولماعىنىڭ، ٴبىردى-نىڭ تىلەۋىن ٴبىرى تىلەسپەيتۇعىنىنىڭ، راس ٴسوزى از بولا-تۇعىنىنىڭ، قىزمەتكە تالاسقىش بولاتۇعىنىنىڭ، وزدەرىنىڭ جالقاۋ بولاتۇعىنىنىڭ سەبەبى نە؟

هامما عالامعا بەلگىلى ٴدانىشپاندار الدەقاشان بايقاعان: ٴاربىر جالقاۋ كىسى—قورقاق، قايراتسىز تارتادى، ٴاربىر قاي-راتسىز—قورقاق، ماقتانعىش كەلەدى؛ ٴاربىر ماقتانشاق—قورقاق، اقىلسىز، نادان كەلەدى؛ ٴاربىر اقىلسىز—نادان، ار-سىز كەلەدى. ٴاربىر ارسىز جالقاۋدان سۇرامساق، ٴوزى تويىم-سىز، ٴتيىمسىز، ونەرسىز، ەشكىمگە دوستىعى جوق جاندار شىعادى.

مۇنىڭ ٴبارى ٴتورت اياقتى مالدى كوبەيتەمىننەن باسقا ويىنىڭ جوقتىعىنان؛ وزگە ەگىن، ساۋدا، ونەر، عىلىم سە-كىلدى نارسەلەرگە سالىنسا، بۇلاي بولماس ەدى.

ٴاربىر مال ىزدەگەن مالىم كوپ بولسا، وزىمدىكى دە، بالالارىم دا مالدى بولسا ەكەن دەيدى.

ول مال كوبەيسە مالشىلارعا باقتىرماق، وزدەرى ەتكە، قىمىزعا تويىپ، سۇلۋدى جايلاپ، جۇيرىكتى بايلاپ وتىرماق.

قىستاۋى تارلىق قىلسا، ارىزى جەتكەندىك، سيى وتكەن-دىك، بارلىق قىزمەتىمەن بىرەۋدىڭ قىستاۋىن ساتىپ الماق،

ورىسقا ايتار ٴسوز دە جوق، ٴبىز قۋلى، كۋٴشى قادارلى دا جوقپىز.

باعاناعى ماقتان، باعاناعى قۋانعان، كۋلگەن سوزدەرىمىز قايدا؟

ۋلكەن قىزىق كورىپ، قۋانىپ كۇلۋشى ەدىم.

ەندى قاراپ تۇرسام، سارتتىڭ ەكپەگەن ەگىنى جوق، ساۋداگەرىنىڭ جۇرمەگەن جەرى جوق، قىلماعان شەبەرلىگى جوق. ۋزىمەنەن ٴوزى اۋرە بولىپ، بىرىمەنەن ٴبىرى ەشبىر شاھاري جاۋلاسپايدى. ورىسقا قاراماي تۇرعاندا قازاقتىڭ ٴولدىسىنىڭ اقيرەتتىگىن، ٴتىرىسىنىڭ كيىمىن سول جەتكىزىپ تۇردى. اكە بالاعا قيمايتۇعىن مالىڭدى كىرەلەپ، سول ايداپ كەتىپ تۇردى عوي. ورىسقا قاراعان سوڭ دا، ورىستىڭ ونەرلەرىن بىزدەن ولار كوپ ۋيرەنىپ كەتتى. ۋلكەن بايلار دا، ۋلكەن موللالار دا، ەپتىلىك، قىرمىزىلىق، سىپايىلىق — ٴبارى سولاردا. نوعايعا قاراسام، سولداتتىققا دا شىدايدى، كەدەيلىككە دە شىدايدى، قازاعا دا شىدايدى، مولدا، مەدرەسە ساقتاپ، ٴدىن كۇتۋگە دە شىدايدى. ەڭبەك قىلىپ، مال تابۋدىڭ دا ٴجونىن سولار بىلەدى، سالتانات، اسەم دە سولاردا.

ونىڭ مالدىلارىنا قۇزعىن تاماعىمىز ٴۋشىن، ٴبىرىمىز جالشى، ٴبىرىمىز قوش الۋشىمىز. ٴبىزدىڭ ەڭ بايىمىزدى: "ٴسانىڭ شاقشى[1]اياعىڭ ٴبىلان پىشىراتىرعا قويعان يدان تۇگىل، شىق، ساسى قازاق"، — دەپ ۋيىنەن قۋىپ شىعارادى.

ونىڭ ٴبارى ٴبىرىن ٴبىرى قۋىپ، قور بولماي، شارۋا قۋىپ، ونەر تاۋىپ، مال تاۋىپ زور بولعاندىق اسەرى.

---

① لاس، بىلعانىش.

ەكىنشى ٴسوز

مەن بالا كۇنىمدە ەستۋشى ەدىم، ٴبىزدىڭ قازاق سارتتى كورسە، كۇلۋشى ەدى: ەنەڭدى ۋرايىن كەڭ قولتىق، شۇلدىرەگەن تاجىك، ارقادان ٴۇي توبەسىنە سالامىن دەپ قامىس ارتقان، بۇتادان قورىققان، كوز كورگەندە «اكە-ۇكە» دەسىپ، شىعىپ كەتسە، قىزىن بوقتاسقان، «سارت-سۇرت دەگەن وسى» دەپ.

نوعايدى كورسە، ونى دا بوقتاپ كۇلۋشى ەدى: «تۇيەدەن قورىققان نوعاي، اتقا مىنسە شارشاپ، جاياۋ جۇرسە، دەمىن الادى، نوعاي دەگەنشە، نوقاي دەسەڭىزشى، تۇككە ىڭعايى كەلمەيتۇعىن، سولدات نوعاي، قاشقىن نوعاي، باشالشىك»①نوعاي دەپ.

ورىسقا دا كۇلۋشى ەدى: «اۋىلدى كورسە شاپقان، جامان ساسىر باس ورىس» دەپ. ورىس وينا كەلگەنىن قىسلادى دەگەن ... نە ايتسا سوعان نانادى، «ۇزىن قۇلاقتى تاۋىپ بەر دەپتى»— دەپ.

سوندا مەن ويلاۋشى ەدىم: ەي قۇداي-اي، بىزدەن باسقا حالىقتىڭ ٴبارى انت ۇرعان، جامان كەلەدى ەكەن، ەڭ ٴتاۋىر حالىق ٴبىز ەكەنبىز دەپ، الگى ايتىلمىش سوزدەردى ٴبىر

① ۋساق ساۋداگەر.

ٴبىر تەز قارتايتاتۋعىن كۇيىك.

سوفىلىق قىلىپ، ٴدىن باعۋ؟ جوق، ول دا بولمايدى، وعان دا تىنىشتىق كەرەك. نە كوڭىلدە، نە كورگەن كۇنىڭدە ٴبىر تىنىشتىق جوق، وسى ٴولدە، وسى جەردە نە قىلعان سوفىلىق!

بالالاردى باعۋ؟ جوق، باعا المايمىن. باعار ەدىم، قالايشا باعۋدىڭ ٴمانىسىن دە بىلمەيمىن، نە بولسىن دەپ باعام، قاي ەلگە قوسايىن، قاي حارەكەتكە قوسايىن؟ بالالارىمنىڭ وزىنە بىلگەرى ٴومىرىنىڭ، ٴبىلىمىنىڭ پايداسىن تىنىشتىقپەن كو-رەرلىك ورىن تاپقانىم جوق، قايدا بار، نە قىل دەرىمدى بىلە المايمىن، نە بول دەپ باعام؟ ونى دا ەرمەك قىلا المادىم.

اقىرى ويلادىم: وسى ويىما كەلگەن نارسەلەردى قاعازعا جازا بەرەيىن، اق قاعاز بەن قارا سيانى ەرمەك قىلايىن، كىم-دە-كىم نشىنەن كەرەكتى ٴسوز تاپسا، جازىپ السىن، ٴيا وقىسىن، كەرەگى جوق دەسە، ٴوز ٴسوزىم وزىمدىكى دەدىم دە، اقىرى وسىعان بەل بايلادىم، ەندى مۇنان باسقا ەشبىر جۇمىسىم جوق.

ٴبىرىنشى ٴسوز

بۇل جاسقا كەلگەنشە جاقسى وتكىزدىك پە، جامان وتكىز-
دىك پە، ايتەۋىر ٴبىرتالاي ٴومىرىمىزدى وتكىزدىك: الىستىق،
جۇلىستىق، ايتىستىق، تارتىستىق—اۋرەشىلىكتى كورە-كورە
كەلدىك. ەندى جەر ورتاسى جاسقا كەلدىك: قاجىدىق، جالىق-
تىق: قىلىپ جۇرگەن ٴىسىمىزدىڭ ٴبارىنىڭ بايانسىزىن، باي-
لاۋسىزىن كوردىك، ٴبارى قورشىلىق ەكەنىن بىلدىك. ال ەندى
قالعان ٴومىرىمىزدى قايتىپ، نە قىلىپ وتكىزەمىز؟ سونى تابا
الماي ٴوزىم دە قايرانمىن.

ەل باعۋ؟ جوق، ەلگە باعىم جوق، باعۋسىز دەرتكە ۇشىرا-
يىن دەگەن كىسى باقپاسا، نە البىرتقان، كوڭىلى باسىلماعان
جاستار باعامىن دەمەسە، ٴبىزدى قۇداي ساقتاسىن!

مال باعۋ؟ جوق، باعا المايمىن. بالالار وزدەرىنە كەرەگىن-
شە وزدەرى باعار. ەندى قارتايعاندا قىزىعىن ٴوزىڭ تۇگەل كورە
المايتۇعىن، ۇرى، زالىم، تىلەمسەكتەردىڭ ازىعىن باعىپ بە-
رەمىن دەپ، قالعان از عانا ٴومىرىمدى قور قىلار جايىم جوق.

عىلىم باعۋ؟ جوق، عىلىم باعارعا دا عىلىم ٴسوزىن سويلە-
سەر ادام جوق، بىلگەنىڭدى كىمگە ۇيرەتەرسىڭ، بىلمەگەنىڭدى
كىمنەن سۇرارسىڭ؟ ەلسىز-كۇنسىزدە كەزدەمەنى جايىپ سا-
لىپ، قولىنا كەزىن الىپ وتىرعاننىڭ نە پايداسى بار؟ مۇڭدا-
سىپ، شەر تارقاتىسار كىسى بولماعان سوڭ، عىلىم ٴوزى—

كۇن كوشىپ، جىلدار اۋناعان—
ەمەس ٴبىراق قايتالاۋ.
زىمىران كوكتە بوزتورعاي
كومەيىنەن جىر توگىپ،
مارعاۋ جەردى وياتۋ
قامىنا ەنگەن جانتالاۋ!
بوداۋىلڭ قايتتى، مىنەكي:
سىلدىراعان تاسبۇلاق،
سامال جايلاۋ، ساۋمال كول،
سوندا، سەنسىڭ اتا تاۋ!
ەكىلەنگەن ۇرپاققا
وزىڭنەن ٴتيدى باتا اتاۋ!

داۋىرلەپ جەلى عاسىردىڭ،
عارىشتى ٴوبىپ جاتادى.
الەمگە ايدىك ادىلەت
بىرت-بىرت ٴۇزدى ماتاۋدى.
كوز سالشى، اباي، تىڭداشى،
ادامزاتقا ٴاز بولدىڭ،
جەردى جارعان اتاعى!

حانزۋ تىلىنەن اۋدارعان:
قازىمبەك ارابين

ابايعا

گاۋ ماڭ

تاس مەڭىرەۋ تۇنەگىڭ
سەيىلەر قاشان سارساڭ بۇل؟
ەن جاتقان قازاقستان-اي،
ايىعار كۇنىڭ قاشان ٴبىر؟
كوز مايىڭ سارقىپ،
ۋ جەمىس
ولەڭىڭدە ورىلگەن،
قاراشا قامىن جەگەننەن
تۋلاپ ٴبىر تۋدى اساۋ جىر.
ەل ٴۇشىن ”اتتان“ سالعاننان،
رۋحىڭ، شىركىن، شارشاپ ٴجۇر.
حاس سۇلۋلىق جاسادىڭ،
سوندىقتان جۇرتتان اسا الدىڭ.
جاڭعىرىققان ٴنان جارتاس،
كوز جاس جۋىپ جاعانى،
ساڭىلاۋ اشىپ سانادان—
كەتتى قازاق ابايى،
اقىليا، جىرى ۇرپاققا—
الەمگە تەگىس تارالدى.

جيىرما ٴبىرىنشى ٴسوز .... (45)
جيىرما ەكىنشى ٴسوز .... (47)
جيىرما ٴۇشىنشى ٴسوز .... (49)
جيىرما ٴتورتىنشى ٴسوز .... (51)
جيىرما بەسىنشى ٴسوز .... (52)
جيىرما التىنشى ٴسوز .... (55)
جيىرما جەتىنشى ٴسوز .... (57)
جيىرما سەگىزىنشى ٴسوز .... (63)
جيىرما توعىزىنشى ٴسوز .... (66)
وتىزىنشى ٴسوز .... (68)
وتىز ٴبىرىنشى ٴسوز .... (70)
وتىز ەكىنشى ٴسوز .... (71)
وتىز ٴۇشىنشى ٴسوز .... (74)
وتىز ٴتورتىنشى ٴسوز .... (76)
وتىز بەسىنشى ٴسوز .... (79)
وتىز التىنشى ٴسوز .... (81)
وتىز جەتىنشى ٴسوز .... (84)
وتىز سەگىزىنشى ٴسوز .... (87)
وتىز توعىزىنشى ٴسوز .... (117)
قىرقىنشى ٴسوز .... (119)
قىرىق ٴبىرىنشى ٴسوز .... (122)
قىرىق ەكىنشى ٴسوز .... (124)
قىرىق ٴۇشىنشى ٴسوز .... (127)
قىرىق ٴتورتىنشى ٴسوز .... (134)
قىرىق بەسىنشى ٴسوز .... (136)

مازمۇنى

ابايعا .... (1)
ٴبىرىنشى ٴسوز .... (1)
ەكىنشى ٴسوز .... (3)
ٴۇشىنشى ٴسوز .... (6)
ٴتورتىنشى ٴسوز .... (11)
بەسىنشى ٴسوز .... (13)
التىنشى ٴسوز .... (15)
جەتىنشى ٴسوز .... (17)
سەگىزىنشى ٴسوز .... (20)
توعىزىنشى ٴسوز .... (22)
ونىنشى ٴسوز .... (24)
ون ٴبىرىنشى ٴسوز .... (27)
ون ەكىنشى ٴسوز .... (29)
ون ٴۇشىنشى ٴسوز .... (30)
ون ٴتورتىنشى ٴسوز .... (32)
ون بەسىنشى ٴسوز .... (34)
ون التىنشى ٴسوز .... (36)
ون جەتىنشى ٴسوز .... (37)
ون سەگىزىنشى ٴسوز .... (40)
ون توعىزىنشى ٴسوز .... (42)
جيىرماسىنشى ٴسوز .... (43)

نىڭ، اۋدارماشىلاردىڭ، باسپا ٴسوز قىزمەتكەرلەرىنىڭ، مادەنى-
يەت سالاسىنداعىلاردىڭ سىن-تورەلىك ايتۋىن، قازاق اۋتورلا-
رىنىڭ ٴشىبەكتەرىن حانزۋ تىلىندە جانە وزگە تىلدەردە تانىستىرۋ
جايىندا اقىل-كەڭەس بەرۋىن وتىنەمىز.

ۋلى مىرزا قازاقشا ٴتۇپ نۇسقاسىنا ساي اۋدارىپ بەكىتتى جانە تۇسىندىرمەلەر بەردى.

اۋدارمادا ٴتۇپ نۇسقاعا ادال بولۋ، كوركەمدىك بوياۋدى ٴدال، اشىق بەرۋ، اۋدارما ساپاسىن جوعارىلاتا ٴتۇسۋ، حانزۋ ٴتىلىنىڭ باي دا تىلگە ورامدى ەرەكشەلىگىن اۋدارمانىڭ ٴونبو-يىنا ٴسىڭىرۋ، ابايدىڭ جاسامپازدىعى مەن ويىن جاتىمدى، كور-كەم تىلمەن قالىڭ وقىرمان قاۋىمىنا جەتكىزە ٴبىلۋ كىتاپتىڭ باستى ماقساتى جانە پرينسيپى ەتىلدى.

اكبار ٴماجيت ۋلى مىرزا جوعارىداعى ماقسات پەن پرينسيپتەردى ورىنداۋ ٴۇشىن رەداكسيالاۋ بارىسىندا ەرەن ەڭ-بەكتەنگەنىن، اۋدارمانىڭ ساپالى بولۋ جاعىندا باس قاتىرىپ، ايرىقشا قالام تەربەگەنىن اتاپ وتۋگە تۋرا كەلەدى.

ەلىمىزدىڭ ايگىلى اۋدارماشىسى، سۋرەتشىسى گاۋ ماڭ مىرزا قاتتى جۇمىس باستى بولىپ جۇرسە دە، قىمباتتى ۋاقى-تىن ٴبولىپ، وسى كىتاپقا ارناپ اباي قۇنانباي ۋلىنىڭ سۋرە-تىن سىزىپ بەردى جانە ولەڭ جازدى.

بۇل كىتاپتىڭ شىعۋىنا باسپا ۋقىعىن تابىستاعان جانە قارجىلاي كومەك كورسەتكەن قازاقستان رەسپۋبليكاسىنىڭ جۇڭگودا تۇراتىن ەرەكشە تولىق ۇقىقتى تۇڭعىش باس ەلشىسى مۇرات اۋەزوۆ مىرزاعا ايرىقشا العىس ايتامىز، سونداي-اق الدا-عى جەردە ەكى ەلدىڭ مادەنيەت بايلانىسىن قويۋلاتا ٴتۇسۋ ماقسا-تىندا مۇنان دا كەسەك ەڭبەكتەردى ٴوزارا تانىستىرۋ جاعىندا تالاي جۇمىستار ىستەلەتىندىگىنە بەرىك سەنەمىز.

بۇل كىتاپتىڭ اۋدارماسى تۋرالى قالىڭ وقىرمان قاۋىمى-

باسپادان

بىرلەسكەن مەملەكەتتەر ۇيىمى وقۋ-اعارتۋ، عىلىم جانە مادەنيەت قۇرىلىمىنىڭ قازاقتىڭ ۇلى اقىنى، كەمەڭگەر ويشىلى، ايگىلى فيلوسوفى، تانىمال اعارتۋشىسى، قازاقتىڭ تاياۋ زامان جازبا ادەبيەتىنىڭ ىرگەسىن قالاۋشى اباي قۇنانبايۇلىنىڭ دۇنيەگە كەلگەندىگىنىڭ 150 جىلدىعىن ەسكە ٴتۇسىرۋ قيمىلىنا اتسالىسۋ ٴۇشىن باسپامىز «اباي اقىليالارىنىڭ» حانزۋ تىلىندەگى جانە قازاق تىلىندەگى نۇسقاسىن قالىڭ وقىرمان قاۋىمىنا ۇسىنادى.

بۇل كىتاپ ابايدىڭ ۋاكىلدىك شىعارمالارىنىڭ ٴبىرى، ومىرلىك زەيىن-قۋاتىنىڭ جەمىسى. اۆتوردىڭ قازاق قوعامىنىڭ 19-عاسىرداعى ساياساتى، شارۋاشىلىعى، وقۋ-اعارتۋى، ٴمورالدىق ولشەمى، تۇرمىستىق سالت-ساناسى قاتارلى سان الۋان ماسەلەلەردى ەگجەي-تەگجەيلى بايانداپ، ٴوزىنىڭ وي تولعامدارىن ايشىقتى بەينەلەپ، سۇيىسپەنشىلىگى مەن ىزا-كەگىن سىڭىرگەن بۇل ەڭبەگى دۇنيە جۇزىندەگى قالىڭ وقىرمان قاۋىمىنا قالدىرعان اسىل مۇراسى.

بۇل كىتاپتى الدىمەن ەلىمىزدىڭ دۇڭزۇ جازۋشىسى، اۋدارماشى سۋ جوۋشيۋڭ مىرزا ورىس تىلىنەن اۋداردى. ودان ەلىمىزدىڭ ايگىلى قازاق جازۋشىسى، اۋدارماشى اكبار ٴماجيت

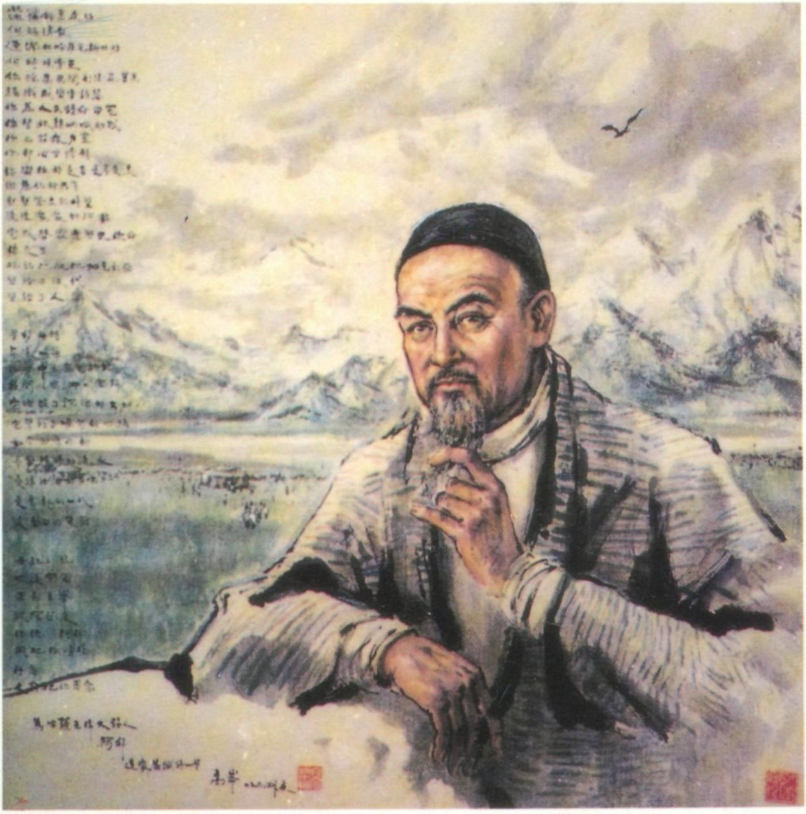

本书根据哈萨克斯坦国家出版社 1993 年第 1 版阿拉木图第 1 次印刷版本翻译出版。

بۇل كىتاپ 1993-جىلى قازاقستان ەل باسپاسىندا الماتىدا باسىلعان ٴبىرىنشى باسپاسىنىڭ 1-باسىلۋىنا ساي قوتارىلىپ باسىلدى.

اباي اقىليالارى

اۋدارعاندار: سۋ جوۋشيۇڭ
اكبار ٴماجيت ۇلى

ۇلتتار باسپاسى باستىردى، تاراتادى
جەر-جەردەگى شينحۋا كىتاپ دۇكەندەرىندە ساتىلادى
ۇلتتار باسپاسى ميكرو ماشينادا تەردى
ۇلتتار باسپا زاۋودىندا باسىلدى
1995-جىلى 6-اي ٴبىرىنشى باسىلدى
1995-جىلى 6-اي، بەيجيڭ، 1-باسىلۋى
باعاسى: 16.00 سوم

اباي اقىليالارى

سۋ جوۋشيۋك

اۋدارعاندار : اكبار ٴماجيت ۋلى

ۋلتتار باسپاسى

اباي اقليالارى

ۇلتتار باسپاسى